

Stichting Pensioenfonds Atos

JAARVERSLAG 2018

Amstelveen, 24 juni 2019

Inhoud	pagina
Bestuursverslag	
1. Voorwoord van de directeur	3
2. Kerncijfers	4
3. Verslag van het Bestuur	7
1 Algemeen	8
2 Beleidsontwikkelingen bij het fonds	13
3 Risicomanagement	33
4 Resultaten beleggingen voor Middelloon- en Eindloonregeling	54
5 Resultaten en ontwikkelingen beleggingen in de Beschikbare Premiereregelingen	62
4. Intern toezicht: VC en RvT	68
5. Verantwoordingsorgaan	73
6. Vaststelling jaarrekening 2018	80
7. Profiel en algemene gegevens	81
Jaarrekening	
1. Balans per 31 december	86
2. Staat van baten en lasten	87
3. Kastroomoverzicht	89
4. Algemene Toelichting	90
5. Toelichting op de balans	99
6. Toelichting op de staat van baten en lasten	119
Overige gegevens	
1. Uitvoeringsovereenkomst	127
2. Actuariële verklaring	128
3. Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	130
Bijlagen	
1. Verloopstaat deelnemers	134

1. Voorwoord van de directeur

Er kwam in 2018 een einde aan de stijging van de rente. Veel pensioenfonds, waaronder de Stichting Pensioenfonds Atos (hierna: het fonds of SPA), zagen hun herstel weer afnemen en in de politiek en in de SER is er nog steeds volop discussie over het pensioenstelsel. De discussies betreffen allerlei aspecten, waaronder de pensioenleeftijd. Enkele partijen willen terug naar de leeftijd van 66 jaar. Dat is met de huidige negatieve renteniveaus wellicht betaalbaar, Nederland verdient immers geld met het lenen van geld. Door nog meer te lenen kan men nog meer verdienen. En met de verdiensten zou de hogere AOW-rekening betaald kunnen worden. Het is natuurlijk een beetje een grapje, maar het geeft maar weer eens duidelijk aan in wat voor zeer vreemde tijden we momenteel leven. Het rentebeleid van de ECB krijgt dan ook steeds meer kritiek, ook van de president van DNB. Er zijn ook wetenschappers die denken dat het lage rentebeleid ondertussen niet echt meer bijdraagt aan het streven naar meer inflatie, terwijl het wel negatieve bijwerkingen heeft. Een wijziging van dit beleid zal door de Pensioensector met gejuich ontvangen worden.

Iemand die op de leeftijd van 66 jaar en drie maanden met pensioen ging was Henk van der Meij. Wij danken Henk voor de lange periode die hij met veel inzet en passie bij SPA gewerkt heeft. Hij kon dan weliswaar niet op zijn 66ste al met pensioen, maar toch vrij snel daarna en zal er extra van genieten, nemen we aan.

Gé Overdevest

Directeur Stichting Pensioenfonds Atos

2. Kerncijfers

Gewezen deelnemers (met voortzetting) en pensioengerechtigden per soort

	31-12-2018	31-12-2017	31-12-2016	31-12-2015	31-12-2014
Deelnemers (actieve):					
Middelloon	-	-	-	-	-
Eindloon	-	-	-	-	-
KPMG-pensioenregeling	-	-	-	-	-
Gewezen deelnemers met voortzetting*	127	141	150	171	182
	127	141	150	171	182
Gewezen deelnemers	13.841	14.255	14.547	14.918	15.298
Pensioengerechtigden	2.523	2.258	2.011	1.758	1.506
<i>Totaal deelnemers</i>	16.491	16.654	16.708	16.847	16.986
Pensioengerechtigden per soort					
Ouderdompensioenen	2.077	1.852	1.634	1.395	1.186
Nabestaandenpensioenen	446	406	377	363	320
Arbeidsongeschiktheidspensioenen	54	62	64	76	84
<i>vervolg</i>	31-12-2013	31-12-2012	31-12-2011	31-12-2010	31-12-2009
Deelnemers (actieve):					
Middelloon	5.381	5.874	6.169	6.559	7.516
Eindloon	-	-	-	2	3
KPMG-pensioenregeling	-	-	-	1	3
Gewezen deelnemers met voortzetting*	-	-	-	-	-
	5.381	5.874	6.169	6.562	7.522
Gewezen deelnemers	10.891	10.931	10.564	9.882	8.927
Pensioengerechtigden	1.364	1.237	1.104	974	847
<i>Totaal deelnemers</i>	17.636	18.042	17.837	17.418	17.296
<i>(vervolg)</i>					
Pensioengerechtigden per soort					
Ouderdompensioenen	1.051	853	749	641	525
Nabestaandenpensioenen	313	251	225	206	180
Arbeidsongeschiktheidspensioenen	91	87	81	83	85

* Het aantal gewezen deelnemers met voortzetting betreft 127 (partieel en volledig) arbeidsongeschikten. Van deze 127 ontvangen 54 personen een uitkering.

Pensioenuitkeringen (Bedragen x € 1.000)

	2018	2017	2016	2015	2014	2013
Ouderdomspensioen	34.304	31.568	28.314	24.997	22.770	22.114
Nabestaandenpensioen	4.902	4.809	4.468	4.294	4.125	3.870
Arbeidsongeschiktheidspensioen	353	413	486	598	628	656
Overige (afkopen)	52	42	187	52	55	12
		2012	2011	2010	2009	2008
Ouderdomspensioen		21.723	20.444	19.282	16.829	14.452
Nabestaandenpensioen		3.513	3.138	2.800	2.661	2.377
Arbeidsongeschiktheidspensioen		653	781	718	700	769
Overige (afkopen)		11	7	1	24	301

Indexering (in procenten)

	2018	2017	2016	2015	2014	2013
Indexering	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ambitie: 100% CPI (afgeleid oktober-oktober)**	1,0	0,3	0,3	0,6	0,7	1,5
<i>vervolg</i>		2012	2011	2010	2009	2008
Indexering		0,0	0,0	0,0	0,0	1,5
Ambitie: 100% CPI (afgeleid oktober- oktober)**		2,3	1,4	0,4	2,5	1,5

** Vanaf 2013 tot november 2017 gold als indexatieambitie 75% van de CPI-afgeleid. In de jaren daarvoor was deze ambitie 100% van de CPI-afgeleid.

Kosten (in procenten)

	2018	2017	2016	2015	2014	2013
Kosten vermogensbeheer (inclusief transactiekosten)	0,33	0,25	0,29	0,36	0,37	0,37
Kosten pensioenadministratie**	68,27	67,73	67,46	70,30	73	89
<i>vervolg</i>		2012	2011	2010	2009	2008
Kosten vermogensbeheer		0,39	0,32	n.b.	n.b.	n.b.
Kosten pensioenadministratie**		84	103	n.b.	n.b.	n.b.

** Kosten per gewezen deelnemers en gepensioneerden samen. Dit wijkt af van de definitie in de Code, waar geadviseerd wordt om de kosten per aantal actieven en gepensioneerden te nemen, maar dat is niet adequaat voor een gesloten fonds.

Premiebijdragen ML en extra bijdragen

(Bedragen x € 1.000)	2018	2017	2016	2015	2014	2013
Premiebijdragen ML***						
Werkgever	115	-	-	-	182	19.052
Werknemers	-	-	-	-	20	19.123
Extra bijdragen						
Werkgever	-	-	-	-	-	115.500
<i>vervolg</i>		2012	2011	2010	2009	2008
Premiebijdragen ML**						
Werkgever		20.528	20.989	23.280	27.299	24.749
Werknemers		20.077	20.730	22.601	26.420	24.888
Extra bijdragen						
Werkgever		4.500	5.800	-	-	56.000

*** Betreft in 2018 de in rekening gebrachte C&P-koopsom.

3. Verslag van het Bestuur

Inleiding

2018 bleek een jaar van achteruitgang. Doordat de rente (licht) daalde in 2018 en de aandelenmarkten in het 4^e kwartaal fors verloren daalde de actuele dekkingsgraad van 108,2% (begin januari) naar 103,7% (eind december). Dit is nog net boven de minimaal vereiste dekkingsgraad. Het bestuur voert een langetermijnbeleid gericht op kapitaalbehoud en heeft de overtuiging dat de rente niet langdurig zo laag kan blijven als in 2016. Echter, het beleid van de ECB lijkt vooral gericht op het betaalbaar houden van de schulden in Zuid Europese landen ten laste van de spaartegoeden in Noord Europese landen. Eerdere signalen die wezen op renteverhoging lijken nu ingehaald te worden door politieke motieven. Niemand kan de toekomst voorspellen; toch houdt het bestuur vast aan haar overtuiging dat renteverhoging waarschijnlijker is dan verdere renteverlaging.

Het fonds staat er na het goede jaar 2017 na 2018 weer minder goed voor; korten lijkt de komende 5 jaar gelukkig nog niet aan de orde, maar de beleidsdekkingsgraad is wel gedaald en indexeren is daarom voorlopig niet aan de orde. Het herstelplan voorspelt nu dat we in 2022 een dekkingsgraad hebben die hoger is dan de vereiste dekkingsgraad. Of dat sneller gebeurt hangt af van de rente en de koersontwikkeling van aandelen.

2018 was ook een jaar waarin het bestuur hard gewerkt heeft aan het opvolgen van een aanwijzing door DNB. Het bestuur heeft intensief onderzoek gedaan naar het meest effectieve beleggingsbeleid voor het pensioenfonds en heeft het bestaande beleggingsbeleid op de resultaten daarvan aangepast. Dat impliceert geen radicale breuk met het verleden maar wel een nadere precisering van het beleid en inperking van de vrijheden van vermogensbeheerders.

Het jaar 2018 is voor het bestuur vooral gekenmerkt door vijf nieuwe ontwikkelingen:

1. Het ontwikkelen en implementeren van een aangepast beleggingsbeleid met aanpassing van de organisatie van de uitvoering.
2. Het aantreden van een nieuw Verantwoordingsorgaan (VO) waarmee de grondslag voor het aangepaste beleggingsbeleid is afgestemd.
3. De installatie van een Raad van Toezicht, die met ingang van 2019 verantwoordelijk is voor het interne toezicht op het bestuur en het pensioenfonds.
4. Het aanstellen van een externe ervaren bestuurder die ook voorzitter is van de Beleggingscommissie (BAC).
5. Het aanpassen van de organisatie aan de nieuwe eisen voortvloeiend uit de (internationale) IORP-II richtlijn.

DNB heeft aangegeven dat opvolging is gegeven aan de aanwijzing van eind december 2017, de Raad van Toezicht is per 1 januari 2019 enthousiast begonnen aan haar toezichtstaak en per 1 april 2019 is de nieuwe externe bestuurder aan de slag gegaan. In het kader van IORP-II is er een sleutelfunctionaris voor actuariële aangelegenheden aangewezen en zijn kandidaat sleutelfunctionarissen op het gebied van risicomanagement en interne audit taken aangemeld bij DNB.

In onderstaand bestuursverslag worden naast bovenstaande punten alle andere ontwikkelingen die zich hebben voorgedaan in 2018 meer uitgebreid beschreven en worden veel relevante cijfers nader gespecificeerd.

3.1 Algemeen

3.1.1 Macro economische ontwikkelingen in 2018

Nederland kende net als de rest van Europa en ook de VS in 2018 weer positieve groei na de crisis. Het Nederlands Bruto Binnenlands Product (BBP) nam toe en in de VS en Europa is duidelijk sprake van herstel en gematigde groei. De werkloosheid is zeer laag in de Nederland, Duitsland en de VS maar er was ook vrees voor een recessie. Vooral dit laatste zorgde voor een weer dalende rente in 2018 en begin 2019.

De belangrijkste invloed op de markten bleef ook in 2018 het wereldwijde monetaire beleid. Gedurende het jaar bleef het monetaire beleid in de EU en Japan verruimend en daarmee wellicht ondersteunend aan de economische groei, maar het drukt nog steeds het renteniveau. In de Verenigde Staten koos de Federal Reserve na enkele verhogingen om eind 2018 en daarna de rentetarieven voorlopig niet te verhogen. Dit voedde het idee dat er sprake is van economische tegenwind. Eind 2018 gingen zowel de aandelen als de rente omlaag. Daardoor daalden de dekkingsgraden van veel pensioenfonds, waaronder die van SPA. De deadline waarop veel fondsen weer een minimale dekkingsgraad van ongeveer 104% moeten hebben, komt in de tussentijd steeds dichterbij. De nieuwe cijfers over de levensverwachting van het Koninklijk Actuarieel Genootschap (AG) en het CBS hadden overigens een positieve invloed op de dekkingsgraad.

De effecten van het gewijzigde vooruitzicht zijn ondertussen substantieel: de 10-jaars rente daalde in de Verenigde Staten en de Europese Unie synchroon, waarbij de rente in Europa weer niveaus bereikte die sinds de zomer van 2016 niet meer gezien waren.

Vrijwel alle aandelenmarkten in de ontwikkelde markten sloten het jaar af met negatieve resultaten. De AEX-index sloot 10,4 procent lager, en ook de andere Europese beurzen hadden een slecht jaar. In de VS liet de brede S&P 500-index een daling van ongeveer 7 procent zien. Veel opkomende markten eindigden 2018 eveneens in de min, de MSCI Emerging Markets Index daalde in de periode 31-12-2017 t/m 31-12-2018 met 16%.

Staatsobligaties in de ontwikkelde landen kenden een stabiel jaar en de meeste markten beëindigden 2018 positief (d.w.z. de rente daalde waardoor de prijs van - en dus het rendement op - de obligaties steeg). De rente op de Duitse 10-jaars staatsobligatie daalde met 0,51% en de 30-jarige rente daalde maar liefst 0,70%. De rest van de eurozone ontwikkelde zich in lijn met dit rentebeeld in Duitsland.

De rente op Amerikaanse staatsobligaties lieten een verdeeld beeld zien: de kortetermijnrentes bleven gedurende het jaar stijgen maar het rendement op de 10-jarige Treasury bleef precies gelijk, al stond deze gedurende het jaar enkele maanden significant hoger. De rentecurve wordt daarmee vlakker wat kan betekenen dat de markt gelooft in een mogelijke recessie. In 2019 zette deze ontwikkeling door en leek het erop dat de korte rente boven de lange (10-jaars) rente zou komen te liggen, wat onder economen als een goede voorspeller van recessies wordt beschouwd. De vraag is echter of oude verbanden wel opgaan nu de rente kunstmatig laag wordt gehouden door de gezamenlijke centrale banken.

Mede door de aanhoudende economische groei en stijgende bedrijfswinsten hebben de meeste beleggingscategorieën wel een positief dividendrendement gegenereerd in 2018; dit verzachte de pijn van de dalingen van de koersen.

3.1.2 Algemeen Pensioenbeleid

Ombudsman Pensioenen kan vanaf 2019 zelfstandig onderzoek doen

De Ombudsman Pensioenen is onafhankelijk en bemiddelt in klachten en geschillen over de uitvoering van een pensioenreglement. Per 1 januari 2019 heeft de Ombudsman meer bevoegdheden. De Ombudsman kan nu zelfstandig onderzoek doen in de pensioensector naar aanleiding van een patroon van klachten over één of meerdere pensioenuitvoerders. Ook kan de Ombudsman de naam van het betrokken pensioenfonds publiceren als dat fonds het advies van de Ombudsman niet opvolgt.

Privacy versterkt met Algemene verordening gegevensbescherming (AVG)

De Europese privacywetgeving is herzien. Het resultaat is de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG). Een verordening heeft – anders dan een richtlijn – rechtstreekse werking. Een nationale wet is hiervoor dus niet meer nodig. Wel kan een lidstaat van de EU ter uitvoering van een verordening aanvullende nationale regels geven. Pensioenfondsen moesten ermee aan de slag en bijvoorbeeld:

- een privacybeleid opstellen of actualiseren en een privacyverklaring publiceren op de website;
- een verwerkingsregister opstellen;
- eventueel een Functionaris Gegevensbescherming aanstellen.

SPA heeft dit allemaal opgepakt en geïmplementeerd.

Voorzet voor verbeteringen van het Financieel Toetsingskader

In 2018 is het Financieel Toetsingskader (FTK) geëvalueerd. Het kabinet ziet ruimte voor kleinere technische verbeteringen aan de haalbaarheidstoets, de reikwijdte van de beleidsdekkingsgraad en de reële dekkingsgraad. Fundamentele vraagstukken, zoals de te hanteren rekenrente, komen nog niet aan de orde omdat die onderdeel zijn van de bredere discussie over de vernieuwing van het pensioenstelsel.

Levensverwachting

De verplichtingen van SPA moeten volgens de Pensioenwet worden berekend met de meest recente prognosetabellen (sterftetafels waarin ook de trend verdisconteerd is). Die prognosetabellen lieten al jaren achtereen zien dat de levensverwachting gestegen is en in de toekomst verder zal stijgen. In 2018 zijn de nieuwste verwachtingen m.b.t. levensverwachtingen door het Actuarieel Genootschap (AG) gepubliceerd; de nieuw berekende overlevingskansen zijn iets soberder dan de laatst bekende en liet bij bepaalde groepen zelfs dalingen van de verwachtingen zien i.t.t. het beeld van de afgelopen jaren. Die ietwat sobere cijfers had het CBS verleden jaar ook al voorspeld en zijn nu ook in de prognoses van het AG terugkomen. SPA heeft de nieuwe AG-prognosetafels direct laten verwerken in de berekening van de verplichtingen en zodoende in de actuele dekkingsgraad. In 2020 zal het AG weer met nieuwe prognosetafels komen en het zal interessant zijn om te zien of de trend van almaar stijgende levensverwachtingen nu echt doorbroken wordt of dat 2017 en 2018 uitzonderingen waren op een stijgende lange termijn trend. De nieuwe AG-prognosetafels hadden bij SPA overigens een positief resultaat op de voorziening tot gevolg en daarmee ook een positief effect voor de beleidsdekkingsgraad.

AOW-leeftijd en pensioenrichtleeftijd

Als eerste stap in de vernieuwing van het stelsel is besloten dat de AOW-leeftijd omhooggaat. De AOW-leeftijd gaat in 2022 naar 67 jaar en 3 maanden. De fiscale pensioenrichtleeftijd voor aanvullende pensioenen is vanaf 2018 68 jaar. De pensioenrichtleeftijd bij SPA (onze standaard pensioenleeftijd) is overigens nog altijd 65 jaar.

Eigen pensioenrecht na scheiding

Mensen die gaan scheiden regelen vaak niets over de verdeling van het pensioen. Het kabinet wil bij scheiding een deel van het pensioen standaard omzetten naar een eigen pensioenrecht voor de ex-partner. Dat heet conversie. Conversie komt nu nog weinig voor. Als mensen nu iets regelen, dan is het vaak verevening. Daarbij blijft het totale pensioen intact, maar betaalt het fonds een deel van het pensioen rechtstreeks aan de ex-partner uit. In januari 2019 werd een consultatie gehouden over het idee om conversie standaard te maken. De sector wil graag dat mensen die scheiden een bewuste keuze maken over verdeling van pensioen als conversie standaard wordt. Het wetsvoorstel komt in 2019.

Verevende aanspraken moeten geïndexeerd

In de Wet verevening pensioenrechten bij scheiding is nu opgenomen dat verevend pensioen geïndexeerd moet worden op dezelfde manier als waarop het onderliggende pensioen van de deelnemer wordt geïndexeerd. Tot 18 september 2018 was alleen geregeld dat het ingegane pensioen op dezelfde manier moest worden geïndexeerd.

Meer informatie op het UPO

Op alle UPO's staat vanaf 2019 meer informatie. Extra zijn onder meer het te bereiken pensioen, de betaalde premie (geldt niet voor SPA) en de dekkingsgraad. Op het UPO 2020 wordt het pensioen in scenario's weergegeven. De dekkingsgraad is de dekkingsgraad 'naar Nederlandse

maatstaf. En ook informatie over het land waar het pensioen is ondergebracht en de toezichthouder waar het pensioen onder valt staan op het UPO. En in het vervolg moet op het UPO elke wezenlijke wijziging ten opzichte van het vorige UPO staan. Dat kan ook in een begeleidende brief.

Voor premieregelingen moeten ook de ingehouden kosten op het UPO staan. En premieregelingen gebruiken vanaf 1 januari 2019 de 2000 economische scenario's van De Nederlandsche Bank voor de vaststelling van de risicohouding.

Elders opgebouwd pensioen staat natuurlijk niet op een UPO. Daarom moeten deelnemers het pensioenregister raadplegen om een juist overzicht te krijgen

Pensioenregister

In het pensioenregister kan eenieder zien hoe hoog de totale oudedagsvoorziening is, bij welke pensioenuitvoerder het pensioen is opgebouwd en waar hij/zij terecht kan voor meer informatie. Iedere Nederlander tussen de 15 en 65 jaar met een Burgerservicenummer en een DigiD kan nu inloggen in het pensioenregister (www.mijnpensioenoverzicht.nl). Hier kan men een overzicht opvragen van zijn of haar (opgebouwde) pensioenrechten en AOW. Eind 2016 is www.mijnpensioenoverzicht.nl uitgebreid. Men kan nu ook zien wat men netto aan pensioen en AOW overhoudt. SPA levert jaarlijks daarvoor de juiste informatie aan.

Communiceren in scenario's

Vanaf september 2019 komt in het pensioenregister het te bereiken pensioen in drie bedragen te staan. De bedragen worden berekend volgens een verwacht, een optimistisch en een pessimistisch scenario. De bedragen staan weergegeven met een navigatiemetafoor. De boodschap is dat pensioen onzeker is én dat de koopkracht kan dalen door inflatie. Het gaat om netto bedragen inclusief de AOW.

Voorbeeld

Informatie op de website

In 2016 was de uitgebreide informatie op de website van het fonds reeds verder uitgebreid met Pensioen 1-2-3. De Verzamelwet pensioenen 2017 trad 1 april 2018 in werking met o.a. bepalingen over elektronische informatieverstrekking. De discussie over het plaatsen van stukken op de website kan terugkomen bij de evaluatie van de Wet pensioencommunicatie. Nieuw besluit dit jaar is dat pensioenfonds elektronische informatie moeten bewaren tot één jaar na het overlijden van de pensioengerechtigde. Of tot één jaar na het eindigen van een nabestaandenpensioen. SPA bewaart deze informatie op een veel langere termijn (5 jaar).

FTK en wijzigingen in de regels

Het pensioenkapitaal in Beschikbare Premiereregeling ATOS BP (ATOS BP) wordt tot op heden op de pensioendatum omgezet in een vaste levenslange pensioenuitkering. Kenmerkend hiervoor is dat de hoogte van het pensioenkapitaal op de pensioendatum en de hoogte van de, uit het pensioenkapitaal te verkrijgen, vaste pensioenuitkering op dit moment nog niet vaststaan. De hoogte van de vaste pensioenuitkering is onder andere afhankelijk van het rendement op de beleggingen, de hoogte van de marktrente en de levensverwachting op het moment dat men met pensioen gaat. Als u op uw pensioendatum een vaste levenslange pensioenuitkering aankoopt, dan heeft u de zekerheid dat u dat vaste bedrag aan pensioen ontvangt, zolang SPA niet tot korten moet overgaan.

Nadeel van de vaste pensioenuitkering is dat deze momenteel vanwege de historisch lage rente niet zo hoog is. Om een kans te bieden om ondanks de huidige lage rente een beter pensioenresultaat met het ATOS BP-kapitaal te halen heeft de overheid eind 2016 de Wet Verbeterde Premiereregeling geïntroduceerd.

Wet Verbeterde Premiereregeling

Veel gewezen deelnemers nemen deel aan ATOS BP van SPA, waarin zij een pensioenkapitaal hebben opgebouwd dat voor hun rekening en risico wordt belegd. Met dit pensioenkapitaal moeten zij op de pensioendatum een pensioenuitkering aankopen.

Bij het beleggen van het pensioenkapitaal in ATOS BP is er de keuze uit beleggen volgens het Life Cycle beleggingsprofiel, waarbij het beleggingsrisico wordt afgebouwd naarmate de pensioendatum nadert, of beleggen volgens het Self Select profiel, waarbij de deelnemer zelf het beleggingsrisico bepaalt.

De Wet Verbeterde Premiereregeling biedt de mogelijkheid om door te beleggen na de pensioendatum en daarbij een variabele pensioenuitkering in plaats van een vaste pensioenuitkering te ontvangen. SPA biedt niet de mogelijkheid om door te beleggen na de pensioendatum en daarbij een variabele pensioenuitkering te ontvangen, maar biedt wel aan om op doorbeleggen te anticiperen door middel van een Life Cycle Doorbeleggen. Daarin wordt het risico niet geheel afgebouwd maar kunnen deelnemers tot de pensioendatum voor een deel in aandelen blijven beleggen. Die mogelijkheid van beleggen in de Life Cycle Doorbeleggen is sinds september 2017 beschikbaar bij SPA. Voordeel van doorbeleggen na pensioendatum is dat naar verwachting gemiddeld genomen een hogere pensioenuitkering wordt verkregen. De keerzijde is

dat het pensioen daardoor variabel en risicovoller en zodoende onzekerder wordt. Voor de één zal het daarom gunstig uitpakken en voor de ander misschien ongunstig. Bij een hogere rente dan het huidige niveau is het nut van een variabele pensioenuitkering ten opzichte van een vaste pensioenuitkering daarnaast een stuk lager of nihil.

Bij SPA hebben tot op heden nog niet veel mensen (<2%) gebruik gemaakt van de mogelijkheid die de Wet Verbeterde Premieregeling biedt. Overigens konden en kunnen deelnemers door middel van Self Select altijd al hun eigen BP-portefeuille samenstellen en daarmee indien gewenst ook anticiperen op doorbeleggen na pensioendatum.

Nieuwe Europese pensioenrichtlijn: IORP II

De nieuwe Europese pensioenrichtlijn IORP II brengt een aantal nieuwe verplichtingen met zich, die in 2019 geïmplementeerd moeten worden. Enkele belangrijke vernieuwingen zijn:

- Vanaf 13 januari 2019 dienen pensioenfonds personen in sleutelfuncties op de terreinen risicobeheer, interne audit en actuariële zaken te benoemen. Pensioenfonds kunnen sleutelfuncties zelf inrichten, maar ook kiezen voor uitbesteden. Het is aan het fonds om toe te lichten waarom bepaalde keuzes passend zijn.
- De algemene beginselen van het beloningsbeleid van een pensioenfonds zijn ook van toepassing bij uitbestedingspartners. De bedoeling hiervan is te voorkomen dat het beloningsbeleid van de uitbestedingspartner aanspoort tot het nemen van buitensporige risico's. De algemene beginselen van het beloningsbeleid van het fonds hoeven niet te worden toegepast bij uitbestedingspartners die onder een EU-richtlijn voor de financiële sector vallen. Het pensioenfonds moet dan wel zicht hebben op het beloningsbeleid bij de uitbestedingspartner en het beloningsbeleid betrekken bij de keuze voor de uitbestedingspartner. Ook de regels voor het uitbestedingsbeleid worden scherper. Uitbesteding is een risico voor het pensioenfonds dat beheerst moet worden.

3.2 Beleidsontwikkelingen bij het fonds

3.2.1 Missie, visie en strategie

Het bestuur van SPA heeft in 2018 haar missie en visie niet gewijzigd; de strategie is niet fundamenteel gewijzigd maar wel aangepast¹ a.g.v. aanpassingen aan het strategisch beleggingsbeleid:

Missie: *De Stichting Pensioenfonds Atos (SPA) stelt zich ten doel pensioenen te verstrekken ten behoeve van (gewezen) werknemers van Atos en hun nabestaanden. SPA streeft naar duurzame toeslagverlening (indexatie) op pensioenen welke voortvloeien uit uitkeringsovereenkomsten van de gewezen deelnemers van (tenminste) 100% van de "CPI-*

¹ O.a. zijn de mandaten van de vermogensbeheerders zijn sinds september 2018 in meer detail begrensd dan voorheen.

Huishoudens afgeleid" en naar optimale pensioenen welke voortvloeien uit premieovereenkomsten van de deelnemers.

Visie: SPA organiseert het vermogensbeheer zodanig dat de duurzame toeslagverlening gehaald kan worden en houdt daarbij rekening met de looptijd van de verplichtingen om de pensioenen op de overeengekomen momenten uit te betalen. SPA wil als 'gesloten' pensioenfonds een betrouwbaar én sober fonds zijn: betrouwbaar in de levering van pensioenen, sober in de franje daar rondom. SPA vindt effectiviteit en efficiency de belangrijkste criteria voor de administratie van de pensioenverplichtingen aan de gewezen deelnemers en van de uitkering van pensioenen.

SPA informeert de gewezen deelnemers op heldere wijze over hun rechten, voor hen relevante regelgeving en over de implicaties daarvan; daarbij hanteert SPA de voorgeschreven communicatiemiddelen en -methoden, zonder onnodige kosten te maken. Tevens wil SPA een goede verstandhouding waarborgen met het Verantwoordingsorgaan, de relevante toezichthouders en de voormalige sponsor (Atos), waarbij het fonds zijn onafhankelijke positie niet uit het oog verliest.

Strategie: SPA ziet als belangrijkste onderdeel van de uitvoering en realisatie van haar missie en visie het vermogensbeheer zo te organiseren dat het leidt tot duurzame toeslagverlening, met adequaat risicomangement en binnen de kaders van de Pensioenwet en toepasselijke regelgeving. Daartoe heeft SPA een dynamisch anticyclisch beleggingsbeleid geformuleerd en vastgelegd in de ABTN, het Strategische beleggingsbeleid en het beleggingsjaarplan. SPA onderscheidt 2 doelportefeuilles waarvan de return portefeuille (RP) tot doel heeft om (tenminste) meer rendement te maken dan de vastgelegde rendementsbenchmark met een maximum aandeel van 45% van het vermogen in zakelijke waarden (na mapping) binnen de randvoorwaarde van een VEV van maximaal 22,5%. De matchingsportefeuille heeft tot doel om de UFR-rente van de verplichtingen te matchen met een dynamisch percentage op lange termijn en met een minimum van 20%. De matching doelstelling wordt derhalve gecombineerd met een dynamisch anticyclische beleid t.a.v. de mate waarin gematched wordt.

SPA laat het dynamisch anticyclisch beleggingsbeleid uitvoeren in drie deelportefeuilles door verschillende ervaren vermogensbeheerders. SPA stelt daartoe mandaten op en monitort de performance van de vermogensbeheerders op deelportefeuille niveau; SPA bewaakt daarbij de anticyclische invalshoek.

SPA is voornemens minimaal tot 2023 als zelfstandig 'gesloten' fonds te blijven functioneren en zal zich alsdan beraden op de mate van zelfstandigheid in de verdere toekomst.

Het bestuur is van mening dat het er slechts deels in geslaagd is de in de missie, visie en strategie gestelde doelen te bereiken. In dit jaarverslag wordt uitgebreid beschreven op welke wijze en in hoeverre de gestelde doelen zijn bereikt.

Kort samengevat kan gesteld worden dat de visie en strategie vrijwel gerealiseerd worden maar de missie om te streven naar een duurzame toeslagverlening op de pensioenen van voorheen 75% en

nu (tenminste) 100% van de CPI-afgeleid niet gelukt is. Wel denkt het bestuur dat het beleid de basis legt voor duurzame volledige indexatie in de toekomst.

3.2.2 Herstelplan

SPA heeft sinds 2015 een reservetekort en heeft bij DNB een herstelplan ingediend. Het actuele herstelplan gaat uit van een herstelperiode van 10 jaar waarbinnen het VEV² - dat SPA gezien de samenstelling van haar beleggingen in het kader van de voorzieningen aan moet houden - weer op het gewenste niveau moet zijn. De belangrijkste genomen herstelmaatregel in het ingediende herstelplan is dat er voorlopig wordt afgezien van indexatie. Volgens de laatste evaluatie van het ingediende plan zal het fonds in 2022 weer uit het reservetekort zijn. Door de bijna niet gestegen rente en het beperkte rendement op aandelen verloopt het herstel nog niet volgens het in het herstelplan opgenomen schema. Het herstelplan is echter wel gebaseerd op een model met een mathematische lineaire ontwikkeling die zich in de werkelijkheid nooit voordoet. Het herstel kan derhalve iets vroeger maar ook iets later dan 2022 plaatsvinden. Als de rente nog een jaar laag blijft of daalt en de aandelenmarkten niet significant stijgen, kan de beleidsdekkingsgraad onder de 104% blijven hangen en gaat het herstel dan dus ook langer duren. Omdat het herstel 10 jaar mag duren, zit er nog voldoende rek in het herstelplan. Een eventuele korting door bijvoorbeeld koersdalingen kan op lange termijn echter jammer genoeg nooit met zekerheid worden uitgesloten. De kans daarop is vrijwel niet veranderd door de resultaten in 2018.

3.2.3 Evaluatie financieel beleidskader

ALM-studie

In 2017 heeft een ALM-studie plaatsgevonden waarop het actuele beleggingsbeleid is gebaseerd. Het bestuur dient regelmatig te evalueren of het bestaande beleidskader nog voldoet. De huidige reglementen zijn daarbij het uitgangspunt. Het instrument voor deze evaluatie is een zogenaamde "Asset and Liabilities Management" (ALM) studie. De ALM-studie geeft sturing voor het managen van de beleggingen versus de verplichtingen. In deze studie worden verwachtingen zoals de ontwikkeling van het gewezen deelnemers-bestand en het verwachte verloop van het aantal gewezen deelnemers in verband gebracht met externe ontwikkelingen, zoals de verwachtingen ten aanzien van levensverwachting, economische groei, inflatie, rente- en beleggingsopbrengsten. Een groot aantal scenario's wordt doorgerekend. Een gemiddelde verwachting met spreidingen daar omheen is daarvan het resultaat. Een ALM-studie geeft modelmatige antwoorden op vragen zoals: wat gebeurt er naar verwachting met de toeslagverlening (indexatie) en hoe zal de dekkingsgraad zich gemiddeld genomen ontwikkelen en wat is de te verwachten spreiding in de uitkomsten? Ook uit de haalbaarheidstoets en het herstelplan volgt overigens dezelfde soort informatie.

In de ALM-studie is gezien hoe het beste pensioenresultaat gehaald kan worden o.b.v. de gekozen risicohouding en uitgaande van een beperkte kortingskans en beperkte omvang van die mogelijke korting (mocht die kans zich toch voordoen). Voor de risicohouding was een VEV-bandbreedte van

8% tot 22,5% gekozen en een ondergrens voor het pensioenresultaat van 90%³, conform de met het Verantwoordingsorgaan in het kader van de aanvangshaalbaarheidstoets afgesproken ondergrens voor het pensioenresultaat. Op verzoek van DNB zijn in 2018 nog extra berekeningen gemaakt die de robuustheid van de ALM-studie aantoonde. Het beleggingsbeleid is mede n.a.v. de ALM-studie gewijzigd m.b.t. de vrijheden die vermogensbeheerders krijgen binnen hun mandaten; zij worden aan veel kleinere bandbreedtes m.b.t. een aantal asset categorieën gehouden, waardoor er ook sprake is van meer rigide (richt)niveaus.

Het nieuwe met de ALM-studie onderbouwde beleid is in 2018 met een aanvangshaalbaarheidstoets getoetst en de uitkomsten waren bevredigend: een (mediaan) pensioenresultaat van 100% en geen al te grote afwijkingen indien zich een negatief scenario voordoet. In 2019 is het beleid wederom met de jaarlijkse haalbaarheidstoets doorgerekend (zie hieronder).

Prudent person-regel

In 2018 heeft er wederom een beoordeling plaatsgevonden van de mate waarin aan de prudent person-regel wordt voldaan. Die beoordeling is tegelijkertijd met het afronden van de ALM-studie en het herschrijven van het strategisch beleggingsbeleid gebeurd. Ook is de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (ABTN) op diverse plaatsen aangepast.

Haalbaarheidstoets

Met de haalbaarheidstoets beoordeelt het bestuur of het bestaande beleid van het pensioenfonds aansluit bij de overeengekomen ambitie. In deze toets wordt berekend:

- wat het (theoretisch conform het DNB model) verwachte pensioenresultaat op fondsniveau vanuit de actuele dekkingsgraad (DG) is. Dit resultaat moet inzicht geven in de samenhang tussen de financiële opzet, het verwachte pensioenresultaat en de risico's die daarbij gelden. Met het Verantwoordingsorgaan is afgesproken dat het pensioenresultaat niet onder de 90% mag uitkomen. Dat is de ondergrens,
- of het pensioenresultaat op fondsniveau in een "slecht weer"-scenario niet te veel afwijkt van het verwachte mediaan pensioenresultaat. Met het Verantwoordingsorgaan is afgesproken dat de maximale afwijking niet boven de 40% mag uitkomen. Dat is de bovengrens.

SPA heeft in Q1 2018 een (nieuwe) aanvangshaalbaarheidstoets uitgevoerd omdat het beleggingsbeleid veranderd werd. Daarbij werd bezien of het beleid en de doelstellingen haalbaar waren binnen een door DNB voorgeschreven rekenmodel. Het nieuwe beleid sluit volgens de toets goed aan bij de ambities en doelstellingen van het fonds. Uit de aanvangshaalbaarheidstoets o.b.v. het in Q3 2018 nieuw ingevoerde beleid blijkt dat het pensioenresultaat verbetert t.o.v. verleden jaar en boven de ondergrens van 90% blijft. Ook blijkt dat de "slecht weer"-scenario uitkomst niet

² Het Vereist Vermogen is gelijk aan de (conform DNB-regels) berekende pensioenverplichtingen, inclusief een opslag voor het beleggingsrisico en verzekeringstechnisch risico.

³ D.w.z. in een neutraal economisch scenario (het 'mediaan-scenario') mag het pensioen op lange termijn niet lager zijn dan 90% van een volledig geïndexeerd pensioen.

te veel afwijkt van het verwachte pensioenresultaat op fondsniveau en onder de eerder afgesproken grens van 40% blijft.

Na een aanvangshaalbaarheidstoets moet vervolgens ieder jaar een haalbaarheidstoets worden uitgevoerd, die iets minder eisen stelt dan de aanvangshaalbaarheidstoets. In april 2019 is deze jaarlijkse haalbaarheidstoets uitgevoerd. De toets wordt uitgevoerd met als uitgangspunt de actuele dekkingsgraad, waardoor de uitkomst ook gevoelig is voor deze actuele dekkingsgraad. Omdat de actuele dekkingsgraad eind 2018 sterk daalde (door de weer dalende rente en door de daling van de aandelenkoersen in november en december), was deze lager dan bij de aanvangshaalbaarheidstoets en komt er ook een lager pensioenresultaat uit de toets. Uit de toets blijkt dat het pensioenresultaat op 96,2% uitkomt, wat nog ruim boven de gestelde ondergrens van 90% is. De uitkomst veronderstelt dat er gemiddeld op lange termijn wel geïndexeerd zou kunnen worden maar er niet een volledig geïndexeerd pensioen kan worden uitgekeerd o.b.v. de huidige situatie en het huidige beleid.⁴ De maximale afwijking bleef met 37,4% in 2019 binnen de gestelde grens van 40%. Derhalve sluit het bestaande beleid van het pensioenfonds nog steeds aan bij de overeengekomen ambitie en worden de afgesproken boven- en ondergrens niet overschreden. De haalbaarheidstoets 2019 is ter beschikking gesteld aan het VO.

Toelichting actuariële analyse en oordeel waarmerkend actuaris

Tabel: actuariële analyse, resultaten en deelresultaten

	2018	2017	2016	2015	2014
Beleggingsopbrengsten	-131.940	89.494	-67.750	-84.094	82.659
Premie	0	0	0	0	-127
Waardeoverdrachten	584	165	548	1.939	1.253
Kosten	0	0	0	0	0
Uitkeringen	-37	-55	-3	-7	-17
Sterfte	1.270	760	-515	-1.068	251
Arbeidsongeschiktheid	4	92	222	3.315	2.074
Overige kanssystemen	-26	109	224	-804	6.832
Toeslagverlening	4	0	0	0	0
Overige incidentele mutaties	20.627	0	-3.287	154	13.001
Andere oorzaken	17	222	2	400	176
Totaal resultaat	-109.497	90.787	-70.559	-80.165	106.102

Het totaalresultaat was negatief in 2018. Dit werd geheel gerealiseerd door het negatieve resultaat op de beleggingen en de daling van de rekenrente (de rts), die voor hogere verplichtingen zorgde. Bovenstaande tabel toont op de 1e regel bij 'Beleggingsopbrengsten' het gecombineerde effect van het resultaat op beleggingen plus het effect van de rekenrente op de verplichtingen. Van de overige posten was alleen het resultaat op sterfte significant; dat was nog positiever dan verleden jaar wat niet alleen ten goede kwam aan de dekkingsgraad maar ook nog weer eens bevestigde dat de tabel die SPA gebruikt (Mercer hoog) voorzichtig genoeg is en daarmee adequaat. Uit de solvabiliteitstoets volgt dat er geen dekkingstekort is maar wel een reservetekort. Het VEV is 13,8%, terwijl het aanwezig eigen vermogen 7,5% was.

Oordeel waarmerkend actuaris over de financiële positie

"De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar hoger dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132 van de Pensioenwet omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen en met uitzondering van artikel 135 van de Pensioenwet, en omdat de onderbouwing van toepassing van de prudent-person regel bij de premieregelingen op onderdelen ontbreekt.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch hoger dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Atos is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende. Daarbij is in aanmerking genomen dat de mogelijkheden tot het realiseren van de beoogde toeslagen beperkt zijn."

3.2.4 Beleid "beschikbare premie"-regeling

In ATOS BP wordt het opgebouwde kapitaal op de pensioendatum omgezet in levenslang ouderdomspensioen. De hoogte van het levenslang ouderdomspensioen is afhankelijk van de waarde van de beleggingen op die datum, van de levensverwachting en van de rente op dat moment.

Zorgplicht

Volgens de Pensioenwet heeft SPA een zorgplicht bij individuele pensioenopbouw op beleggingsbasis. Dit houdt in dat het fonds de gewezen deelnemers dient te wijzen op de gevolgen van de door hem/haar genomen beleggingsbeslissing. Kort gezegd moeten beleggingsrisico's worden beheerst met het oog op de naderende pensioendatum. Dit betekende dat de risico's

⁴ Op basis van dit theoretische model. In de werkelijkheid is daar geen enkele garantie voor en kan het dus slechter uitpakken.

geacht werden te worden afgebouwd naarmate de pensioendatum dichterbij kwam, waarbij de standaardregel wordt gehanteerd dat obligaties minder risicovol zijn dan aandelen en cash weer minder risicovol dan obligaties. Door de zeer uitzonderlijke situatie met de rente, die voor veel looptijden naar 0% en lager is gegaan, gaat die standaardregel niet meer altijd op. Het risico van een slecht rendement met obligaties is ernstig toegenomen, zowel door een lage directe opbrengst als dat de kans op koersdalingen als gevolg van rentestijgingen een stuk groter is geworden. En nu de Wet Verbeterde Premiereregeling is ingevoerd, is dit uitgangspunt van risico afbouwen niet meer zo een eenduidige regel; immers men heeft het recht onder deze wet om tot de pensioendatum meer in aandelen belegd te blijven (bijvoorbeeld d.m.v. een Life Cycle Doorbeleggen, maar men kan dit ook in Self Select zelf regelen). En de wet vindt het dus niet meer automatisch logisch om het risico zo volledig af te bouwen als voorheen de norm was, maar vindt het dus een reële optie om risico te blijven lopen tot op de pensioendatum. De norm "beleggingsrisico's moeten worden beheerst met het oog op de naderende pensioendatum" heeft een andere reikwijdte gekregen, die nu niet meer uniform is maar veel meer afhankelijk van de risicotolerantie ('risk appetite') en draagkracht van de gewezen deelnemer. Het aanschrijven van de gewezen deelnemers met een BP-kapitaal zal dus genuanceerder moeten gebeuren. Hetzelfde geldt echter andersom; gewezen deelnemers die in de Life Cycle zitten, willen misschien toch nog meer risico nemen aan het einde van de Life Cycle, mede door de lage rente die op cash (het liquiditeitsfonds) gegeven wordt.

De BP-risicohouding

Door nieuwe wetgeving moet nu het risico dat ingesloten ligt in het gebruik van de Life Cycle op een specifieke manier inzichtelijk worden gemaakt. Dat risico wordt gedefinieerd en gepresenteerd als het percentage dat weergeeft hoeveel het pensioen op pensioendatum in het pessimistische economische scenario lager uitkomt dan in het te verwachten (neutrale of mediane) scenario. Dat percentage is dan volgens de wet de "maximaal acceptabele afwijking" die het fonds in de Life Cycle hanteert en dat percentage c.q. die "maximaal acceptabele afwijking" wordt "de risicohouding" genoemd.

Voor het berekenen van het percentage/de risicohouding heeft de wetgever een specifieke rekenmethode vastgesteld alsmede een set van 2000 economische scenario's die gebruikt moeten worden bij het maken van de berekeningen. Dit betreft de set die ook in de haalbaarheidstoets wordt gebruikt (daar zitten overigens ook onrealistisch negatieve scenario's tussen). De definitie die voor pessimistisch scenario en neutraal (verwacht) scenario wordt gebruikt is dezelfde als die in het UPO gebruikt gaat worden (waarin het mogelijke te bereiken pensioen in 3 economische scenario's wordt gepresenteerd, pessimistisch, neutraal en optimistisch).

Het bestuur heeft de risicohouding die opgesloten zit in de door de werkgever en werknemers overeengekomen en in het pensioenreglement opgenomen opbouw van pensioenkapitaal in de Life Cycle (almede de met het Verantwoordingsorgaan afgestemde Life Cycle Doorbeleggen) laten uitrekenen. Omdat er in een Life Cycle veel deelnemers zitten met verschillende leeftijden, zijn er 3 maatmannen gedefinieerd. Op die manier wordt de berekende risicohouding leeftijdsspecifieker. De

Aan de andere kant kan het ook nog beter worden als er meer inhaalindexatie kan plaatsvinden.

verdeling van de beleggingen en de resterende looptijd is immers erg verschillend bij verschillende leeftijden. O.b.v. van de door de wet voorgeschreven berekeningen kwamen voor de Life Cycle voor de 3 maatmannen de volgende maximaal aanvaardbare afwijkingen (risicohouding) tot stand:

- a. voor het leeftijdscohort van 35 tot 44 jaar: 67%;
- b. voor het leeftijdscohort van 45 tot 54 jaar: 43%;
- c. voor het leeftijdscohort van 55 tot 65 jaar: 28%.

Voor de opbouw van pensioenkapitaal in de Life Cycle Doorbeleggen zijn de berekende maximaal aanvaardbare afwijkingen als volgt:

- a. voor het leeftijdscohort van 35 tot 44 jaar: 79%;
- b. voor het leeftijdscohort van 45 tot 54 jaar: 65%;
- c. voor het leeftijdscohort van 45 tot 55 jaar: 42%.⁵

De veronderstelling is hierbij overigens dat er met het kapitaal een vast pensioen wordt ingekocht. De belegging in de Life Cycle Doorbeleggen is natuurlijk bedoeld voor degenen die ook na de pensioendatum willen doorbeleggen (variabele pensioenuitkering). SPA biedt echter geen variabele pensioenuitkering aan, die kan bij andere pensioenfondsen of verzekeraars worden aangekocht. Maar er kan ook altijd beslist worden om op de pensioendatum toch een vaste pensioenuitkering aan te kopen. Bovenstaand resultaat is overigens niet alleen het gevolg van het feit dat in het pessimistische scenario de beleggingen het heel slecht hebben gedaan en het kapitaal daardoor laag uitpakt, maar ook van de rekenrente die op het moment van de pensioendatum geldt. Die bepaalt immers hoeveel pensioen iemand kan inkopen van het door hem/haar opgebouwde kapitaal. Anders gezegd, ook al doet het kapitaal het best goed, als de rekenrente historisch gezien laag is op het moment dat iemand met pensioen gaat, dan pakt het pensioen alsnog lager uit dan in het geval de rekenrente op dat moment dichterbij het historisch gemiddelde zou liggen. Dit deel van de risicohouding(-uitkomst) is dus geen onderdeel van de Life Cycle, maar wordt extern bepaald (i.c. door de wetgever). De afwijking-percentages zijn voorts bij SPA wat hoger dan bij open fondsen met eenzelfde Life Cycle omdat er geen premie meer gestort wordt (dit verschijnsel kent SPA bij de haalbaarheidstoets ook).

Zorplicht

In het kader van de zorgplicht zijn in dit kader degenen aangeschreven die in de periode oktober 2018 – september 2019 59 jaar oud worden. Zij gaan, indien zij in Life Cycle beleggen, in dat jaar met hun beleggingen volledig in het liquiditeitsfonds. SPA heeft een brief gestuurd om hen te attenderen op het feit dat zij conform het Life Cycle beleggingsplan vanaf september 2018 voor een relatief lange tijd voor 100% in het liquiditeitsfonds zullen gaan deelnemen. Omdat het liquiditeitsfonds door de situatie op de financiële markten zeer lage en sommige jaren zelfs licht negatieve rendementen kent en omdat de pensioenleeftijd voor hen van 62,5 naar 65 is

⁵ Uitleg: bij de 'maatman 35-jarige', in de Life Cycle betekent de maximaal acceptabele afwijking van 67% dat als het pessimistische scenario zicht voordoet (= het 5e percentiel), het pensioen 67% lager is dan het pensioen dat bij een neutraal scenario verwacht mag worden. De kans daarop is (want 5e percentiel) 5%. Als je 45 jaar bent en in de Life Cycle belegt betekent deze maximaal aanvaardbare afwijking (de risicohouding) dus dat je pensioen in het pessimistische scenario 43% lager zou uitkomen dan in het te verwachten scenario.

opgeschoven en ze misschien zelf pas op hun 66ste of 67ste met pensioen gaan, worden deze personen erop geattendeerd dat het pensioenkapitaal voor - afhankelijk van de leeftijd waarop men met pensioen gaat - 3,5 tot 7 jaar in het liquiditeitsfonds belegd gaat worden. Met name voor 58 en 59-jarigen die van plan zijn om pas op hun 65ste of nog later met pensioen te gaan, is een alternatief dan zeker te overwegen. De groep is gewezen op de mogelijkheid om naar Self Select over te stappen en het kapitaal toch nog voor enkele jaren anders te beleggen. Vanzelfsprekend zitten daar ook risico's aan, die eenieder voor zichzelf moet inschatten. Hierbij wijst het fonds erop dat de gangbare theorie ervan uit gaat dat obligaties minder risicovol zijn dan aandelen, maar dat dit in bepaalde economische omstandigheden zeker niet het geval hoeft te zijn. Zo zijn er veel economen die er in de huidige situatie op wijzen dat door de historisch extreem lage rentestand, de kans groot is dat er flinke koersverliezen kunnen worden geleden op obligaties.

Gewezen deelnemers worstelen soms met de vraag of ze toch nog een aantal maanden of jaren weer in aandelen of obligaties moeten beleggen, teneinde een positief resultaat te halen. Dit biedt uitzicht op betere resultaten, maar draagt natuurlijk ook een risico op slechtere resultaten in zich. SPA wil en mag hier niet specifiek over adviseren en raadt gewezen deelnemers daarom altijd aan om advies in te winnen bij een professioneel adviseur.

3.2.5 Uniform Pensioen Overzicht (UPO)

SPA is verplicht om tijdig een Uniform Pensioen Overzicht (UPO) aan de gewezen deelnemers te versturen. De model-UPO's voorzien (nog) niet in een hybride-regeling zoals ATOS ML en BP. In verband daarmee is het noodzakelijk twee UPO's te verstrekken: een UPO voor ATOS ML (een uitkeringsovereenkomst), en een UPO voor ATOS BP (een premieovereenkomst). In 2019 wordt aan alle gewezen deelnemers een UPO uitgereikt; dit zal in de Q3 van 2019 plaatsvinden. In de tussentijd is er weinig veranderd; er is in de afgelopen 5 jaar geen toeslag verleend, dus de meeste cijfers zullen overeenkomstig de cijfers uit de UPO 2014 zijn. Wel zal het aanwezige BP kapitaal veranderd zijn en wordt er meer informatie in de UPO opgenomen, zoals informatie over het mogelijke te bereiken pensioen, dat in 3 scenario's wordt gepresenteerd (pessimistisch, neutraal en optimistisch).

3.2.6 Waardeoverdrachten

Ultimo 2018 waren er bij SPA geen wachtlijsten meer van gewezen deelnemers die om waardeoverdracht hadden verzocht, maar welke nog niet waren afgerond. De dekkingsgraad was heel 2018 meer dan 100% en daarom zijn alle ingediende verzoeken tot waardeoverdracht (het zogenaamde overhevelen van de opgebouwde pensioenaanspraken naar de pensioenuitvoerder van een nieuwe werkgever) ook gehonoreerd in 2018. De verwachting is dat nieuwe verzoeken ook allemaal in 2019 worden afgehandeld.

3.2.7 Reglementen, Statuten, Uitvoeringsovereenkomst en de ABTN

3.2.7.1 Eindloonregelingen en ATOS ML en BP (voorheen Oriflex ML en BP)

In de pensioenregelingen van het fonds hebben zich in 2018 slechts kleine wijzigingen voorgedaan die deels fiscaal verplicht waren (afschaffen doorwerkverplichting) en deels het terugdraaien behelst van de (tijdelijke bedoelde) beslissing om de indexatie-ambitie te verlagen. De indexatie-ambitie is nu weer gewoon 100% van de CPI Huishoudens afgeleid-index, zoals hij bijna altijd is geweest (zie paragraaf 3.2.7.4.). Beide wijzigingen zijn gunstig voor de pensioengerechtigden en de gewezen deelnemers.

3.2.7.2 Statuten

In het boekjaar zijn in Q4 2018 enkele wijzigingen doorgevoerd in de statuten. Het bestuur had als voornaamste reden om over te gaan tot het wijzigen van de statuten de introductie van de Raad van Toezicht en het voor 2019 beëindigen van de rol van de Visitatiecommissie. Dit was nodig teneinde van de naleving van de opzet en doel van de wet te waarborgen. Bij de statutenwijzigingen is voorts de wettelijk verplichte bevoegdheid van het bestuur om een bestuurder te ontslaan toegevoegd.

3.2.7.3 Uitvoeringsovereenkomst

De uitvoeringsovereenkomst met de werkgever Atos Nederland BV is per 27 november 2014 door de werkgever opgezegd. De belangrijkste afspraken die sinds 27 november 2014 tussen de onderneming Atos en SPA nog gelden zijn enkele afspraken over de samenwerking, informatie-uitwisseling en het in beperkte omvang faciliteren van diverse materiële en immateriële wederzijdse ondersteuning.

3.2.7.4 ABTN

In juni 2018 is de ABTN geactualiseerd en is deze na vaststelling ter beschikking gesteld aan DNB. De beschrijving van het vermogensbeheer is op onderdelen aangepast, omdat als gevolg van discussie met DNB nog details van de beschrijving van het beleid verder werden gespecificeerd. Ook werden verduidelijkingen in de tekst aangebracht. Een belangrijke wijziging was voorts het terugdraaien van de tijdelijk bedoelde maatregel om de indexatie-ambitie op 75% van de "CPI-index huishoudens afgeleid" te stellen i.p.v. op 100%. De indexatie-ambitie is daarom nu weer 100% van de "CPI-index huishoudens afgeleid", zoals dat ook ooit afgesproken is tussen de werkgever en de werknemers. Dit is ook van belang voor het geval SPA in betere tijden ook zou kunnen overgaan tot inhaal-indexatie.

Ook werd het valutabeleid opnieuw vormgegeven. Vond de afdekking van het valutarisico eerst altijd plaats binnen de mandaten bij de vermogensbeheerders, nu gebeurt dat centraal door de Kas Bank. Daarbij wordt tussen de 47,5% en 52,5% van de valuta-exposure in de Return portefeuille afgedekt. De overige wijzigingen betroffen redactionele verbeteringen en updates van gewijzigde namen en gegevens.

In Q1 2019 is de ABTN weer aangepast met verduidelijkingen inzake het gebruik van bedrijfsobligaties in de Return portefeuille en de restricties die gelden voor bepaalde beleggingen, verduidelijkingen m.b.t. het ESG-beleid n.a.v. de IORP-wetgeving, redactionele verbeteringen in de beschrijving van het valutabeleid en het aanpassen van de bijlagen A en B waarin de actuele

actuariële grondslagen en de nieuwe flexibiliseringsfactoren voor 2019 zijn doorgevoerd.

3.2.8 Governance

De governance van SPA is gewijzigd per 1 januari 2019; het actieve toezicht van de Visitatiecommissie wordt per die datum vervangen door een Raad van Toezicht. Verwezen wordt naar de wijzigingen in de statuten (paragraaf 3.2.7.2). Voor 2018 zal de Visitatiecommissie nog een oordeel geven over het gevoerde beleid, over het gevoerde beleid vanaf 1 januari 2019 geeft de Raad van Toezicht haar oordeel.

Het bestuur heeft na verkiezingen in 2017 in januari 2018 5 nieuwe leden van het Verantwoordingsorgaan geïnstalleerd. De nieuwe leden waren: Lai Wu, René Upperman, Carlo Reijnders, Hans van der Horst en Dick Koster. Nadat René Upperman zich terugtrok uit het Verantwoordingsorgaan is per 1 april 2019 Chris Bell toegetreden tot het Verantwoordingsorgaan.

De samenstelling van het bestuur is in 2018 ook veranderd; in maart trad Arend van Buuren terug als bestuurslid. Uit de verkiezingen die voor deze zetel gehouden werden kwam geen kandidaat beschikbaar, waarna het bestuur gebruik heeft gemaakt van haar bevoegdheid om zelf (tijdelijk) de zetel in te vullen. De zetel is per 1 april ingevuld door Peter Mannaert, die tijdelijk benoemd is tot dat uit de in Q4 2019 te organiseren verkiezingen een nieuw bestuurslid kan worden verkregen.

Diversiteit en de code pensioenfonds

Het bestuur heeft concrete stappen gezet om te bevorderen dat fondsorganen divers worden samengesteld. Het bestuur en het VO worden (groten)deels door verkiezingen samengesteld en dat bemoeilijkt een precieze afspiegeling. Bij de werkgever werken en werkten er voorts altijd al heel weinig vrouwen. Bij de verkiezingen van het VO heeft het bestuur vrouwen en jongeren expliciet opgeroepen om zich kandidaat te stellen. Dit heeft ook een vrouwelijk lid van het Verantwoordingsorgaan opgeleverd, zodat nu ruim 16% van de zetels in het Verantwoordingsorgaan door vrouwen bezet wordt. Bij de Raad van Toezicht is voorts de verplichting gesteld om minimaal 1 vrouw te benoemen. Zij is ook als voorzitter aangesteld. Daarmee is 33% van de Raad van Toezicht vrouw, terwijl de populatie vrouwen in het fondsbestand 18% is. In het bestuur blijft de vertegenwoordiging van vrouwen nog achter; eind 2019 worden weer verkiezingen gehouden en dan hoopt het bestuur dat uit de verkiezingen een vrouw als kandidaat tevoorschijn zal komen. Daartoe zal bevorderd worden dat vrouwen zich kandidaat stellen.

Dat het VO en het bestuur statutair door verkiezingen samengesteld worden, heeft ook direct gevolgen voor het spanningsveld tussen democratische verkiezingen en diversiteitseisen stellen aan vertegenwoordigers van de bij het fonds betrokkenen. Het bestuur geeft prioriteit aan het democratische proces, om die reden wordt de pensioencode in dit opzicht niet helemaal gevolgd.

De Code Pensioenfonds stelt als uitgangspunt dat benoeming en ontslag worden uitgevoerd door belanghebbenden, zo mogelijk door het orgaan zelf, met betrokkenheid van een ander orgaan van SPA. SPA heeft problemen – die uitgebreid beschreven zijn in het jaarverslag over 2017 – in het

verleden gekend en is door die ervaring afgeweken van dit uitgangspunt m.b.t. het benoemen en ontslag van leden van het VO.

Zelfevaluatie

De evaluatie van het functioneren van het bestuur (de zelfevaluatie) is in december 2018 uitgevoerd. De doelstelling van de zelfevaluatie is een "zelf-toetsing" van het bestuur, zowel individueel als geheel, die de prestaties op hetzelfde peil moet houden of, indien mogelijk, moet verbeteren. De zelfevaluatie is uitgevoerd op basis van de voor SPA geldende procedure voor de periodieke evaluatie van het functioneren van het bestuur.

De belangrijkste bevindingen van het bestuur t.a.v. het eigen functioneren zijn:

1. N.a.v. het onderdeel "Besluitvorming" werd besloten het uitlopen van de vergadertijd beter in de gaten te houden. Concrete actiepoint was dat de voorzitter de onderwerpen gaat prioriteren qua tijdsbesteding en beter op de tijdsbesteding per onderwerp tijdens de vergadering gaat letten.
2. N.a.v. het onderdeel "Communicatie" kwam het bestuur tot de conclusie dat SPA meer moet publiceren over de indexatie en ook in de Nieuwsbrief wat meer over het - niet kunnen indexeren - gaat schrijven. Concreet actiepoint was dat er een relevant artikel op de website komt en in de Nieuwsbrief wordt opgenomen.
3. N.a.v. het onderdeel "Belang van adequaat reageren" moet het bestuur zich meer bewust zijn van het bestuurlijk denken en handelen. De kennissessie in 2018 gegeven door de externe jurist heeft hier zeker aan bijgedragen. Belangrijk is daarbij de driehoek: RvT houdt toezicht, geeft raad en keurt goed. Het VO geeft input uit de achterban en geeft advies. Het bestuur legt verantwoording af aan het VO. Concreet actiepoint was dat awareness voor bestuurlijk denken en handelen en een goede governance richting de fondsorganen een voortdurend aandachtspunt moet blijven.
4. N.a.v. het onderdeel "Bewaken grenzen van taken en bevoegdheden van fondsorganen" moet het bestuur steeds bewust zijn van het risico van overschrijding van grenzen, m.a.w. het risico op "meesturen" buiten de wettelijke bevoegdheden door fondsorganen. Bestuur beslist en is eindverantwoordelijk. Ingeval van onduidelijkheden moet het bestuur knopen doorhakken. Concreet actiepoint is het bewaken van de grenzen in rolverdeling.
5. N.a.v. het punt "Opvolging bestuurders" moet het bestuur tijdig nadenken en uitvoering geven aan opleiding voor mogelijk toekomstige (vrouwelijke) verkiesbaar zijnde aspirant bestuursleden. Het blijkt meer en meer dat adequate opvolging tijd kost. Concreet actiepoint is een actieplan opvolging bestuurders voorbereiden.
6. Als onderdeel van de zelfevaluatiedprocedure zal de voorzitter, Frank Winnubst, met alle bestuursleden apart nog een evaluatiegesprek voeren met als aandachtsgebieden: a: deskundigheid (niveau A en B), b: participatie in bestuursvergaderingen en commissies en c: bijdrage aan bestuur als team.

Klachtenafhandeling

SPA had altijd al heel weinig klachten, maar in 2018 heeft het SPA voor het eerst in de geschiedenis van het pensioenfonds nul klachten ontvangen. Het bestuur is verheugd dat het aantal klachten (in 2017 waren het er nog 4 op ongeveer 16.500 betrokkenen) zo laag is uitgekomen. Dit geeft een positieve indicatie van de kwaliteit van de dienstverlening en de informatieverstrekking.

In 2018 heeft het bestuur ook geen bezwaren in behandeling hoeven te nemen. Het bestuur is verheugd dat het aantal bezwaren dat is ingediend bij het bestuur voor het derde jaar op rij op nul is uitgekomen.

Omdat er in 2018 geen klachten waren hebben deze ook niet geleid tot veranderingen in regelingen of processen die daaruit voortvloeien.

Communicatie

Het aantal vragen van de gewezen deelnemers en gepensioneerden dat bij het pensioenbureau binnen kwam, neemt wel toe, maar dat betreft vrijwel allemaal vragen over de nakende pensionering of medewerkers die ouder zijn dan 60 jaar en overwegen op een vertrekaanbod van de werkgever in te gaan en willen weten wat dat betekent voor hun pensioen. Uit het beperkt aantal vragen en reacties en het ontbreken van klachten over de communicatie van SPA over de afgelopen jaren (waaronder jaren waarin SPA een dekkingstekort, een herstelplan, een lange strijd met de werkgever over betalingen heeft gevoerd en veel brieven heeft gestuurd) leidt het bestuur af dat de effectiviteit van de communicatie goed is. Om die redenen en het feit dat dit flinke kosten met zich brengt, is de effectiviteit van de communicatie niet extern getest, zoals de Code Pensioenfondsen graag ziet gebeuren. Bij een deel van de vragen die binnen komen, geldt voorts ook nog dat de gevraagde informatie gewoon op de website staat, maar mensen daar niet eerst hebben gekeken. De website is eind 2018 zowel beveiligd als technisch en inhoudelijk gecontroleerd en up-to-date gebracht. De website past nu de presentatie en lay-out aan afhankelijk van het apparaat waarmee de website bezocht wordt.

3.2.9 Toezicht en toezichteisen

3.2.9.1 Intern Toezicht

Grote ondernemingspensioenfondsen met een paritair of onafhankelijk bestuur moesten vanaf 1 januari 2019 een raad van toezicht instellen. Dit geldt voor fondsen met een belegd vermogen van meer dan € 1 miljard. Kleinere ondernemingspensioenfondsen kunnen verder met een visitatiecommissie. Ook beroepspensioenfondsen hoeven geen raad van toezicht in te stellen. Het bestuur heeft voor de vormgeving van een transparant 'Intern Toezicht' in 2019 een Raad van Toezicht (RvT) ingesteld. In dit kader is er in 2018 een adviesaanvraag m.b.t. een reglement voor de Raad van Toezicht en een statutenwijziging bij het Verantwoordingsorgaan neergelegd en zijn het reglement en de statutenwijziging na advies vastgesteld. De nieuwe statuten zijn vervolgens bij de notaris verleden.

Het bestuur heeft het Verantwoordingsorgaan een bindende voordracht laten doen voor drie RvT-leden. De voorgedragen leden zijn benoemd en de leden hebben in Q2 2019 een toezichtverslag

geschreven m.b.t. de eerste maanden van boekjaar 2019 en haar goedkeuring gegeven met betrekking tot het jaarverslag (zie paragraaf 3.6). Omdat de wet is gewijzigd is een Raad van Toezicht verplicht geworden voor het fonds; in principe is 2019 daarom het laatste jaar geweest dat een visitatiecommissie actief was en zij heeft over het boekjaar 2018 haar oordeel gegeven (zie paragraaf 3.6).

3.2.9.2 Deskundigheidsbevordering

In het kader van de (permanente) 'deskundigheidsbevordering' en teneinde het opleidingsplan nader in te vullen zijn er o.a. in 2018 de volgende opleidingen/cursussen en educatieve sessies gevolgd:

- a) Cursus bestuurs- rechtspersonen en stichtingenrecht door HvG (allen);
- b) ISAE 3402 II kennissessie van Kas Bank;
- c) SPO-cursus Risicomanagement en Uitbesteding;
- d) Kennissessie IORP II van DNB;
- e) Kennissessie IORP II van Triple A.

In het opleidingsplan is opgenomen welke educatie alle bestuurders in 2019 gaan volgen.

3.2.9.3 Toezicht DNB

Aan SPA zijn in 2018 geen dwangsommen, aanwijzingen of boetes opgelegd. Er is geen bewindvoerder aangesteld en SPA is ook niet - geheel of gedeeltelijk - onder curatele geplaatst. Wel is er een nieuw herstelplan sinds 01-06-2015 van toepassing (zie paragraaf 3.2.2). De nieuwste eisen becijferen per 01-01-2019 dat het fonds een VEV van 13,8% zou moeten hebben, terwijl de BDG per 31 december 2018 107,5% is. En er is dus t.o.v. het VEV een tekort van 6,3% beleidsdekkingsgraadpunten. In dat kader is er in Q1 2019 weer een update van het herstelplan ingediend.

In 2018 is er door SPA ook bezwaar gemaakt bij DNB tegen de in 2017 opgelegde aanwijzing. De bezwaarcommissie van DNB (dit betreft een interne DNB-commissie) heeft het bezwaar afgewezen. Het bestuur heeft besloten dat zij – ondanks dat het bestuur het niet eens is met de beslissing op bezwaar - niet in beroep zal gaan bij de rechtbank Rotterdam.

3.2.9.4 Milieu, klimaat, de mensenrechten en de sociale verhoudingen

Uitgangspunt is dat het fonds met haar beleggingsbeleid en de daarbij gebruikte financiële instrumenten aan de wettelijke eisen voldoet.

De wijze waarop in het beleggingsbeleid voorts rekening wordt gehouden met het milieu, klimaat, de mensenrechten en sociale verhoudingen (hierna: MKMS) is als volgt:

M.b.t. de mensenrechten en sociale verhoudingen hanteert SPA een uitsluitingslijst voor bepaalde landen en bedrijven, teneinde het beleid nader vorm te geven. De nieuwe lijst is niet meer alleen

omschrijvend van aard maar bevat nu concrete namen van landen en bedrijven waarin niet op directe⁶ wijze belegd mag worden.

Bedrijven met een specifiek product dat milieutechnisch aan discussies onderhevig⁷ is, worden overigens niet a priori uitgesloten. SPA sluit in de uitvoering van haar MKMS-beleid aan op het beleid dat de vermogensbeheerder 'default' uitvoert over haar toevertrouwde gelden. BlackRock (BR) heeft de Principles for Responsible Investment van de Verenigde Naties ondertekend in 2008. BR past de vraagstukken over hun corporate governance-programma, inclusief de behandeling van ESG⁸-vraagstukken, in een investeringscontext toe. BR is van mening dat een adequaat corporate governance-kader, inclusief sterk leiderschap en goed management, bijdraagt aan succes op lange termijn en een beter risico gewogen rendement biedt. Wat betreft voting & engagement beoordeelt de vermogensbeheerder alle aandeelhouderstemmingen apart, waarbij alle facetten van het bedrijf meegenomen worden. Het stemgedrag is in overeenstemming met hun markt-specifieke stemrichtlijnen, welke gevonden kunnen worden op de website (<http://www.blackrock.com/corporate/en-gb/about-us/responsible-investment>). SPA onderschrijft deze richtlijnen.

M.b.t. de implementatie geldt dat BR ieder jaar in contact treedt met circa 1.500 bedrijven. Om het engageerproces te prioriteren gebruiken ze een reeks van bronnen:

- Klant specifieke ESG-evaluaties;
- De BR-analyse van aandeelhouderstemmen;
- Onderzoek van fundamentele investeringsteams van BR;
- Screening en governance /specifiek onderzoek;
- Data van de interne scientific active modellen van BR, en;
- Onderzoek van zakenbanken en externe governance specialisten.

BR wordt geïnformeerd over het stemmen en de engagement-policies en activiteiten middels publicaties op de website van de vermogensbeheerder. Een rapportage is beschikbaar op bovengenoemde website. Elk jaar wordt door BR een stemverslag gepubliceerd en bestuursverslagen die een diepergaand uitleg van de corporate governance activiteiten geven en hoe ze deze in de praktijk brengen.

De portefeuillemanagers integreren MKMS-criteria (de mate is daarbij mede afhankelijk van de verschillende portefeuilles) in hun beleggingsbeslissingen, vanuit de overtuiging dat deze factoren bijdragen aan het resultaat op lange termijn. In dit kader is recent een specifiek Impact fonds door BR toegevoegd binnen de door BR beheerde portefeuille.

De overkoepelende corporate governance benadering van BR is opgenomen in hun Corporate Governance en Engagement principes die ook te vinden zijn op de website. Het bestuur is van mening dat het beleid van het fonds voldoende invulling geeft aan de ESG-principes en heeft

⁶ Indien deze bedrijven in een breed gespreid beleggingsfonds voorkomen mogen ze slechts een zeer klein onderdeel uitmaken van het kapitaal van SPA (<0,5%).

⁷ Bijvoorbeeld aanbieders van fossiele brandstoffen.

⁸ Environmental, Social and corporate Governance (ESG).

verder geen uitgebreid gedetailleerd beleid ontwikkeld voor overige MKMS of andere sociale aspecten.

Stembeleid

Het stembeleid is vastgelegd in de ABTN en in 2018 niet gewijzigd. SPA voert geen actief stembeleid. De aandelenposities zijn vooral internationaal en worden beheerd door de (externe) vermogensbeheerders. Er wordt in deze gebruik gemaakt van het stembeleid van de betrokken vermogensbeheerders.

Het stembeleid van de vermogensbeheerder GMO is dat zij als lange termijn beleggers proberen de belangen van hun cliënten te verdedigen, niet alleen ten tijde van de initiële aankoop van effecten, maar ook gedurende de volledige periode dat deze effecten worden gehouden in de portefeuilles. Daarom stemt GMO m.b.t. de aandelenbeleggingen die zij beheert conform het door GMO gevoerde beleid en procedures tenzij -in het geval van afzonderlijk beheerde accounts- klanten een andere opdracht geven.

Voor klanten die zoals SPA expliciet de verantwoordelijkheid voor het stemmen aan GMO hebben gedelegeerd, hanteert GMO hierop afgestemde procedures en een vastgelegd stembeleid. GMO gebruikt een derde partij voor de uitvoering van haar stembeleid (i.c. ISS). De beleidsuitgangspunten en de procedures van GMO beschrijven de taken waarvoor ISS wordt ingehuurd, zoals de volmacht richtlijnen, tijdig indienen van stemmen, de administratieve afhandeling van het stemproces, hoe belangenconflicten zullen worden aangepakt en verslaggevings-eisen. ISS publiceert haar voting policies per regio op hun website: <http://www.issgovernance.com/policy-gateway/2016-policy-information/>.

Klanten die de verantwoordelijkheid voor het stemmen aan GMO hebben gedelegeerd kunnen overeenkomen dat m.b.t. een specifieke stemming GMO op een bepaalde wijze zal stemmen. Een kopie van GMO's stembeleid is beschikbaar op aanvraag of kan worden gevonden op de website van de SEC (www.sec.gov), als onderdeel van GMO's Trust registratie.

Het volledige stembeleid is te vinden in 2 documenten waarover SPA beschikt ('GMO Trust proxy voting policy' en het 'GMO-proxy voting policies and procedures' document). Voor de beleggingsfondsen waarin SPA belegt is het stembeleid van GMO Trust van toepassing. GMO Trust delegeert de verantwoordelijkheid voor het stembeleid echter aan de 'investment adviser' van de beleggingsfondsen van GMO LLC, dus vandaar twee documenten. Per kalenderjaar worden tenslotte nog de volgende twee rapporten per GMO-fonds geproduceerd:

- Vote Summary Report (VSR). Dit rapport bevat per onderneming iedere 'voting policy recommendation' van ISS, en de daadwerkelijk uitgebrachte stemmen.
- Ballot Level Statistical Issues Summary Report (SIS). Dit rapport geeft een weergave van de stemhistorie per thema.

3.2.9.5 Compliance

Er zijn in het verslagjaar in het licht van de gedragscode en de compliance regeling van het fonds door de medewerker van het pensioenbureau die de taak van compliance officer heeft, geen bevindingen van overtredingen of andere schendingen geconstateerd.

3.2.9.6 Code Pensioenfondsen

Het bestuur leeft de Code Pensioenfondsen vrijwel geheel na. In de vier⁹ gevallen dat dit (gedeeltelijk) niet het geval is, is dit elders in dit hoofdstuk beschreven en wordt uitgelegd waarom er niet aan voldaan wordt.

3.2.10 Beleidsontwikkelingen omtrent het vermogensbeheer

3.2.10.1 Uitvoering beleggingsbeleid Atos Middelloon (ML) en Atos Eindloon (EL)

Met betrekking tot de uitvoering van het vermogensbeheer in de Risk Control portefeuille hebben zich in 2018 enkele wijzigingen in het rentehedge-mandaat van BlackRock voorgedaan. In de obligatiebeleggingen zijn enkele aanpassingen doorgevoerd; in december is het besluit genomen tot verkoop van de positie van ongeveer EUR 96 miljoen in de staatsobligatie Oostenrijk 2037 met herbelegging in de staatsobligaties België 2037 en 2066. Met deze transactie werd het rendement van de portefeuille ietwat verbeterd tegen een aanvaardbaar stukje extra risico. Deze transactie zorgde voor de optimalisatie van de RCP-portefeuille omdat het risico niet significant toeneemt en deze toename acceptabel is en het rendement duidelijk verbetert. De yield op de Oostenrijkse obligatie was gedaald, waardoor het aantrekkelijk was om vroegtijdig afscheid te nemen en koerswinst te realiseren. De yield op de Belgische staatsobligaties was significant beter, al wordt aan die obligatie door de markt ook een ietwat hoger risico gekoppeld. De transactie is in januari 2019 uitgevoerd. Er waren geen aanpassingen in de afdekking van de langetermijnverplichtingen (continuering van 20% UFR rentehedge).

Met betrekking tot de uitvoering van het vermogensbeheer in de Return portefeuille (waarmee het overrendement nagestreefd wordt) werd er in 2018 weer intensief overlegd met de 2 betrokken vermogensbeheerders. Het bestuur heeft het beleggingsbeleid in 2017 geëvalueerd en in 2017/2018 een ALM-studie uitgevoerd. In 2018 zijn de laatste wijzigingen geïmplementeerd: in Q1 2018 is de tijdelijke bestuursportefeuille verkocht, waardoor het percentage aandelen in de portefeuille ietwat is afgenomen, wat in Q4 2018 gunstig was gezien de sterke koersdaling van aandelen in dat kwartaal. Het nieuwe strategisch beleggingsbeleid is vastgelegd in de ABTN en vanaf H2 2018 uitgevoerd. De implementatie in de mandaten was juridisch lastig en ook de benodigde omzettingen in de portefeuilles kostte veel tijd. In Q4 2018 was het nieuwe beleid geheel geïmplementeerd.

Dit aangepaste beleid is nog steeds toegespitst op multi asset mandaten met een actief beheer en de mogelijkheid om anticyclisch dynamisch te beleggen, maar kent minder vrijheidsgraden voor zowel het bestuur als de mandaathouders. Praktisch maakt dit voor het bestuur niet zo heel veel

⁹ Drie van de vier betreffen het vraagstuk van de diversiteit waarbij het ontbreken van een vrouw in het bestuur de reden is dat niet geheel voldaan wordt aan de Code, zie paragraaf 3.2.8 Governance.

uit, omdat op korte termijn het bestuur weinig gebruik maakte van de voorheen aanwezige ruimere vrijheidsgraden in het beleid. Voor de mandaten ligt dit anders; de vermogensbeheerders zullen minder snel en minder omvangrijk risico in asset classes kunnen afbouwen in de mandaten. Het bestuur heeft deze beperkingen echter wel doorgevoerd omdat de wet dit zou vereisen.

Zie verder de details inzake het beleggingsbeleid voor ATOS ML en Atos EL in paragraaf 3.4 en voor ATOS BP in paragraaf 3.5.

3.2.10.2 Toeslagbeleid

Een verhoging van de pensioenaanspraken en pensioenuitkeringen vanwege loon- of prijsstijging heet "toeslag" (voorheen "indexatie" genoemd). De voorwaardelijkheid van de toeslag is vastgelegd in de pensioenregeling. In de pensioenregeling is gekozen voor categorie D1¹⁰ van de toeslagenmatrix, zoals gepubliceerd door DNB en het ministerie van SZW.

Bij de vaststelling van het toeslagpercentage geldt als richtlijn de afgeleide Consumenten Prijsindex (CPI) voor alle huishoudens. Het bestuur beslist ieder jaar opnieuw in hoeverre pensioenrechten en pensioenaanspraken uiteindelijk worden aangepast. Ter financiering van deze voorwaardelijke toeslagtoezegging is geen bestemmingsreserve gevormd. Hiervoor werd en wordt ook geen premie betaald. De ambitie was in 2018 100% CPI-huishoudens afgeleid.

Toeslagbesluit

Als gevolg van het herstelplan en het wettelijk verbod om onder de 110% te indexeren heeft het bestuur van SPA besloten dat de pensioenuitkeringen en de opgebouwde pensioenen per 1 januari 2018 niet zijn aangepast aan de gestegen prijzen. De doelstelling, een toeslag van 100% van het "CPI Huishoudens afgeleid"-cijfer over de periode november 2016 – oktober 2017 was 1,0%. Het streven werd derhalve ook in 2018 niet gehaald. In de komende jaren zal er, conform het herstelplan, rekening mee moeten worden gehouden dat dit streven niet (geheel) gehaald wordt. Dit is derhalve een aan het overeengekomen ambitieniveau gerelateerd risico voor de belanghebbenden op korte en op de iets langere termijn. De totale gemiste toeslag sinds 2008 is per 1 januari 2018 opgelopen tot minimaal 4,7% (voor degenen die in 2013 in dienst traden bij Atos en nog rechthebbende zijn bij het fonds) tot 19,5% (voor degenen die al sinds 2000 onafgebroken rechthebbende zijn bij het fonds). In 2019 en 2020 zal deze achterstand naar verwachting nog verder oplopen. Het bestuur gaat er echter van uit dat indien de rente weer stijgt, inhaalindexatie ook tot de mogelijkheden zou kunnen behoren (waarvoor wel vooralsnog vereist is dat de dekkingsgraad boven de 130% uitkomt).

3.2.11 Kosten pensioenfonds

SPA verstrekt al sinds 2011 inzicht in de kosten; dit is niet eenvoudig omdat sommige kosten voor meerdere doeleinden worden gemaakt.¹¹ De kosten van pensioenfonds bestaan uit kosten voor

¹⁰ D.w.z. dat indexatie niet gegarandeerd is en afhankelijk is van de beleggingsresultaten.

¹¹ Daarnaast is het soms heel moeilijk zo niet onmogelijk om de kosten uit te splitsen en worden deze dan geschat. Dit is bijvoorbeeld het geval in geval van beleggingen in beleggingsfondsen die weer in andere beleggingsfondsen beleggen.

vermogensbeheer en pensioenbeheer. In het algemeen worden de kosten van vermogensbeheer vermeld als percentage van het gemiddelde beheerde vermogen en wordt voorts aangegeven hoeveel de pensioenadministratie (pensioenbeheer) per deelnemer kost.

a) kosten vermogensbeheer

De kosten van vermogensbeheer worden uitgedrukt in een percentage van het belegd vermogen. Deze kosten vormen het leeuwendeel van de totale uitvoeringskosten.

Een vrij accurate benadering van de kosten van het vermogensbeheer voor de middelloonregeling levert voor 2018 een post op van 9.360.094 euro. Als percentage van het gemiddelde beheerde vermogen (2.808.322.000 euro) is dit ongeveer 0,33% (2017: 0,25%). In dit percentage zijn de transactiekosten meegenomen. De kosten zijn gestegen ten opzichte van 2017 omdat er in 2017 een aantal meevallers – deels voortvloeiend uit 2016 – waren die de kosten in dat jaar drukten. Daarnaast was er sprake van incidenteel toegenomen advieskosten door de nieuwe ALM-studie en de implementatie van het nieuwe beleid.

Volgens een onderzoek onder 222 pensioenfondsen (99% van de pensioenfondsenmarkt) van actuariael adviesbureau LCP (2018-editie van het rapport "Werk in uitvoering bij pensioenfondsen") waren de gemiddelde vermogensbeheerkosten in Nederland gestegen in 2017 naar 0,48% (2016: 0,46%) terwijl de transactiekosten ook 2 basispunten toenamen naar 0,10% (2016: 0,08%). SPA werkt dus goedkoper dan een gemiddeld pensioenfonds en zelfs goedkoper dan enkele zeer grote fondsen.

De in kaart gebrachte transactiekosten bedroegen 0,047% van het vermogen. De stijging ten opzichte van 2017 wordt grotendeels verklaard door de implementatie van de vernieuwde mandaten. De door SPA aan DNB gerapporteerde transactiekosten waren in 2017 0,039%, in 2016 0,045% en in 2015 0,05%. De transactiekosten bedroegen volgens bovengenoemd onderzoek in Nederland in 2017 gemiddeld 0,10%, in 2016 0,07% en in 2015 gemiddeld 0,08%. SPA werkt dus ook qua transactiekosten al jarenlang goedkoper dan een gemiddeld pensioenfonds.

b) kosten pensioenbeheer

Na jaren van daling zijn de kosten van SPA in 2018 iets toegenomen. De kosten van pensioenbeheer worden door SPA uitgedrukt in euro's per betrokkene (alle gewezen deelnemers en gepensioneerden) per jaar. Dit zijn de kosten voor de administratie, in- en excasso, communicatie, bestuurskosten en externe adviseurs (voor zover deze niet aan vermogensbeheer worden besteed) en deze bedroegen in 2018 1.125.895 euro.

De kosten van de pensioenadministratie zijn 68,27 per in 2018 betrokkene¹² (2017 67,73 euro, 2016 67,46 euro, 2015 70,30 euro). De stijging van de kosten per betrokkene wordt grotendeels verklaard door hogere actuaris-, governance- (VO, bestuur en VC) en toezichtkosten en door een nagekomen rekening uit 2017. De toezichtkosten van het DNB-toezicht stegen 7,4% en waren 8,99 euro (2017: 8,37, 2016: 8,42 euro, 2015: 6,60 euro) per betrokkene.

¹² De berekening wijkt iets af van de in de Code Pensioenfondsen beschreven berekening, omdat de Code uitgaat van open fondsen met actieve premiebetalende deelnemers en de SPA een gesloten fonds is met alleen maar gewezen deelnemers en gepensioneerden.

Het is bij open fondsen overigens gebruikelijk om deze kosten uit te drukken in kosten per deelnemer, waarbij alleen het aantal actieven en gepensioneerden meetellen. Deze pensioenbeheerkosten daalden - volgens een onderzoek onder 222 pensioenfondsen (99% van de pensioenfondsenmarkt) van actuarieel adviesbureau LCP - per deelnemer in 2017 van € 115 naar € 111. Vooral de kosten van de kleinste pensioenfondsen zijn significant gestegen, gemiddeld zelfs meer dan verdubbeld sinds 2008. Alleen de gemiddelde kosten per deelnemer van de 14 allergrootste fondsen in het onderzoek (met meer dan 100.000 deelnemers) zijn gedaald in de afgelopen vijf jaar, wat SPA per saldo over die periode ook gelukt is.

3.2.12 (Externe) rapportage en Beleggingsadviescommissie

De Beleggingsadviescommissie hanteert een groot aantal rapportages die SPA in staat stellen om de doelstellingen van het beleggingsbeleid te toetsen (maand- en kwartaalrapportages), waaronder rapportages van Kas Bank (met rendementen, risico-inventarisaties, etc.), de vermogensbeheerders en Actuarieel adviesbureau Mercer. De rapportages maken het onder andere mogelijk voor het bestuur om te monitoren of de invulling en/of de hoogte van de afdekking van het renterisico en het risicobudget adequaat plaatsvindt.

Het voornaamste doel van de Beleggingsadviescommissie is om het strategisch en tactisch beleggingsbeleid, dat door het bestuur is vastgesteld, adequaat te volgen en daarover te adviseren. De Beleggingsadviescommissie komt in principe minimaal viermaal per jaar bijeen. De Beleggingsadviescommissie bestond in 2018 uit de volgende leden:

Beleggingsadviescommissie

Naam	Rol	Functie
Drs. Jeroen Boot	adviseur	Vermogensbeheerder bij Bank InsingerGillissen
Drs. Edward Krijgsman	adviseur	Principal adviser, Mercer
Willo Peters	Lid	Bestuurslid Pensioenfonds Atos
Pim Baljet	Voorzitter	Adviseur Vermogensbeheer
Mr. Gé Overdevest	Secretaris	Directeur Pensioenfonds Atos

In 2019 is de voorzitterspositie in de Beleggingsadviescommissie overgenomen door Peter Mannaert nadat Pim Baljet eind 2018 was afgetreden als lid van de BAC.

3.2.13 Ontwikkelingen bij Atos

Atos Nederland BV (Atos) heeft al 5 jaar een nieuwe pensioenregeling maar blijft d.m.v. (beperkte) ondersteuning nog betrokken bij het fonds. Financieel zijn er geen banden meer, de afspraken behelzen alleen nog ondersteuning met faciliteiten (kantoorruimte die gehuurd wordt), mankracht (het leveren van bestuurders en VO leden), kennis en informatie-uitwisseling. Ook helpt het fonds Atos nog bij het afhandelen van bepaalde arbeidsvoorwaarden van huidig en voormalig personeel (dit betreft de aanvulling op de AOW voor voormalige ex-pats en het betalen van ziektekostenpremies voor een kleine groep gepensioneerden die dit zo hebben afgesproken met

Atos). De ontwikkelingen bij Atos zijn alleen nog van belang voor zover het deze aspecten betreft en voor zover Atos wel of niet veel personeel blijft afstoten of kwijtraakt; dit laatste bepaalt immers voor een groot deel de mate waarin er nog waardeoverdrachten (kunnen) plaatsvinden en dus het tempo waarop het aantal betrokkenen bij het fonds afneemt.

3.3 RISICOMANAGEMENT¹³

Het fonds hanteert bij de uitvoering van het risicomanagement een risicomanagement raamwerk waarmee de risico's o.a. inzichtelijk worden gemaakt, een Systematische Integriteit Risico Analyse (SIRA), zowel van het fonds als van de uitvoerder van de pensioenadministratie en de financiële administratie, een compliance charter, een gedragscode, een klokkenluidersregeling, een incidentenregeling en de in de ABTN opgenomen uitgebreide voorschriften om het risico op de beleggingsactiviteiten te beheersen. In het risicomanagement raamwerk komen alle onderwerpen samen; dit zogenaamde 'Risk Management Framework (RMF)' heeft als voornaamste doel de risico's van SPA te inventariseren (inclusief de impact op SPA), de (eventuele) maatregelen te beschrijven om met deze risico's om te gaan en tot slot een 'assessment tool' te creëren die zorgdraagt voor een adequate naleving. Hieronder wordt het ontwerp (opzet), de bouw (bestaan) en de borging (werking) weergegeven.

Uitgangspunt voor het voor 2018 gehanteerde Risicomodel zijn de doelstellingen van SPA:

Processen

- Vaststellen pensioenregeling
- Vaststellen beleggingsbeleid

Proces overstijgend

- Vaststellen Jaarrekening
- Communicatie (website reglement, bestuursverslag)
- Uitbesteden/ Beheren SLA-management:
 - Vermogensbeheer
 - Bewaarneming
 - Uitvoeren actuariel werk
 - Uitvoeren regeling
 - Administreren personeel
 - Administreren salaris
- IT-risico's

Het bepalen van de kernrisico's en de maatregelen in het RMF is niet statisch, maar vormt onderdeel van het beleid van SPA. Er is per onderwerp een risico-eigenaar aangewezen en het is ingebed in de planning & control-cyclus. Jaarlijks beoordeelt het bestuur aan de hand van het RMF

en een onderzoeksrapport (verrichtte testen) en een bestuursrapportage of de risico's voldoende beheerst worden. Met de komst van een interne audit dienst in 2019 als gevolg van de IORP-regelgeving wordt deze werkwijze aangepast. SPA bewaakt de risico's samenhangend met de mogelijkheid van inadequate of falende processen, mensen of systemen. Het volledig beheersen van deze risico's is kostbaar en daarom accepteert SPA een beperkt (rest)risico dat omschreven wordt in het risicomangement raamwerk en de SIRA.

Binnen het bestuur zijn er 2 bestuurders die de taak risicomangement en interne audits expliciet toegewezen hebben gekregen en die beide aangewezen zijn om als sleutelfunctionaris te gaan functioneren. De taken en taakverdeling zijn vastgelegd in het Deskundigheidsplan. Daarnaast geldt voor het zittend bestuur dat de focus ook op de (beleggings)risico's is gericht.

Strategische risico's: risico's in relatie tot de ambitie en doelstellingen

Voor de ambitie en doelstellingen van het fonds wordt verwezen naar paragraaf 3.2.1. Kortweg wil het fonds de nominale pensioentoezegging waarmaken en die toezegging jaarlijks indexeren met 100% van de "CPI-huishoudens afgeleid-"index. Om dat te realiseren moet er beleggingsrisico worden genomen. Dit wordt op een beheerste wijze gerealiseerd, waarbij kapitaalbehoud (het voorkomen van permanent kapitaalverlies) voorop staat.

Risicohouding en risicobereidheid

Het bestuur heeft in lijn met de wettelijke voorschriften zijn risicohouding vastgesteld. Deze risicohouding concretiseert de houding van het bestuur ten aanzien van de financiële risico's waaraan het fonds is blootgesteld. Bij het vaststellen van de risicohouding heeft het bestuur rekening gehouden met de resultaten van de ALM-studie en overleg met het Verantwoordingsorgaan. De risicohouding bestaat uit twee delen: de risicohouding voor de beleggingen voor rekening van het fonds en de risicohouding voor de Life Cycle's die SPA gebruikt binnen de BP-regeling.

Risicohouding voor de beleggingen voor rekening van het fonds

De risicohouding voor de beleggingen voor rekening van het fonds wordt door de wet gedefinieerd in een korte termijn risicohouding en een lange termijn risicohouding:

- De korte termijn risicohouding is door het bestuur ingevuld d.m.v. een bandbreedte om het VEV. Het VEV mag bewegen tussen de 8% en 22,5% van de verplichtingen.
- De lange termijn risicohouding is vertaald naar 2 criteria, de zogenaamde toegestane grenswaarden voor het pensioenresultaat van de haalbaarheidstoets. Het pensioenresultaat van de haalbaarheidstoets geeft inzicht in de mate waarin het beleid van het fonds de pensioenambitie grosso modo kan waarmaken.

Het pensioenresultaat uit de haalbaarheidstoets moet, vanuit de actuele dekkingsgraad bezien en in het mediaanscenario, over een periode van 60 jaar minimaal 90% bedragen. De maximale

¹³ Voor meer Risicobeheer en derivaten zie uitgebreide toelichting in de jaarrekening.

afwijking hiervan in een zogenaamd slechtweersscenario mag maximaal 40% bedragen. Het bestuur heeft de beleggingstypische risico's op basis van de financiële impact in het licht van deze risicohouding beoordeeld. De niet-beleggingstypische risico's worden beoordeeld op basis van de verwachte financiële impact (dekkingsgraad), de mogelijke gevolgen voor de reputatie en de mogelijk operationeel versturende werking.

De beleggingstechnische-risicobereidheid ('risk appetite') van SPA is op hoofdlijnen als volgt te omschrijven: het fonds kent een dynamisch anticyclisch beleggingsbeleid waarin de vermogensbeheerders ruimte hebben om, afhankelijk van de omstandigheden op de economische en financiële markten meer of minder risico te nemen. Als de marktomstandigheden gunstig zijn (goedkope aandelen, lage rente), dan kan het fonds meer risico nemen en als ze ongunstig zijn (dure aandelen, hoge rente) dan kan het fonds minder risico nemen. Vertaald in dynamische risicobudgetten betekent dat dat conform het DNB-risicomodel (de S-formule) afhankelijk van de omstandigheden een VEV-positie van 8 tot maximaal 22,5% kan worden ingenomen.¹⁴

Voor de maatregelen ter beheersing van de voornaamste risico's en onzekerheden wordt verwezen naar de ABTN, die op de website (www.pensioenfondsatos.nl) beschikbaar is. De voornaamste risico's die nu gelopen worden zijn het renterisico en koersrisico. Het renterisico wordt heel bewust gelopen door het bestuur: de extreem lage renteniveaus zullen op lange termijn als gevolg van de economische cycli verlaten worden en het fonds kan daar optimaal van profiteren. Het renterisico is dynamisch en wordt daarom ook dynamisch benaderd. Als de rente zoals nu, laag is, is het risico dat deze nog sterk daalt in absolute zin en statistisch beperkt. Staat de rente op een hoger niveau, dan neemt het risico op rentedalingen toe. In dat geval vermindert het fonds het risico door minder renterisico te nemen, i.c. door het verhogen van de rentehedge.

Het koersrisico wordt momenteel beperkt door o.a. voor een relatief laag percentage in aandelen te beleggen en relatief veel cash aan te houden.

De verwachte impact op de resultaten en/of de financiële positie indien het renterisico zich voordoet is dat zowel de dekkingsgraad als de beleidsdekkingsgraad verder zullen dalen en een dekkingstekort optreedt. Dit risico heeft zich in 2018 en begin 2019 ook daadwerkelijk voorgedaan. Indien deze negatieve rentebeweging doorzet of niet kentert dan is uiteindelijk een korting niet uit te sluiten. Een daling van de marktprijzen zal eenzelfde effect bewerkstelligen indien de prijzen niet binnen afzienbare tijd weer zouden stijgen.

Impact risico's in 2018

De operationele risico's en onzekerheden die in 2018 een belangrijke impact op het fonds hebben gehad waren gelegen in de tijds- en daarmee werkdruk als gevolg van de aanwijzing uit 2017 van DNB. Door de extra eisen die DNB stelde aan de ALM-studie kwam het bestuurlijk operationeel functioneren onder druk te staan; er moest veel energie in gestoken worden terwijl het materiele eindresultaat niet significant veranderde. Het vergde veel (vergader)tijd en leidde de aandacht af van andere zaken. Het fonds kon niet in het gewenste tempo voor opvolging van de vertrekkende

bestuurder zorgdragen en ook niet tijdig voldoen aan het afstemmen van de risicohouding met het VO. Het fonds heeft in Q3 2018 en Q2 2019 de nodige maatregelen genomen zodat de impact van deze gebeurtenis beperkt is gebleven: een nieuwe bestuurder is benoemd en de afstemming heeft alsnog plaatsgevonden.

De risico's en onzekerheden op het financiële vlak die in 2018 een belangrijke impact op het fonds hebben gehad waren bovengenoemd rente- en koersrisico. De rente daalt weer sinds Q4 2018 en ook de aandelen hebben in de tweede helft van het boekjaar een klap gehad. Met de impact van deze risico's en onzekerheden is rekening gehouden, maar dit neemt niet weg dat het gematerialiseerde risico stevig hakt in de actuele dekkinggraad die gedurende het boekjaar met ongeveer 5 dekkinggraadpunten afnam. Het renterisico had daardoor ook een negatief effect op de beleidsdekkinggraad, welk effect door de systematiek nog 12 maanden zal doorwerken en zodoende nadelig is voor de indexatiekansen. Dit renterisico zou ook in 2019 nog een significante impact op de resultaten kunnen hebben, maar vooralsnog lijkt het erop dat de rente niet meer direct verder daalt t.o.v. het niveau van maart 2019. Een en ander betekent echter wel dat als die rente nog een jaar laag blijft en de aandelenmarkten niet significant stijgen, dat de beleidsdekkinggraad onder het scenario van het herstelplan blijft en het herstel dan dus ook langer gaat duren. Een eventuele korting na 5 jaar kan ook niet worden uitgesloten: dit blijft een theoretisch belangrijk materieel risico voor het fonds dat – indien het zich materialiseert – naar verwachting een grote impact zal hebben.¹⁵

Het fonds brengt iedere maand aan de hand van een gevoeligheidsanalyse de verwachte impact van de financiële onzekerheden op de financiële positie in kaart. Zodoende is er op maandbasis een goed inzicht in een groot deel van de financiële risico's die er gelopen worden en welke impact bepaalde externe ontwikkelingen zouden kunnen hebben op de positie van het fonds.

Onderstaande tabel laat een zeer groot deel van het realistische universum zien m.b.t. de rente- en koersontwikkeling. De grafiek laat parallelle verschuivingen van de UFR-rente zien.¹⁶ De huidige uitkomsten laten zien dat SPA nog behoorlijk grote schokken kan opvangen zonder onder de kritische dekkinggraad te komen. Onderstaand is een voorbeeld van de gehanteerde gevoeligheidsanalyse opgenomen:

Tabel, Grafische weergave financiële risico's

Effect rente en rendement op actuele dekkinggraad (s.v.z. per 1 januari 2019):

¹⁴ In het kader van het risicobewustzijn wordt voorts een korte termijn risico-indicator berekend, i.c. de 6 maands ex ante TE die in principe onder de 16% moet blijven.

¹⁵ Maar als de rente dan eindelijk weer gaat stijgen, dan kan een dergelijke korting waarschijnlijk weer snel ongedaan gemaakt worden.

¹⁶ Niet-parallelle verschuivingen waarbij het dalende deel van de curve ook niet meer dan 0,5% daalt, vallen overigens binnen deze uitkomsten. Voor grotere niet-parallelle verschuivingen geldt hetzelfde als hierboven is gesteld over parallelle verschuivingen; de kans is klein en de impact is makkelijk in te schatten o.b.v. de wel opgenomen scenario-uitkomsten.

Scenario Tabel Dekkingsgraad UFR		Rendement zakelijke waarden				
		-25.0%	-12.5%	0.0%	+12.5%	+25.0%
Parallele verschuiving UFR curve	-0.50%	93,2%	95,8%	98,4%	101,0%	103,7%
	-0.25%	95,7%	98,4%	101,1%	103,8%	106,5%
	0.00%	98,5%	101,3%	104,1%	106,9%	109,6%
	+0.25%	101,4%	104,3%	107,2%	110,1%	113,0%
	+0.50%	104,5%	107,5%	110,5%	113,5%	116,6%

■ < Minimaal Vereiste Dekkingsgraad
 ■ < Vereiste Dekkingsgraad
 ■ > Vereiste Dekkingsgraad

Kleuren-legenda:

- Rood: dekkingsgraad is lager dan minimum VEV. De pensioenen moeten worden verlaagd als dit 5 jaar continu zo aanblijft.
- Geel: dekkingsgraad is hoger dan minimum VEV maar lager dan VEV. De pensioenen kunnen gedeeltelijk worden verhoogd bij dekkingsgraden vanaf 110%.
- Groen: dekkingsgraad is hoger dan VEV. De pensioenen kunnen gedeeltelijk worden verhoogd. Volledige indexatie is pas vanaf een dekkingsgraad van meer dan 125% mogelijk.

Verslagleggingsrisico's

De belangrijkste ontwikkelingen en gevolgen m.b.t. verslagleggingsrisico's waren in 2018 zeer beperkt. SPA heeft een zeer transparante opzet en een relatief eenvoudige liquide beleggingsportefeuille, wat de verslagleggingsrisico's al mitigeert. De waardering van de instrumenten waarin belegd wordt levert niet veel risico's c.q. onzekerheden op omdat het vrijwel allemaal beursgenoteerd is. Daarnaast zijn - omdat alle essentiële werkzaamheden zijn uitbesteed - veel partijen betrokken die ieder hun eigen controle uitvoeren op de werkzaamheden, naast de controle door het fonds, de administrateur, de waarmede actuaris en de accountant zelf. Dit mitigeert ook al de kans op onregelmatigheden en fouten en vereenvoudigt het waarborgen van de kwaliteit van de verslaglegging.

Uitbestedings- en operationele risico's

Een relevant operationeel risico waar het fonds altijd waakzaam voor is, betreft het risico dat er geen betalingen van pensioenen (en rekeningen) kan plaatsvinden. Dit risico wordt door extra maatregelen gemitigeerd en beheerst. Voor elke functie in het proces is er een achtervang zodat indien de vaste uitvoerders niet beschikbaar zijn er altijd iemand de betalingen kan verrichten. Ook worden er liquiditeiten bij meerdere banken aangehouden zodat indien één bank operationeel of financieel faalt, de betaling vanuit een andere bank zou kunnen plaatsvinden.

ISAE 3402 verklaringen

De uitbestedings- en operationele risico's worden voor een deel ook gemonitord en beheerst door het analyseren en beoordelen van de ISAE 3402 type II verklaringen of een buitenlands equivalent daarvan. Dit betreft de ISAE 3402 rapporten van onze voornaamste dienstverleners (de vermogensbeheerders, de bewaarder en Achmea Pensioenservices). De International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) heeft een "ISAE (= International Standard on Assurance Engagement) 3402"-standaard voor "Verzekerings- controleverslagen voor een Dienstenorganisatie" ontwikkeld.

De rapporten geven een beeld dat de kwaliteit en risicobewaking van onze dienstverleners voldoende gewaarborgd zijn. De rapporten geven als zodanig een goed inzicht in de modus operandi van onze dienstenleveranciers. De SPA-bestuurder met risicomanagement als taak agendaert zijn analyse van het rapport en zijn oordeel altijd in het bestuur en de analyse en het uiteindelijk oordeel van het bestuur worden opgenomen in dit bestuursverslag. Hieronder worden de rapporten besproken:

ISAE 3402: ACHMEA PENSIOENSERVICES

Betreft: "Service Organisatie Rapport Standaard 3402 Type 2 Achmea Pensioenservices N.V., Pensioenfondsen - MAIA domein, periode 1/1 – 31/12/2018".

SECTIE 1: Oordeel van Ernst & Young Accountants LLP via Assurance rapport:

Positief oordeel: 1.a op de beschrijving van het Systeem, 1.b op de opzet van de interne beheersingsmaatregelen die verband houden met de Beheersingsdoelstellingen indien de gebruikersorganisatie de aanvullende interne beheersmaatregelen hebben toegepast, 1.c op de getoetste interne beheersingsmaatregelen (die hebben effectief gewerkt).

SECTIE 2: Managementbewering door directie Achmea Pensioenservices N.V. inhoudende dat het pensioenbeheerdienstverleningsstelsel (Systeem) getrouw is beschreven, dat de beschrijving relevante details van de wijzigingen op het Systeem gedurende de controleperiode bevat en dat in de Beschrijving geen informatie is weggelaten of verkeerd is voorgesteld die relevant is voor de reikwijdte van het Systeem.

SECTIE 3: Beschrijving van de organisatie, dienstverlening en reikwijdte van het Standaard 3402, type 2 rapport. Uitgebreide toelichting over Governance en Cultuur, waaronder het verkrijgen van een integraal risico-overzicht en de three lines of Defence. Achmea Pensioenservices maakt gebruik van de subserviceorganisaties Achmea IT voor IT-dienstverlening, van Achmea Centrale Dienstverlening (CDV) voor het beheer van applicaties SAP voor het voeren van de financiële administratie. Voor de beschrijving maakt Achmea Pensioenservices gebruik van de uitsluitingsmethode (carve out method) d.w.z. dat de beschrijvingen en daarmee verband houdende interne beheersingsmaatregelen van sub serviceorganisaties uitgesloten zijn. De Achmea pensioenserviceorganisatie voert minimaal eenmaal per kwartaal overleg over de effectiviteit van de beheersingsmaatregelen van de sub serviceorganisaties, zoals die zijn afgesproken. Aan de hand van periodieke rapportages over de realisatie van service level indicatoren, worden de gemaakte afspraken bewaakt. Jaarlijks wordt door Achmea Internal Audit een Assurance rapport uitgebracht over de uitbestede processen. De inhoudelijke beoordeling van betreffende rapporten is opgenomen in de sectie SLA-management van dit 3402 type 2 rapport. De onderuitbestedingen van Achmea IT betreffen: Atos Nederland B.V. (IT-diensten zoals datacenters, IT-operations, uitwijk, continuitymanagement, platformbeheer en back up & recovery). KPN Corporate Market B.V. (netwerkbeheer en telecommunicatie). En verder Pondres Direct Mail B.V. (diensten m.b.t. innovatieve communicatie aan deelnemers en werkgevers) , Pantheon Automatisering B.V. (diensten en software voor de uitvoering van pensioenuitkeringen), Keylane (diensten en software

voor de uitvoering van pensioenbeheerprocessen en TIS GmbH (ter beschikking stelling van de applicatie voor het betalingsverkeer van APS).

De kernbelofte van Achmea Pensioenservices aan pensioenfondsbesturen bestaat uit een klant-specifieke, kosteneffectieve en compliant pensioenuitvoering, waarbij het bestuur van het pensioenfonds in control is.

Nieuw in de scope voor 2018 betreft de per 25 mei 2018 van toepassing zijnde AVG, de rensignering aan de Belastingdienst in het kader van netto pensioenregelingen, een eerste beoordeling van ISAE 3402 rapportage van Pondres in het kader van het toenemende belang van digitale communicatie, bestaande periodieke actuariële controles en de processen "doorbeleggen" en "herverzekeren".

SECTIE 4: Controlematrix, bestaande uit een heldere beschrijving van de controlematrix, processen, beheersingsdoelstellingen, beheersingsmaatregelen, testwerkzaamheden en resultaten van de externe accountant en in voorkomende gevallen het antwoord van het APS-management. Uitkomst: Op alle processen werden de beheersingsdoelstellingen behaald. De testwerkzaamheden hebben meestal als resultaat dat geen afwijkingen werden geconstateerd. Daar waar dit wel het geval was, zijn nieuwe deelwaarnemingen geselecteerd om de juistheid van de herstelactie vast te stellen. Tevens is daar waar dat nodig was een antwoord van het management opgenomen en is e.e.a. in het teamoverleg besproken.

NB 1: In de organisatie hebben zich na de verslagperiode geen belangrijke wijzigingen plaatsgevonden welke van invloed zijn op de interne beheersingsomgeving van Achmea Pensioenservices.

NB 2: De vorig jaar gememoreerde eindgebruikerscontroles (in casu SPA) richting APS, te weten:

- 1 controle op tijdige informatie over relevante bestuursbesluiten, beleidswijzigingen e.d.
- 2 controle op tijdige autorisatiewijzigingen binnen SPA
- 3 controleren van rapporten en andere informatie verstrekt door Achmea Pensioenservices en het communiceren van onvolkomenheden richting Achmea Pensioenservices, zijn toegevoegd aan het RMF van SPA en worden uitgevoerd.

NB 3: Het rapport is opgesteld voor de pensioenfondsen die een dienstverleningsovereenkomst hebben afgesloten met Achmea Pensioenservices N.V. De lijst van klanten onder de reikwijdte van dit rapport is bijgevoegd bij het rapport.

Het bestuur heeft n.a.v. het rapport het volgende besluit genomen: geen nadere actie nodig naar Achmea Pensioenservices N.V.

Het bestuur is in april 2019 voorts nog bij APS op werkbezoek geweest om ter plekke de werking en aanwezigheid van de administratie te zien, waarbij door APS ook een aantal presentaties zijn gehouden over onder andere compliance en risicobeheer.

ISAE 3402: KAS BANK

Betreft: "Service Organisation Control Report ISAE 3402 type II, 2018" van KAS BANK N.V. over de periode 1 januari 2018 – 31 december 2018, uitgevoerd door PWC Accountants N.V. te Amsterdam en gedateerd 15 januari 2019.

I BEVINDINGEN:

Het ISAE 3402 type II rapport is een uitgebreid rapport (90 blz.) met de beschrijving van de KAS BANK organisatie, de services en de scope van het rapport. Veel aandacht is besteed aan de interne controlestructuur, de opzet, bestaan en werking. De volgende controle aandachtsgebieden, uitgevoerde controles en testresultaten van de onafhankelijke externe accountant PWC zijn beschreven:

- 1 De service "Transaction servicing"
- 2 De service "Asset servicing"
- 3 De service "Treasury servicing"
- 4 De service "IT General Controls"

Er zijn 20 processen geselecteerd, 120 controles uitgevoerd en twee minimale uitzonderingen geconstateerd.

A) KAS BANK heeft op 1 juli 2016 een IT-outsourcing contract gesloten met Atos Nederland BV als sub serviceorganisatie en het transfer programma, gestart in 2016 genaamd TRANCE, is in december 2017 afgerond. In 2018 is het IT framework verder geoptimaliseerd. De IT-services die aan Atos zijn overgedragen zijn: 1 Operational management van alle IT-systems en production control en 2 Operational IT services en gerelateerde IT General Controls. Supplier management is niet uitbesteed.

Tevens zijn zowel door KAS BANK als PWC de ISAE 3402 rapportage van Atos Nederland beoordeeld.

B) Vrijwel alle testresultaten noteerden de opmerking "geen relevante uitzonderingen geconstateerd". Op alle testresultaten die scoorden met een uitzondering is door het management van KAS BANK een bevredigend antwoord gegeven, zijn procedures aangescherpt en aanvullende maatregelen genomen.

C) Het positieve oordeel van de onafhankelijke accountant PWC, de zgn. unqualified opinion of wel een goedkeurend oordeel luidt als volgt:

- 1 "The description fairly presents the system for processing customers' transactions as designed and implemented throughout the period from 1 January to 31 December 2018."
- 2 "The controls related to the control objectives stated in the description were suitably designed throughout the period from 1 January to 31 December 2018."
- 3 "The controls tested, which were those necessary to provide reasonable assurance that the control objectives stated in the description were achieved, operated effectively throughout the period from 1 January to 31 December 2018."

D) Er hebben zich geen bijzondere gebeurtenissen na controledatum voorgedaan.

E) De Interne Accountants Dienst van KAS BANK toetst de processen op maandbasis.

F) Het ISAE 3402 II rapport geeft een redelijke mate van zekerheid dat de uitbestede processen door KAS BANK worden beheerst en volgens de beschreven controles worden uitgevoerd. Om als bestuur volledig "in control" te zijn is het nodig om user entity controles uit te voeren, die betreffende controles maken deel uit van het RMF van SPA.

G) KAS BANK kent three lines of defence. Iedere line of defence heeft zijn eigen verantwoordelijkheid. De first line of defence is het management van KAS BANK en is verantwoordelijk voor de resultaten, de implementatie, de compliance en de effectiviteit van de risicocontroles. De second line of defence bestaat uit de afdeling Compliance & Risk Management en is verantwoordelijk voor de monitoring en management van operationele risico's, IT risico's, credit en tegenpartij risico's en het mismatch risico. De third line of defence is de Interne Accountants Dienst (IAD) en die geeft een onafhankelijk oordeel over het ontwerp, implementatie en effectiviteit van de geïmplementeerde interne controles. De IAD rapporteert aan de voorzitter van de directie en informeert regelmatig het Audit comité en de raad van commissarissen.

II. Het bestuur heeft n.a.v. het rapport de volgende besluit genomen: Geen nadere actie nodig richting KAS BANK.

ISAE 3402: BLACKROCK

Betreft: "Report on Controls at BlackRock placed in operation and tests of operating effectiveness for Asset Management Services for the period Oct. 1, 2017 – Sept. 30, 2018"

NB 1: Bij de beoordeling had het bestuur een digitale en hard copy van het rapport (120 blz.) ter beschikking. Het rapport betreft een ISAE 3402 rapport.

SECTIE 1: Oordeel van Deloitte & Touche (Parsippany, NJ, USA) via independent service auditor's report:

Positief oordeel op: 1.1 Description fairly presents the System that was designed and implemented throughout the period October 1, 2017 to September 30, 2018. 1.2 The controls related to the control objectives were suitably designed to provide reasonable assurance that control objectives would be achieved. 1.3 The controls tested, which together with the complementary user identity controls and complementary subservice organization controls, referred to in the scope paragraph, if operating effectively, were those necessary to provide reasonable assurance that the control objectives were achieved, operated effectively throughout the period.

SECTIE 2: BlackRock's managementverklaring zonder naamsaanduiding van de directie inzake de beschrijving van het System, incl. relevante details van veranderingen in het systeem en dat de controles effectief waren gedurende de controleperiode.

SECTIE 3: Uitgebreide beschrijving van het BlackRock Systeem "Aladdin" en de BR-organisatie, die werk geeft aan 14.900 medewerkers, die werkzaam zijn in 33 landen over de hele wereld en die met \$ 6,4 biljoen 's werelds grootste fiduciaire vermogensbeheerder is. Er is een uitgebreide

beschrijving hoe BR omgaat met subserviceorganisaties, contracten tussen BR en subserviceorganisaties moeten voldoen aan hoge standaards van BR. Kern risico indicatoren worden maandelijks gemonitord door BR. In de risico-analyse zijn tal van sub-risico's beschreven onder de hoofdrisico's "Ondernemingsrisico", zoals operationeel risico, frauderisico, marktrisico, modelrisico, reputatierisico etc. en onder het "Fiduciair risico" zijn o.a. beschreven het investeringsrisico, het tegenpartij kredietrisico, prijs- en waarderingsrisico. Tevens worden de zogenaamde Three lines of Defence beschreven (1. primaire risico-eigenaren, 2. controlefuncties en 3. de interne accountantsdienst). Het Asset Management Services rapport is gemaakt op basis van de richtlijnen volgens ISAE 3402 alsmede volgens SSAE nr 18.

SECTIE 4: Informatie door Independent Service Auditor inzake A: omgevingscontrole-elementen zoals: organisatiestructuur, integriteit en ethische waarden, risk assessment, monitoring etc. B: scope van de processen en C: beschrijving van de controles, testen en resultaten van de uitgevoerde testen. Uitkomst: vrijwel alleen "no exceptions noted". Daar waar uitzonderingen geconstateerd werden, volgde een adequate managementreactie.

SECTIE 5: Aanvullende informatie gegeven door BR. betreft: I. Business continuïteit management en Disaster recovery programma's, II. Cyber veiligheidsprogramma, III. Lijst van gebruikte termen en afkortingen.

NB 2: Tevens is een verklaring (comfort letter) van BR ontvangen inzake de bevestiging dat de interne controle-omgeving geen materiele wijzigingen heeft ondergaan in de periode van 1 oktober 2018 tot en met 31 december 2018.

NB 3: De vorig jaar gememoreerde eindgebruikerscontroles (in casu SPA) richting BlackRock, te weten:

- 1 controle op tijdige informatieverstrekking van autorisatiewijzigingen van SPA aan BR;
- 2 controle op tijdige informatieverstrekking inzake mandaatwijzigingen; en
- 3 tijdige controle van rapporten en andere informatie verstrekt door BR en het tijdig communiceren van onvolkomenheden richting BR,

zijn aan het RMF van SPA toegevoegd en worden uitgevoerd.

Het bestuur heeft n.a.v. het rapport het volgende besluit genomen: Geen nadere actie nodig naar BlackRock, Inc.

SOC 1: GMO

Betreft: "Report on GMO's Description of its Advisory Services System and on the suitability of the design and operating effectiveness of controls" for the period Oct. 1, 2017 – September 30, 2018.

Bij de beoordeling had het bestuur een digital copy van het rapport (118 blz.) ter beschikking. Het rapport betreft een SOC 1 (Service Organization Control) rapport samengesteld volgens AICPA en ISAE 3402 standaarden.

SECTIE 1: Report of Independent Service Auditors PricewaterhouseCoopers LLP (PWC, Boston, USA): Positief oordeel op:

- 1.1 Description fairly presents the Advisory Services System that was designed and implemented.
- 1.2 The controls related to the control objectives stated in the description were suitably designed to provide reasonable assurance that the control objectives would be achieved.
- 1.3 The controls operated effectively to provide reasonable assurance that the control objectives stated in the description were achieved if complementary user entity controls assumed in the design of GMO's controls operated effectively throughout the period October 1, 2017 to September 30, 2018.

SECTIE 2: GMO Assertion/Statement: GMO's verklaring, zonder management naamsaanduiding, dat

- a: de beschrijving van het Advisory Services System eerlijk wordt weergegeven; en
- b: dat de controles op afdoende wijze van opzet waren en dat de interne controles effectief waren.

SECTIE 3: Uitgebreide beschrijving van GMO 's Investment Advisory System, bestaande uit: overview of GMO, scope and purpose of report, GMO investment teams, governance (risk and audit committee – compensation committee – nominating and governance committee each chaired by an outside director), management oversight and controls , controls relating to GMO funds, overview of risk management and internal control practices, description of applications, external service providers and complementary user entity controls.

SECTIE 4: Beschrijving van controle-onderdelen en gerelateerde controleprocedures alsmede testresultaten van PWC op de volgende onderdelen: shareholder services, portfolio trading, securities processing and portfolio reconciliation, client reporting and information technology. Alleen "No exceptions noted" kwamen voor.

SECTIE 5: Overige informatie verstrekt door GMO: Business Continuïteit Plan: executive summary over de werking van het continuïteitsplan waarin een business continuïteits manager, een recovery team en een crisismangement team samen werken om interrupties en rampen het hoofd te kunnen bieden.

NB 1: GMO geeft geen verklaring uit die de periode 1 oktober 2018 – 31 december 2018 beslaat, maar SPA heeft wel een brief van T.A. Pari (senior-manager risk en controls) van GMO over die periode ontvangen, inhoudende dat interne controleprocedures constant worden aangepast aan o.a. best practices in het maatschappelijk verkeer en aan nieuwe technologie. GMO is sterk toegewijd om een sterke interne controle-omgeving te handhaven.

NB 2: De vorig jaar gememoreerde eindgebruikerscontroles (in casu SPA) richting GMO, te weten:

- 1 controle op tijdige informatieverstrekking van autorisatiewijzigingen van SPA aan GMO,
- 2 controle op tijdige informatieverstrekking inzake mandaatwijzigingen of restricties,

3 tijdige controle van rapporten en andere informatie verstrekt door GMO en het tijdig communiceren van onvolkomenheden richting GMO, zijn toegevoegd aan het RMF van SPA en worden uitgevoerd.

Het bestuur heeft n.a.v. het rapport de volgende besluiten genomen: geen nadere actie nodig richting GMO.

SOC 1: State Street Corporation

Betreft: "SOC 1 report for Information Technology General Controls (ITGC) System" voor de periode oktober 2017 – September 2018.

Bij de beoordeling had het bestuur een digital copy van het rapport (134 blz.) ter beschikking. Het rapport betreft een SOC 1 (Service Organization Control) rapport samengesteld volgens AICPA en ISAE 3402 standaarden.

SECTIE 1: Report of Independent Service Auditors Ernst & Young LLP (Boston, Massachusetts, USA):

Positief oordeel op: A: Description fairly presents the System (ITGC) that was designed and implemented.

B: the controls related to the control objectives were suitably designed to provide reasonable assurance that the control objectives would be achieved.

C: the controls operated effectively to provide reasonable assurance that the control objectives were achieved if complementary carved-out subservice organizations and user entity controls assumed in the design of State Street's controls operated effectively throughout the period October 1, 2017 to September 30, 2018.

SECTIE 2: Assertion provided by State Street: Assertion, without management names, that A: the description fairly presents the System made available to user entities. B: the controls related to the control objectives were suitably designed and operated effectively. The criteria used in making the assertion were that: 1 the risks that threaten the achievement of the control objectives stated in the Description have been identified by management of State Street. 2: the controls identified in the Description would, if operating as described, provide reasonable assurance that those risks would not prevent the control objectives from being achieved. 3: the controls identified in the Description were consistently applied as designed including whether manual controls were applied by individuals who have the appropriate competence and authority.

Assertion provided by IBM Global Technology Services: Assertion without management names that a: The Description fairly presents the relevant portion(s) of the services provided by IBM GTS pursuant to the Technology Services Agreement. b: during the period 2017-2018 for which IBM was operationally responsible for such controls under the contract documents and stated in the

Description, the controls were operating effectively to achieve those control objectives in conjunction with controls at State Street.

SECTIE 3: Uitgebreide beschrijving van State Street's Information Technology General Controls (ITGC) System. A: Overview (Scope of report, State Street overview, State Street governance and structure, IBM GTS overview, ITGC overview, Complementary user entity controls, Subservice organizations, Changes in State Street operations). B: Application listing. C: Description of ITGC processes. D: State Street and IBM GTS responsibility matrix.

SECTIE 4: State Street's ITGC Control objectives and related controls and additional Information provided by the independent Service auditor.

A: Beschrijving van controle-onderdelen en gerelateerde controle procedures alsmede testresultaten van E&Y op de volgende onderdelen: Physical security administration, physical access controls, user ID and password management, access administration, manual access recertifications, network security, production data access, change management process, segregations of duties, development of macros, job scheduling, incident management, backup management process, data restore. Veelal "No deviations noted" kwamen voor, maar ook relatief veel afwijkingen (deviations). In die gevallen dat er wel afwijkingen waren, waren die voorzien van adequate State Street management antwoorden en acties.

B: Additional information: In addition to the tests of specific control procedures, the auditor procedures included tests regarding State Street's organizational structure, functioning of the board of Directors, management control methods, personnel policies and practices, corporate audit and regulatory oversight of State Street.

SECTIE 5: Other information provided by State Street. A: Business Continuity Planning. B Cyber security program. C: Privacy and data protection program. D Deviation summary by complementary State Street report.

NB: State Street has increased analytics and intrusion detection capabilities regarding cyber security via a program.

NB 2: State Street geeft geen verklaring uit die de periode 1 oktober 2018 – 31 december 2018 beslaat. SPA heeft wel een brief van de client relationship manager van State Street over die periode ontvangen, inhoudende dat er geen veranderingen betreffende de interne controles, zoals beschreven in het SOC 1 rapport, hebben plaatsgevonden, die een materieel negatief effect op die interne controles zouden kunnen hebben.

Het bestuur heeft n.a.v. het rapport het volgende besluit genomen: ofschoon de externe accountant van State Street een goedkeurende verklaring heeft afgegeven bij het SOC 1 ITGC rapport 2017/2018, het management van State Street adequate antwoorden heeft gegeven bij de geconstateerde afwijkende testresultaten en State Street daar waar nodig acties heeft uitgezet, zal het bestuur toch State Street benaderen om verdiepingsvragen te stellen en naar opvolging van de acties te vragen.

SOC 1: State Street Corporation (Administratie- en bewaarbedrijf)

Betreft: "SOC 1 report for Global Fund Accounting and Custody" for the period Oct. 1, 2017 – September 30, 2018 regarding State Street Corporation.

Bij de beoordeling had het bestuur een digital copy van het rapport (231 blz.) ter beschikking. Het rapport betreft een SOC 1 (Service Organization Control) rapport samengesteld volgens AICPA en ISAE 3402 standaarden.

SECTIE 1: Independent Service Auditors' Assurance Report by Ernst & Young LLP (Boston, Massachusetts, USA):

Positief oordeel op:

A: Description fairly presents the System (GFA and C) that was designed and implemented.

B: the controls related to the control objectives were suitably designed to provide reasonable assurance that the control objectives would be achieved.

C: the controls operated effectively to provide reasonable assurance that the control objectives were achieved if State Street's IT and Global Security divisions controls and complementary user entity controls assumed in the design of State Street's controls operated effectively throughout the period October 1, 2017 to September 30, 2018.

SECTIE 2: Assertion provided by State Street: Assertion, without management names, that A: the description fairly presents the System made available to user entities. B: the controls related to the control objectives were suitably designed and operated effectively. The criteria used in making the assertion were that: 1 the risks that threaten the achievement of the control objectives stated in the Description have been identified by management of State Street. 2: the controls identified in the Description would, if operating as described, provide reasonable assurance that those risks would not prevent the control objectives from being achieved. 3: the controls identified in the Description were consistently applied as designed including whether manual controls were applied by individuals who have the appropriate competence and authority.

SECTIE 3: Uitgebreide beschrijving van State Street's Global Fund Accounting and Custody System. A: Overview; Scope of the report. State Street overview. Governance and structure. IT general controls overview. Applications. Operations overview. Complementary user entity controls. Changes in operations. B: Description of operational processes.

SECTIE 4: State Street's Control objectives and related controls and additional Information provided by the independent Service auditor.

A: Beschrijving van controle-onderdelen en gerelateerde controleprocedures alsmede testresultaten van E&Y op de volgende onderdelen: A: Control objectives, controls and tests of operating effectiveness. B: Additional information by independent Service Auditor. C: Reports tested for completeness and accuracy. D: Deviation summary. Ad A: Veelal "No deviations noted" kwamen voor. In die gevallen dat er wel testopmerkingen waren, waren die voorzien van adequate State Street management antwoorden en acties. Ad B: Additional information: In addition to the tests of specific control procedures, the auditor procedures included tests regarding State Street's organizational structure, functioning of the board of Directors, management control methods, personnel policies and practices, corporate audit and regulatory oversight of State Street.

SECTIE 5: Other information provided by State Street. A: Business Continuity Planning, Client Reporting, Cyber security (State Street has increased analytics and intrusion detection capabilities via

a program), Privacy and data protection program, FAS reporting team. B: Glossary of terms. C: Subcustodian Bank Network.

NB: State Street geeft geen verklaring uit die de periode 1 oktober 2018 – 31 december 2018 beslaat. SPA heeft wel een brief van de client relationship manager van State Street over die periode ontvangen, inhoudende dat er geen veranderingen betreffende de interne controles, zoals beschreven in het SOC 1 rapport, hebben plaatsgevonden, die een materieel negatief effect op die interne controles zouden kunnen hebben.

Het bestuur heeft n.a.v. het rapport het volgende besluit genomen: Geen nadere actie nodig richting State Street inzake Global Fund Accounting and Custody.

ISAE 3000 verklaringen

De voornaamste dienstverlener van SPA (Achmea Pensioenservices) heeft over het boekjaar 2018 naast de ISAE 3402 verklaring voor het eerst ook een ISAE 3000 rapport uitgebracht. In dit ISAE3000 type 2 rapport wordt de opzet, bestaan en werking van beheersmaatregelen getoetst op de kwaliteitsaspecten vertrouwelijkheid, integriteit van gegevensverwerking, beschikbaarheid, security en privacy. Ten opzichte van het ISAE3402 rapport is dit rapport meer gericht op de IT-omgeving en informatiebeveiliging. De SPA bestuurder met risicomanagement als taak heeft dit rapport beoordeeld en zijn analyse in het bestuur gebracht. Het uiteindelijke oordeel van het bestuur is onderstaand in het bestuursverslag opgenomen. Het Standaard ISAE 3000 type 2 rapport is gebaseerd op het SOC2 rapport en de Trust Services Principles (TSP) en Criteria van het American Institute of Certified Public Accountants (AICPA).

De rapporten geven een beeld dat de kwaliteit en risicobewaking van de IT-dienstverlening voldoende gewaarborgd is. Het rapport geeft als zodanig een goed inzicht in de IT-omgeving van APS. Hieronder wordt het rapport besproken:

ISAE 3000: ACHMEA PENSIOENSERVICES

Betreft: *"IT-service organisatie control rapport Standaard ISAE 3000 Type 2 Achmea Pensioenservices N.V., over de periode 1/1 – 31/12/2018"*.

NB: Het rapport is specifiek opgesteld voor de gebruikersorganisaties die een dienstverleningsovereenkomst hebben afgesloten met Achmea Pensioenservices N.V.

SECTIE 1: Beschrijving van het systeem door de serviceorganisatie.

Hoofdstuk 1 beschrijft de organisatie en dienstverlening van Achmea Pensioenservices N.V. (interne beheersstructuur, risicomanagement, monitoring activiteiten, uitbestedingen etc.) De risicobereidheid is vastgesteld vanuit een zestal perspectieven, t.w. klant perspectief, maatschappelijk perspectief, medewerker perspectief, partner perspectief, proces perspectief en financieel perspectief. Voor de verbetering en groei in het risicomanagementproces wordt door APS aangesloten bij het Integraal Risk Management Framework van Achmea. APS kent de volgende uitbestedingen en softwareleveranciers; Achmea IT, Achmea CDV, Atos Nederland B.V. (IT-diensten zoals datacenters, IT-operations, uitwijk, continuity management, platformbeheer en back up & recovery). KPN Corporate Market B.V. (netwerkbeheer en telecommunicatie). En verder

Pondres Direct Mail B.V. (diensten m.b.t. innovatieve communicatie aan deelnemers en werkgevers), Pantheon Automatisering B.V. (diensten en software voor de uitvoering van pensioenuitkeringen), Keylane (diensten en software voor de uitvoering van pensioenbeheerprocessen en TIS GmbH (ter beschikking stelling van de applicatie voor het betalingsverkeer van APS). Bij de uitbestedingen en softwareleveranciers is steeds aangegeven welke assurance rapporten ontvangen werden en welke interne monitoring periodiek uitgevoerd wordt.

Hoofdstuk 2 beschrijft de IT-governance (IT-beleid, IT-uitgangspunten, business continuïteit etc.) Het IT-beleid is gebaseerd op vijf speerpunten, t.w. blijvende aandacht voor operationele performance en risicobeheersing, blijvende aandacht voor wettelijke aanpassingen en compliance, verdere digitalisering van de uitvoeringsprocessen en deelnemerscommunicatie, standaardisering naar vier uitvoeringsketens op één platform en doorontwikkeling IT APS. Het informatiebeveiligingsbeleid is gebaseerd op standaarden en richtlijnen zoals ISO27002, COBIT en het DNB-toetsingskader. APS maakt gebruik van cloud computing. De uitvoering en monitoring van afspraken wordt geborgd via het uitbestedingsbeleid. Bestaande of nieuwe clouddiensten worden gemeld bij DNB en worden periodiek beoordeeld conform de geldende eisen van DNB. T.a.v. cybersecurity worden de beschikbaarheid, werking en veiligheid van IT-infrastructuur en IT-systemen op continue basis gemonitord.

Hoofdstuk 3 beschrijft de Trust Services Principles en criteria, gebaseerd op het COSO-model (17 en 20 principes en 54 DNB-toetsingscontroles), waaronder aanvullende criteria voor privacy in het kader van de AVG. Naast de beschrijving van de Principles wordt duidelijk aangegeven hoe APS de Principles in haar bedrijfsvoering geïncorporeerd heeft.

SECTIE 2: Assurance-rapport van de onafhankelijke IT-auditor, gehanteerde beginselen en criteria en de door de IT-auditor uitgevoerde testwerkzaamheden inclusief de uitkomst daarvan.

Hoofdstuk 2.1 Positief oordeel d.d. 29 maart 2019: Naar het oordeel van Ernst & Young Accountants LLP Den Haag werkten de Beheersmaatregelen effectief in alle van materieel belang zijnde aspecten zoals beschreven, gedurende de periode van 1 januari 2018 tot en met 31 december 2018.

Hoofdstuk 2.2 Beschrijving van de beheersmaatregelen, toetsingswerkzaamheden en resultaten. Onderzocht zijn de volgende IT-serviceprocessen: Beveiliging, Beschikbaarheid, Integriteit van processen, Vertrouwelijkheid en Privacy. Beschreven zijn de toetsingswerkzaamheden, de frequentie van de beheersmaatregelen en beschrijving van procedures voor het toetsen van beheersmaatregelen op basis van Information Produced by the Entity (IPE).

Hoofdstuk 2.3 Beheersingsmaatregelen, toetsingswerkzaamheden en resultaten.

Er zijn 132 verschillende beheersingsmaatregelen beschreven alsmede de uitgevoerde toetsingen en de resultaten.

Uitkomst: Ten aanzien van alle Trust Services Principles en aanvullende criteria werden de beheersingsmaatregelen beschreven alsmede de testwerkzaamheden. De daar uit voortvloeiende testresultaten kregen allemaal de opmerking "Geen afwijkingen geconstateerd".

Bijlage 1 bij het rapport: Verwijzing DNB-Toetsingskader. De 54 DNB-normen zijn alle één of meerdere keren gekoppeld met het TSP-kader.

Voorstel afhandeling ISAE 3000 type 2 rapport 2018 aan SPA-vergadering:

Geen nadere actie richting APS nodig.

Privacywetgeving: risico's informatiebeveiliging

Het bestuur is verantwoordelijk voor het inzicht in en sturing op de IT- en Informatiebeveiligingsrisico's in de uitbesteding van haar diensten. In het kader van de in mei 2018 in werking getreden privacywetgeving heeft het bestuur de risico's in kaart gebracht en de benodigde maatregelen genomen om aan de wet te voldoen. Er is een privacybeleid opgesteld en een privacyverklaring, welke beide op de website zijn geplaatst. Ook zijn er verwerkingsovereenkomsten gesloten met de partijen die voor SPA-persoonsgegevens verwerken of voor wie SPA-persoonsgegevens verwerkt (dit laatst gebeurt zeer beperkt). Daarnaast is er een verwerkingsregister opgesteld en een privacy officer benoemd. Bij de belangrijkste verwerker van persoonsgegevens, uitvoerder Achmea Pensioenservices (APS, waar 99% van de persoonsgegevensverwerking plaatsvindt) is in het kader van een DNB self assessment een groot risicobeheersingsproject m.b.t. informatiebeveiliging in 2017 afgerond. Met een uitgebreide notitie heeft APS inzicht gegeven in de beheersing van zowel de IT- als de Informatiebeveiligingsrisico's.

Met de notitie is het bestuur in staat geweest deze verantwoordelijkheid te nemen en heeft het bestuur op transparante wijze inzicht gekregen in de beheersing van IT- en Informatiebeveiligingsrisico's bij APS.

Uitvoering DNB self-assessment

Naar aanleiding van het verzoek van DNB heeft APS in de periode juli tot en met oktober 2017 een DNB self-assessment uitgevoerd. De normen vanuit het DNB Toetsingskader voor Informatiebeveiliging zijn door middel van werkprogramma's nader uitgewerkt waardoor uniforme en consistente vastlegging is geborgd. Bij de uitvoering van het DNB self-assessment is de 1e lijnsorganisatie primair verantwoordelijk geweest voor de uitvoering van de DNB self-assessment. De 2e lijnsorganisatie (de afdeling Operational Risk & Compliance) heeft hierbij een activerende, coördinerende, adviserende en controlerende rol gespeeld. De afdeling Internal Audit (3e lijnsorganisatie) heeft op Achmea niveau een kwaliteitstoetsing uitgevoerd om vast te stellen of de uitkomsten van de DNB self-assessment op het vereiste niveau is uitgevoerd en dat de uitkomsten op betrouwbare wijze zijn vastgesteld. De uitkomsten van onze DNB self-assessment zijn inmiddels met DNB gedeeld.

Uitkomsten DNB self-assessment

Uit de DNB self-assessment kwam naar voren dat 53 van de 54 key controls effectief zijn. Met betrekking tot de DNB-control '12.1 Storage and retention arrangements (Dataopslag en -retentie) heeft APS vastgesteld dat:

- een actuele ingevulde lijst met documenttypen en bewaartermijnen ontbreekt;
- voor relevante/archiefwaardige brondata/documenten de bewaar/vernietigingstermijn op basis van de (actuele) lijst met documenttypen nog niet wordt toegepast;
- kwaliteitscontroles op archieven nog niet zijn ingericht.

In dit kader merkt APS op dat op basis van de uitkomsten van het Quinto-P onderzoek in 2011 niet in alle gevallen documentatie beschikbaar was om pensioenmutaties te kunnen herleiden naar de bron. DNB stelde als uitgangspunt dat gegevens betreffende een specifieke deelnemer, slaper, (ex-)partner en uitkeringsgerechtigde moet worden bewaard tot 7 jaar na beëindiging van de deelnemersrelatie (als gevolg van waardeoverdracht of overlijden). APS heeft uitvoering gegeven aan het DNB-uitgangspunt, waardoor APS en dus SPA de gegevens van haar gewezen deelnemers en pensioengerechtigden langer bewaart dan strikt noodzakelijk volgens huidige wet- en regelgeving waaronder de DNB-control 12.1.

Vervolgstappen

Op basis van de geconstateerde bevindingen vanuit de DNB self-assessment heeft APS vervolgstappen gedefinieerd en in gang gezet met als doel om in de eerste helft van 2018 het vereiste volwassenheidsniveau alsnog te bereiken. Concreet betekent dit dat:

- een actueel overzicht met documenttypen en bewaartermijnen beschikbaar is;
- voor relevante/archiefwaardige brondata/documenten de bewaar/vernietigingstermijn op basis van het overzicht van documenttypen en bewaartermijnen wordt toegepast;
- dat periodiek kwaliteitscontroles op archieven worden uitgevoerd.

Het bestuur meent dat de self-assesment laat zien dat in de volle breedte de risico's goed beheerst worden en de beveiliging op orde is, maar dat op een drietal details verbetering mogelijk is, waaraan ook door APS in 2018 invulling is gegeven.

Compliance

De compliance officer is de interne toezichthouder en heeft de taak om te signaleren, interpreteren, adviseren en te ondersteunen bij de implementatie van (nieuwe) wet- en regelgeving. Het belang van compliance bij pensioenfondsen neemt sterk toe vanwege toenemende compliance-eisen vanuit wet- en regelgeving. Compliance is het begrip waarmee wordt aangeduid dat SPA werkt volgens normen die in overeenstemming zijn met geldende wet- en regelgeving en door het bestuur geformuleerde kaders.

De compliance officer draagt verder zorg voor de beheersing van compliance risico's, misbruik van voorwetenschap, belangenverstrengeling en integriteit, benadeling van derden, witwassen en terrorist financing, etc. en verankert compliance in de bedrijfsprocessen door het creëren van bewustzijn inzake compliance. Beheersing van het compliance risico is van belang vanwege het reputatie- en imago-risico, de kans op boetes en dwangsommen bij niet nakoming van de geldende wet- en regelgeving en mogelijke persoonlijke aansprakelijkheid.

Bij de uitvoering van zijn taken maakt de compliance officer gebruik van de richtlijnen in de volgende compliance documenten:

- *Compliance charter*
Het compliance charter beschrijft de principes en de uitgangspunten voor de positie van compliance officer bij SPA.
- *Gedragscode*
Met de gedragscode streeft SPA integer gedrag na. De code is van toepassing op alle verbonden personen.
- *Incidentenregeling*
Incidenten kunnen gemeld worden bij de compliance officer. De incidentenregeling beschrijft hoe met de melding en met het incident wordt omgegaan.
- *Klokkenluidersregeling*
Voor de verbonden personen bij SPA geldt dat zij een beroep kunnen doen op de klokkenluidersregeling als zij menen dat hun positie in gevaar kan komen door het melden van onregelmatigheden of misstanden. De klokkenluidersregeling biedt extra bescherming voor de melder.
- *Uitbestedingsbeleid*
Het uitbestedingsbeleid is bedoeld om de belangen van SPA te waarborgen bij de uitvoering van activiteiten voor SPA door derden.

Bevindingen van de compliance officer:

De compliance officer heeft in zijn rapportage over de naleving van de regelgeving en gedragsnormen over de periode 1 januari tot en met 31 december 2018 de volgende bevindingen geconstateerd:

- In de compliance rapportage over 2017 is melding gemaakt dat toezichthouder DNB een aanwijzing heeft gegeven aan SPA. DNB was van mening dat SPA in overtreding was inzake een aantal artikelen van de Pensioenwet en het Besluit FTK. DNB heeft bij de aanwijzing een gedragslijn inzake het beleggingsbeleid aan SPA opgelegd, waaraan SPA op termijn moet voldoen. Gedurende het jaar 2018 heeft het bestuur van SPA, in intensieve samenwerking met haar externe adviseurs, gewerkt aan de opvolging van de gedragslijnen van DNB. DNB heeft het bestuur van SPA op 15 maart 2019 laten weten dat SPA voldoet aan de gedragslijn opgelegd door DNB.
- Per 25 mei 2018 is de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) van toepassing. De AVG heeft als doel de privacyrechten van personen te verbeteren en brengt meer en andere verantwoordelijkheden met zich mee voor organisaties die werken met persoonsgegevensbestanden.

Om aantoonbaar te maken dat SPA aan de verplichtingen uit de Algemene Verordening Gegevensbescherming voldoet, moet een register worden bijgehouden van de verwerkingsactiviteiten waarvoor SPA verwerkingsverantwoordelijke is. Het register is opgesteld. Er is tevens een verwerkersovereenkomst opgesteld met Achmea Pensioenservices en met Atos Nederland BV. Verder is het privacybeleid vastgelegd, is een privacyverklaring en is een cookieverklaring opgesteld, deze documenten zijn op de website van SPA gepubliceerd.

- EU Richtlijn (EU 2016/2341) betreffende de werkzaamheden van en het toezicht op instellingen voor bedrijfspensioenvoorziening (IBPV's) is 13 januari 2019 door de EU-landen in nationaal recht omgezet en is vanaf deze datum van toepassing (IORP II-richtlijn).

In de richtlijn worden voorschriften voor minimale harmonisatie gegeven voor instellingen die voor werkgevers ten gunste van hun werknemers collectieve pensioenregelingen beheren.

De belangrijkste wijzigingen voor Nederland zijn:

- Aanvullende regelgeving voor governance, met de vereiste van integraal risicomanagement, de introductie van sleutelfuncties voor risicobeheer, actuariële functie en interne audit (i.e. de expliciete scheiding van uitvoering en controle op de uitvoering), en de toevoeging van een verplichte, minimaal driejaarlijks uit te voeren eigenrisicobeoordeling;
 - Verduidelijking van de procedure van een grensoverschrijdende collectieve waardeoverdracht; en
 - Aanvullende regelgeving voor de informatieverstrekking.
- De compliance officer heeft vastgesteld dat SPA vooralsnog voldoet aan de voorschriften die uit hoofde van IORP II per 13 januari 2019 van toepassing zijn.

Overige bevindingen

- De compliance officer heeft geen belemmeringen ondervonden bij het uitvoeren van zijn functie;
- Er zijn in 2018 geen meldingen gedaan bij de Autoriteit Persoonsgegevens inzake datalekken op basis van de AVG;
- Iedere reguliere bestuursvergadering worden nevenfuncties en belangenverstremgeling vastgesteld. De nevenfuncties van de verbonden personen geven geen indicatie van enige belangenverstremgeling en geven geen aanleiding tot nader onderzoek;
- Er is één relatiegeschenk ontvangen. De waarde hiervan viel binnen de limiet die voor relatiegeschenken is bepaald;
- In 2018 is de Klokkenuiderregeling aangepast en er is een meldingsfunctionaris aangesteld. Er zijn in 2018 geen meldingen ontvangen uit hoofde van de Klokkenuiderregeling;
- De monitoring van de effectentransacties verricht door insiders bij SPA geeft geen aanleiding tot het vermoeden van handel met voorkennis;
- Het bestuur heeft in 2018 nog niet besloten over het verhogen van de pensioenleeftijd van 65 jaar naar 67 jaar. De compliance officer zou naar dit proces kijken in 2018, maar heeft hierover derhalve nog geen bevindingen; het onderwerp staat voor 2019 op de agenda.

Vooruitzichten inzake compliance voor 2019:

Voor 2019 zijn de belangrijkste aandachtsgebieden bij SPA waar compliance zich op zal richten:

- Ontwikkelingen in van toepassing zijnde wet- en regelgeving;
- Toezien op verplichtingen uit hoofde van IORP II;
- Verhoging van de pensioenrichtleeftijd;
- Informeren en adviseren inzake de toepassing van in de gedragscode opgenomen bepalingen;
- Onderzoeken door toezichthouders.

Werking en naleving van het RMF

RMF-rapportage over 2018

Ook in 2019 is met behulp van de 'assessment tool' onderzocht of de in het RMF opgenomen risicobeheersmaatregelen adequaat functioneren en waar de risico's nog niet geheel door adequate procedures en maatregelen werden afgedekt. In Q2 2019 is door de compliance officer een onderzoek verricht naar de werking en naleving van het RMF in 2018. Het onderzoeksrapport is in mei 2019 in het bestuur besproken. Er werden dit keer 66 relevante testen uitgevoerd voor de rapportage. In 91% van de uitkomsten wezen de testen uit dat er een voldoende werd gescoord, wat een evenaring was t.o.v. de score in het jaar daarvoor (2017: 91%). In 4,5% van de uitkomsten wezen de testen uit dat er sprake van matig/voldoende (2017: 7%), en in 3% van de testen was de uitkomst van de test matig (2017: 2%). M.b.t. 1 test werd in 2018 een onvoldoende gescoord (1,5% van het totaal aantal de testen), waar in 2017 geen enkele test onvoldoende scoorde. Deze onvoldoende betrof het ondertekenen van de gedragscode. Deze geldt ook als er niet ondertekent is, maar om de code kracht bij te zetten dienen alle relevante betrokkenen deze ook te ondertekenen. Dit was door wijzigingen in de doelgroepen in 2018 niet volledig gebeurd.

Het bestuur heeft naar aanleiding van deze bespreking een aantal concrete acties voor 2019/2020 geformuleerd met als doel de resultaten m.b.t. de risicobeheersing verder te verbeteren. De belangrijkste aanpassingen en/of verbeterpunten die zijn vastgelegd zijn de volgende:

M.b.t.

- Het SLA-management: ISAE 3000 opnemen in RMF.
- Vermogensbeheer: evaluatie van de beleggingscommissie door het bestuur in 2019.
- Opleidingen: stimuleren van het volgen van opleidingen door VO leden.
- Nieuwe wettelijke eisen: monitoren verplichtingen u.h.v. IORP II.
- Beheersmaatregelen inzake zorgplicht ATOS BP opnemen in RMF.
- Uitbesteding: het Pensioenbureau heeft 2 kasten waarin, al zij het in beperkte mate - privacygevoelige informatie ligt. Deze kasten zijn tijdens kantooruren soms toegankelijk, indien de pensioenbureaumedewerkers even afwezig zijn. Aanbevolen wordt om een extra afsluitbare kast aan te schaffen om daarin de privacygevoelige informatie afgescheiden van de dagelijks gebruikte informatie op te slaan, zodat de privacygevoelige informatie nog beter beveiligd is.
- Compliance:
 - updaten van de werkinstructies en als gevolg aanpassing van het RMF-raamwerk op uitvoerder van de testen / assessments en frequenties.
 - tekstuuele update van enkele beheersmaatregelen in het RMF-raamwerk.

Als gevolg van de IORP-regelgeving heeft ook SPA een interne audit dienst ingesteld onder leiding van de sleutelfunctionaris interne audit van SPA; deze zal in de tweede helft van 2019 een eerste audit gaan uitvoeren. De uitvoerende medewerkers zijn professionele auditors die niet bij SPA werkzaam zijn.

3.4 Resultaten beleggingen voor Middelloon- en Eindloonregelingen

3.4.1 Totaalrendement op alle beleggingen voor rekening van SPA

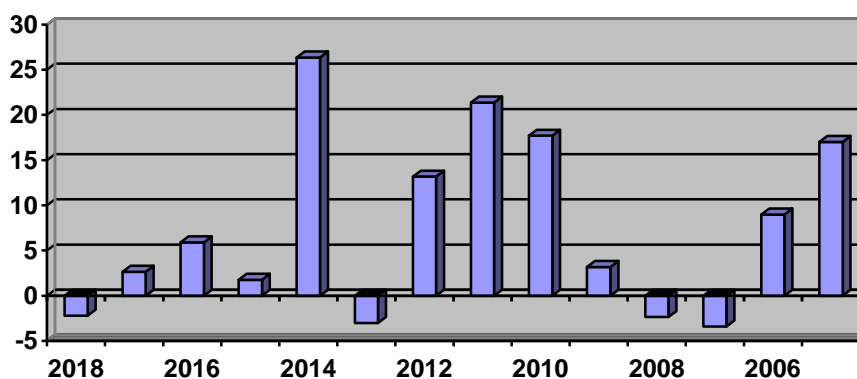
Het totaalrendement (Risk Control- en Return portefeuille) op alle beleggingen over 2018 was -/-2,20%. Ten opzichte van de benchmark was dit een underperformance van -/-0,76%.

Overzicht meerjarig rendement op alle beleggingen voor rekening van SPA:

Beleggingsrendement: 2018
(in % over totaal belegd vermogen) -2,20%

2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011
2,65%	5,9%	1,75%	26,35%	-3,01%	13,17%	21,35%
2010	2009	2008	2007	2006	2005	
17,60%	3,17%	-2,36%	-3,4%	8,99%	17,00%	

Tabel: beleggingsrendement in % per jaar

Gemiddeld over laatste 10 jaar: 8,67%.

Mutatie dekkingsgraad als gevolg van 2 reguliere externe marktfactoren

Er zijn twee jaarlijks terugkerende externe marktfactoren die van grote invloed zijn op de dekkingsgraad: A) de rentetermijnstructuur (rekenrente) die het rendement op de verplichtingen bepaalt en B) de koers- en rendementsontwikkelingen van de beleggingen. De dekkingsgraad is de breuk van bezittingen/verplichtingen x 100%.

Ad A) De verplichtingen van SPA betreffen in principe de te verrichten pensioenuitkeringen. De daarvoor benodigde voorziening wordt berekend met behulp van de door DNB voorgeschreven rekenrente. Als deze stijgt, daalt de vereiste voorziening en heeft dit een positief effect op de dekkingsgraad (de noemer in de breuk neemt af). Als de rekenrente daalt, stijgt de vereiste

voorziening en heeft dit een negatief effect op de dekkingsgraad (de noemer in de breuk neemt toe).

Ad B) Als het rendement op de beleggingen positief is, dan heeft dit vanzelfsprekend eveneens een positief effect op de dekkingsgraad, immers je vermogensbestanddelen nemen in waarde toe (de teller in de breuk, de bezittingen nemen toe). Als het rendement echter negatief is, dan heeft dit vanzelfsprekend een negatief effect op de dekkingsgraad (de teller in de breuk, de bezittingen nemen af).

Beide marktfactoren kunnen dus ook tegengestelde effecten hebben: de rente kan dalen waardoor de dekkingsgraad daalt (want de verplichtingen nemen in waarde toe), maar als het rendement op de beleggingen tegelijkertijd positief is, stijgt de dekkingsgraad als gevolg daarvan. Het saldo van deze effecten als gevolg van de externe marktfactoren kan dus positief of negatief zijn. Voor 2018 waren de resultaten als volgt:

2018

Rendement beleggingen¹⁷ -2,20%

Rendement verplichtingen¹⁸ -3,38%

	2017	2016	2015	2014	2013
Rendement beleggingen	2,65%	5,9%	1,75%	26,35%	-3,01%
Rendement verplichtingen	1,30%	-8,40%	-6,09%	-22,57%	3,42%
		2012	2011	2010	2009
Rendement beleggingen		3,17%	21,35%	17,60%	3,17%
Rendement verplichtingen		8,20%	-19,16%	-13,00%	3,90%

Het negatieve rendement op de beleggingen heeft bijgedragen aan de verslechtering van de financiële positie van SPA. Als gevolg van de gedaalde rente zijn de verplichtingen daarnaast gestegen met 3,38% (uitgedrukt als percentage van het gemiddeld belegd vermogen). Deze stijging van de verplichtingen draagt negatief bij aan de dekkingsgraad. Het saldo van het rendement op de beleggingen en de verplichtingen van $(-2,20 - 3,38) = -5,48\%$ was in 2018 negatief en had dus een negatief effect op de dekkingsgraad. Aan het proces van stijgende dekkingsgraden door een stijgende rente (en dus lagere verplichtingen) is sinds eind 2018 een eind gekomen. Sinds Q4 2018 daalt de dekkingsgraad weer.

Naast het rendement op de beleggingen en het rendement op de verplichtingen, zijn er ook nog andere elementen die het verloop van de dekkingsgraad bepalen. Deze elementen zijn de volgende:

¹⁷ Rendement over het gemiddeld belegd vermogen van het fonds.

- de uitbetaalde pensioenuitkeringen;
- de verleende toeslagen;
- overige oorzaken (sterftewinst of -verlies, etc.);
- kosten

Beleidsdekkingsgraad

Bij het verloop van de beleidsdekkingsgraad spelen naast de bovengenoemde factoren ook de ontwikkelingen in de 12-maands middeling nog een belangrijke rol. In 2018 is als volgt toe te rekenen aan de verschillende componenten:

Beleidsdekkingsgraad per 1 januari 2018:

107,7%

Pensioenuitkeringen:	0,1%
Verleende toeslagen:	0,0%
Wijziging Rentetermijnstructuur (RTS).	-1,6%
Beleggingsresultaat:	0,9%
Overige oorzaken:	0,4%

Beleidsdekkingsgraad per 31 december 2018:

107,5%

- Omdat de dekkingsgraad gedurende het jaar boven de 100% lag, droegen de betaalde pensioenuitkeringen positief bij aan de dekkingsgraad;
- Omdat er geen toeslagen zijn verleend in 2018 was er geen effect op de dekkingsgraad;
- De rente daalde per saldo in 2018 (rekenrente van 1,5% naar 1,35%), waardoor de verplichtingen daalden, wat 1,6% negatief bijdroeg aan de dekkingsgraad.
- Het beleggingsresultaat was voor de beleidsdekkingsgraad positief¹⁹ en zorgde voor een lichte stijging van de beleidsdekkingsgraad;
- Overige oorzaken hebben betrekking op diverse mutaties: de actuariële grondslagen werden aangepast in 2018 als gevolg van de nieuwe tafels van het Actuarieel Genootschap die direct na verschijning zijn doorgevoerd; omdat de tafels zich voor de dekkingsgraad gunstig ontwikkeld hadden, droeg dit verhogend bij aan de dekkingsgraad. Andere posten (sterftewinst of sterfteverlies, etc.) en zogenaamde kruiseffecten tussen de diverse componenten droegen – al zij het beperkt- positief bij aan de dekkingsgraad, terwijl ook het effect van de 12-maands middeling, die ervoor zorgt dat gedurende het jaar er maanden meetellen met een nog hogere rekenrente c.q. een hogere dekkingsgraad, positief bijdroeg, in de zin dat daardoor de daling van de beleidsdekkingsgraad minder hard verloopt;

Per saldo daalde de beleidsdekkingsgraad uiteindelijk met 0,2%. De dekkingsgraadontwikkeling betekende dat in 2018 het herstelplan nog steeds van toepassing is en niet meer op schema zat;

¹⁸ Waardeverandering van de verplichtingen als gevolg van de wijziging van de rekenrente over 2018 als percentage van het gemiddeld belegd vermogen.

¹⁹ Dit positieve resultaat is een rekentechnisch resultaat als gevolg van de 12-maands middeling die in de berekening van de ontwikkeling van de beleidsdekkingsgraad zit. In werkelijkheid was het beleggingsrendement zoals elders aangegeven negatief in 2018.

herstel wordt volgens het model nu per 2022 voorzien. De reële dekkingsgraad van het fonds is overigens 89,9%, deze verbeterde wel (met 0,2%).²⁰

3.4.2 Rendement van de deelportefeuilles

De totale beleggingsportefeuille voor ATOS ML was in 2018 gesplitst in een Risk Control (Riskmanagement) Portefeuille en een Return portefeuille. De Return portefeuille bestaat uit 2 zogenoemde High Volatility (HV) portefeuilles en een tijdelijke bestuursportefeuille die in maart 2018 is opgeheven. In de volgende paragrafen wordt dit nader toegelicht.

3.4.2.1 De Riskmanagement portefeuille

Voor het beleggingsbeleid van SPA is het uitgangspunt ervoor te zorgen dat er voldoende vermogen is om aan de totale pensioenverplichtingen te voldoen; kapitaalbehoud is hierbij het uitgangspunt. Er moet dus voldoende vermogen zijn om alle op dit moment toegezegde pensioenen in de toekomst te kunnen betalen. Daartoe probeert het bestuur het vermogen zoveel mogelijk te behouden en een robuuste groei daarin te laten zien. Dit is de afgelopen 10 jaar gemiddeld genomen goed gelukt (per jaar gemiddeld meer dan 8% rendement), maar de totale verplichtingen worden echter berekend ('contant gemaakt') met de rentetermijnstructuur die DNB publiceert en die houdt geen rekening met dit rendement. Die berekent de verplichtingen met een zeer laag rente-rendement dat grotendeels gebaseerd is op de Duitse rente op staatsobligaties. Eén procent verschuiving naar beneden of naar boven van de gemiddelde rente betekent voor het fonds een verandering van de omvang van de berekende verplichtingen van circa 18%. Beweging in de rente doet die omvang van de verplichtingen dus sterk schommelen en dat veroorzaakt ook schommelingen in de dekkingsgraad. Vooral als de rente daalt, kan dit ervoor zorgen dat de dekkingsgraad erg laag wordt. Dit effect was in de periode 2008 – 2011 en ook in 2014-2016 bij veel pensioenfondsen zichtbaar. SPA wordt sinds 2008 dus wel steeds rijker in euro's, maar door de dalende rente en de rekenmethodiek m.b.t. de verplichtingen daalde per saldo tot 2016 de dekkingsgraad toch en ook in 2018 trad dit effect weer op. Dit laatste kwam ook omdat het fonds het renterisico niet geheel heeft afgedekt. Het extreem lage renteniveau heeft het bestuur de overtuiging gegeven dat de rente vanaf de recente niveaus in de wat verder liggende toekomst (2018 -2023) weer op hogere niveaus zal liggen. Om dan kapitaal te behouden (en een stijging van de dekkingsgraad te realiseren) is een beperkte rentehedge nodig. In 2017 en begin 2018 is deze visie voorzichtig tot realisatie gekomen; de rente was in 2017 een beetje gestegen, de kapitaalafname was beperkt en de dekkingsgraad steeg sterk. In 2018 was dit rente-effect minder sterk; per saldo daalde de rente ietwat.

De Riskmanagement portefeuille is een beleggingsportefeuille bestaande uit een Risk Control Portefeuille (RCP) met staatsobligaties uit met name Frankrijk, Oostenrijk, België, Spanje en Italië en renteswaps en – sinds oktober 2018 - bedrijfsobligaties die in euro genoteerd zijn (zogenaamde "credits") en die deel uitmaken van de RP. Bij een rentedaling, waarbij de waarde van de pensioenverplichtingen stijgt, wordt er dus door de 20% afdekking nog maar beperkt voor gezorgd dat de Riskmanagement portefeuille in waarde toeneemt, waardoor eventuele rentedalingen een negatief effect hebben op de dekkingsgraad. Met andere woorden: een stijging van de

²⁰ De reële dekkingsgraad is de dekkingsgraad die aanwezig is als bij de verplichtingen voor de toekomst verondersteld wordt dat elk jaar de volledige indexatie zou worden verleend.

verplichtingen door rentebewegingen betekent nog maar een 20% stijging van de waarde van de Riskmanagement portefeuille. Een daling van de verplichtingen door rentebewegingen betekent automatisch nog maar een daling van de waarde van de Riskmanagement portefeuille van 20% van het bedrag dat de verplichtingen gedaald zijn. Deze portefeuille wordt normaal gesproken gezien als de defensieve component van de totale beleggingsportefeuille, maar omdat de rente nu zo extreem laag is, wordt deze hedge nog maar beperkt toegepast. De waarde van de Riskmanagement portefeuille beweegt derhalve nog maar 20% mee met de waarde van de verplichtingen. Dit beleid wordt ook gevoerd omdat zowel statistisch gezien als gezien het feit dat het al langer werkzame geldverruimingsbeleid van de ECB op haar eind loopt, de kans dat de rente op iets langere termijn gaat stijgen veel groter is dan dat deze nog lange tijd verder zou dalen. Dit beleid – en eigenlijk elk prudent vermogensbeheerbeleid – vergt echter wel veel geduld, een eigenschap die niet erg vaak gevonden wordt bij vermogensbeheerders.

BlackRock is de beheerder van de Riskmanagement portefeuille en moet ervoor zorgen dat de effecten van renteschommelingen op de dekkingsgraad beperkt worden tot in de mate waarin deze schommelingen door het bestuur wensen te worden afgedekt. De RCP (exclusief de swapswaarde) bedroeg eind 2018 ongeveer 58,3% van het totaal belegd vermogen. SPA hanteert overigens al jaren een rentestafel voor de rentehedge. Als de rente stijgt, wordt er meer van het renterisico afgedekt. Deze rentestafel is in 2018 opnieuw vastgesteld in het kader van het vernieuwde beleggingsbeleid.

Resultaat Risk Control portefeuille

Indien het afdekken van het renterisico tegenover de verplichtingen voor 100% gebeurt, zou het rendement op de Risk Control portefeuille in principe gelijk kunnen zijn aan de omvang van de verandering van de verplichtingen en het saldo van die twee dus 0% zijn. De dekkingsgraad verandert dan niet door renteschommelingen (maar een fonds kan dan ook niet profiteren van renteontwikkelingen).

Omdat in 2018 het renterisico gedurende het jaar uiteindelijk maar voor 20% was afgedekt en de rente in 2018 gedaald is, was dit voor 2018 niet het meest gunstige beleid, omdat het rendement op de Risk Control portefeuille hierdoor lager was dan indien de hedge hoger zou zijn geweest. Het in een breder langjarig perspectief neergezette langetermijnbeleid heeft in 2018 nog niet haar vruchten afgeworpen; SPA zal nog minstens 2 jaar lang geduld moeten hebben. De vooruitzichten voor dit beleid zijn – gezien de economische ontwikkelingen – in dit opzicht wel nog steeds goed te noemen.

M.b.t. de hedge zijn in 2018 nauwelijks transacties gedaan; de portefeuille staat en geduld is nu het voornaamste. Wel zijn langlopende staatsobligaties van Oostenrijk geruild voor langlopende staatsobligaties van België, omdat het rendement hoger lag bij de Belgische staatsobligaties. Het uiteindelijke resultaat van de Risk Control portefeuille in 2018 kan slechts bij benadering berekend worden, immers de verschillende bestanddelen variëren per maand te veel, i.c. de rente, de dekkingsgraad, de omvang van de portefeuille, etc. Uit de berekeningen van de Kas Bank volgt dat

het fonds op de Risk Control portefeuille een rendement had van 0,85%. Dit rendement was vooral het resultaat van de renteopbrengsten in 2018.

Omdat dit rendement de toename in de verplichtingen (als gevolg van de gedaalde rente) voor een bepaald percentage (van 20%) volgt, kijkt het fonds voor het resultaat dat bereikt is met de Risk Control portefeuille ook naar het vereiste rendement op de verplichtingen, d.w.z. de toe- of afname van de omvang van de verplichtingen als gevolg van een daling of stijging van de rekenrente die gezien de gekozen renteafdekking verwacht was. Dit rendement wordt uitgedrukt in een percentage waarmee de afgedekte (gehedgde) verplichtingen zijn toe- of afgenomen. De Risk Control portefeuille kende voor 2018 als rendementbenchmark voor het afgedekte deel van de toename van de verplichtingen een percentage van 1,24%. Dat wil zeggen dat het hedgebeleid had moeten zorgen dat het rendement van de Risk Control portefeuille 1,24% had moeten zijn om het gewenste renteafdekkingsniveau te halen. Het rendement was echter lager, waardoor bij benadering er een underperformance op de RCP was van ongeveer 0,4%.

Het deel van de gestegen verplichtingen als gevolg van rentebewegingen dat afgedekt moest worden door de RCP ging dus met 1,24% omhoog. Het verschil met het behaalde rendement is dus negatief en had een negatief effect op de dekkingsgraad ultimo 2018. De dekkingsgraad nam daardoor af. De 80% die niet afgedekt was, zorgde - door de gedaalde rente en de daardoor gestegen verplichtingen - voor een lagere beleidsdekkingsgraad.

3.4.2.2 Return portefeuille

De Return portefeuille heeft tot doel om binnen een bepaald risicokader op de lange termijn met een deel van de beleggingen een extra rendement te realiseren. Met dat extra rendement kan een eventuele toeslag gefinancierd worden. Dat extra rendement is het rendement boven het renteniveau (de rekenrente waarmee de contante waarde van de verplichtingen berekend wordt, de zogenaamde "yield") waarmee de verplichtingen worden berekend.

De vermogensbeheerders hebben in dit kader in 2018 tot oktober een mandaat toegewezen gekregen met een maximum toegestane volatiliteit (risico) en een (absolute) rendementsdoelstelling over een langere termijn (minimaal drie jaar). In Q4 2018 werd door het doorvoeren van het nieuwe beleggingsbeleid vervolgens een andere benchmark in de mandaten opgenomen.

Extra rendement

Voor de Return portefeuille was tot eind september 2018 de minimale doelstelling om 2,8% boven de yield op te brengen. Een vermogensbeheerder verslaat de doelstelling als het resultaat over een langere periode meer is dan de yield plus de nagestreefde extra opbrengst van 2,8%. Vanaf 1 oktober is de minimale doelstelling om de resultaten van een samengestelde benchmark te evenaren of te verslaan.

De Return portefeuille (omvang per 31-12-2018 was ongeveer 937 miljoen euro) betreft overwegend beleggingen met een hogere risico/rendement-verhouding, zoals aandelen en bedrijfsobligaties. Het doel van de Return portefeuille is tweeledig: mede met behulp van

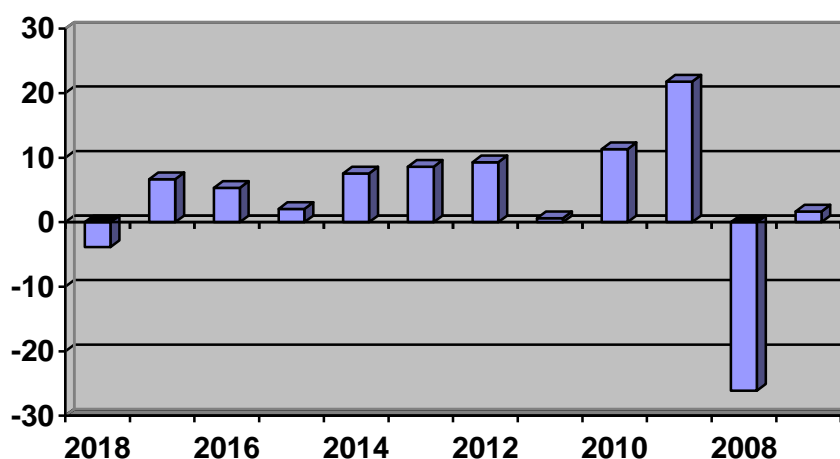
diversificatie over de verschillende beleggingsstijlen van de beheerders een rendement te behalen van minimaal de performancebenchmark. Dit alles met een tracking error van maximaal 18. In 2018 was de yield gemiddeld 0,36% en moest er dus tot eind september een rendement gehaald worden van minimaal 3,16%. De samengestelde benchmark die vanaf 1 oktober geldt kende over de periode oktober – december een rendement van -2,50%.

Resultaat Return portefeuille

In 2018 gold tot augustus voor de Return portefeuille een absolute benchmark en daarna een benchmark gebaseerd op een gewogen samenstelling van vijf aan een beleggingscategorie gekoppelde benchmarks. De absolute benchmark (yield + 2,8%) was een gemiddeld rendement dat jaarlijks nagestreefd werd en in principe niet ieder jaar gehaald wordt, omdat rendementen nu eenmaal af en toe negatief zijn als je voortdurend belegt bent. De absolute benchmark was niet gebaseerd op een mandje van financiële instrumenten (zoals bijvoorbeeld de MSCI-benchmarks), maar is een (theoretische en op historische cijfers gebaseerde) berekening van hoeveel rendement er gemiddeld op lange termijn behaald zou moeten worden bovenop de rekenrente (de yield op de verplichtingen) om theoretisch voldoende overwaarde te creëren ten einde met de Return portefeuille de indexatie ambitie te kunnen waarmaken. Ieder jaar zou de performance dus (sterk) afwijken van deze benchmark, soms eronder, soms erboven, maar op lange termijn zou hij gehaald moeten worden. Met een resultaat van -3,84% heeft de Return portefeuille de totale Return portefeuille-benchmark over heel 2018 (samengesteld over de 2 verschillende benchmarks die van toepassing waren) van -2,50% in 2018 niet gehaald. Met een resultaat van -4,89% heeft de Return portefeuille de performance benchmark van -2,50% die gold voor de periode oktober - december 2018 ook niet gehaald.

Meerjarige rendementen Return portefeuille (%):

Tabel: beleggingsrendement in % per jaar

Resultaat versus doelstelling(en) beleggingsbeleid

De primaire doelstelling van de Return portefeuille was tot september 2018 om over een langere periode een extra rendement van minimaal 2,8% (na kosten) te behalen ten opzichte van de yield,

met een gemaximeerde tracking error. Na september is de doelstelling om de nieuwe samengestelde benchmark te halen.

Door het matige resultaat van de Return portefeuille (-3,84%) is deze doelstelling in 2018 niet gehaald. Voor de lange termijn is dat voor de gehele Return portefeuille overigens ook nog steeds niet het geval. De oorzaak daarvan ligt vrijwel geheel in het zeer slechte jaar 2008, toen de huidige mandaathouders net begonnen waren en de aandelen crisis van 2008 te verwerken kregen. Belangrijk is het bij de rendementen uit bovenstaande tabel om ook te kijken naar het risico dat er is genomen met de portefeuille. Dat risico was in 2018 relatief beperkt: zowel de standaarddeviatie als de TE waren relatief laag in 2018, de portefeuille bestond voor een flink deel uit cash of cash-achtige producten, zodat het rendement met relatief weinig risico behaald is. Dit is een direct gevolg van het voorzichtige beleggingsbeleid dat het bestuur voert, gericht op kapitaalbehoud. Op lange termijn wordt een veel beter rendement/risico resultaat gehaald dan het negatieve resultaat over 2018. SPA was derhalve in 2018 voorzichtig belegd: dit omdat aandelen, m.n. in de VS, historisch gezien duur worden geacht. Door de extreem lage rente weerhoudt dat beleggers er echter nog niet van om nog steeds aandelen tegen hogere prijzen te willen kopen. SPA bereidt zich al enige tijd voor op een stevige correctie, maar beseft dat dit nog wel lang kan duren door de kunstmatige renteonderdrukking door de centrale banken en omdat nog altijd geldt wat Keynes ooit zei: "markets can stay longer irrational than you can stay liquid". Wel daalden de aandelen hard in november en december van het boekjaar, waarbij door de terughoudendheid van SPA met aandelen, de schade beperkt bleef vergeleken met andere fondsen.

3.4.2.3 Voormalige Medium Volatility (MV) portefeuille

De waarde van de grotendeels niet liquide Medium Volatility (MV) Return portefeuille is per eind 2012 op 0 gewaardeerd. In 2018 wordt deze portefeuille nog steeds op 0 euro gewaardeerd; er is dus geen verlies meer op geleden. Het in de portefeuille opgenomen Gottex ABI fund heeft nog enige illiquide beleggingen, waarvan onduidelijk is of zij in de toekomst nog geld waard worden.

3.4.3 Beleidsdekkingsgraad

De ontwikkeling van de beleidsdekkingsgraad over 2018 is in onderstaande grafiek zichtbaar gemaakt. De beleidsdekkingsgraad was per 31 december 2017 107,7%. Per 31 december 2018 was de beleidsdekkingsgraad 107,5%. De meest recente beleidsdekkingsgraad is, met een vertraging van 2 weken, altijd op de website van SPA te zien.

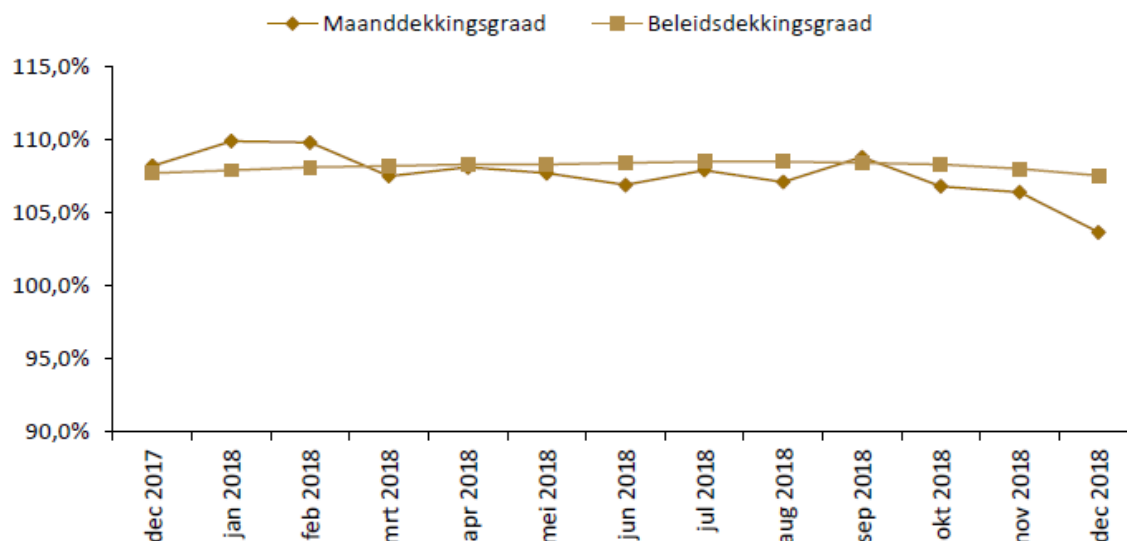
Dekkingsgraadontwikkeling: 2018

(vanaf 1 januari 2015

beleidsdekkingsgraad) **107,5%**

2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009
107,7%	100,9%	108,1%	113,9	109,6%	99,4%	94,7%	92,5%	93,0%

Beleidsdekkingsgraad ontwikkeling in 2018:

3.5 Resultaten en ontwikkelingen beleggingen in de Beschikbare Premieregelingen

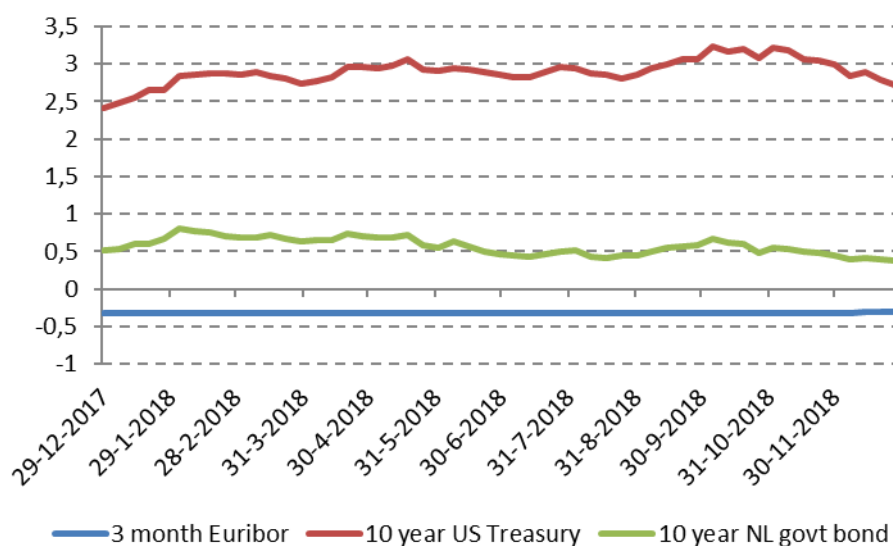
3.5.1 Algemene ontwikkelingen

Ondanks het afbouwen in Europa van het zeer omvangrijk opkopen van obligaties (de zogenaamde Quantitative Easing, wat een verlagend effect heeft gehad op het renteniveau), was er in 2018 nog steeds sprake van een lage rente in Europa en ook in de VS is hij nog steeds relatief laag, ondanks dat de rente daar al sinds 2016 stijgt. Die relatief zeer lage rente en het feit dat de bedrijfswinsten overal goed waren deed de markt geloven dat aandelen nog steeds aantrekkelijk waren om te kopen. Maar aan het einde van het jaar nam de vrees dat er een nieuwe recessie aan zou komen het sentiment op de aandelenbeurzen over waarna gemiddeld genomen het jaar voor aandelen in mineur eindigde. De combinatie van lagere groeicijfers in de VS en in Europa, de Brexit en de handelsspanningen zorgde voor volatiele en in november en december zeer negatieve markten. Alle aandelenfondsen namen flink in waarde af. Het Obligatiefonds kon door de moeilijke omstandigheden nog net een klein positief resultaat boeken. In 2018 kenden vijf van de zes fondsen die in de Beschikbare Premieregelingen aanwezig zijn negatieve rendementen, alleen het Obligatiefonds had een positief resultaat. Door de extreme omstandigheden op de rentemarkten, waarbij de rente aan het einde van het jaar toch weer begon te dalen, was een klein positief resultaat mogelijk, maar is het tegelijkertijd nu niet mogelijk om op liquiditeiten een positief resultaat te halen. Omdat de Centrale Banken de rente onder de 0% houden, is het rendement van dit fonds ook negatief gebleven: -0,5%. Alhoewel de gangbare theorie is dat cash voor "zekerheid

en veiligheid" zou moeten zorgen, is deze theorie door de negatieve rente achterhaald geworden: cash aanhouden kost tegenwoordig geld.

Geen enkel fonds versloeg in 2018 zijn benchmark. De resultaten zijn ronduit slecht en het bestuur zal in 2019 de prestaties van beheerder BlackRock evalueren en bezien of er wijzigingen moeten worden doorgevoerd, nu het actieve beheer in de fondsen dit jaar achter bleef bij de prestaties van de benchmark. Op de lange termijn (10 jaar) zijn er nog wel een paar fondsen die beter dan de benchmark presteren. Dat is het belangrijkste ijkpunt omdat de meeste mensen voor lange tijd in de fondsen zitten, maar de actuele prestaties moeten natuurlijk niet te lang negatief blijven omdat anders ook de lange termijn prestatie negatief zal worden.

Rente-ontwikkeling 2018

Het hele BP-kapitaal in ogenschouw nemend (gemiddeld ongeveer € 322 miljoen) hebben de vermogensbeheerders het in 2018 niet goed gedaan; geen fonds heeft de benchmark verslagen en alleen het Obligatiefonds heeft een positief resultaat behaald. Op de wat langere termijn (3 jaar) heeft voor de hele BP-portefeuille alleen het Obligatiefonds de benchmark verslagen. Alleen op de hele lange termijn presteren de vermogensbeheerders overall beter dan de benchmark; dus voor degenen die er al langer dan 5 of 10 jaar inzitten is dit positief. Per fonds gezien (onafhankelijk van de omvang) is de conclusie dat op de lange termijn (10 jaar) de resultaten voor 67% positiever zijn dan de benchmark; 4 fondsen presteren beter dan de benchmark, 2 deden het minder.

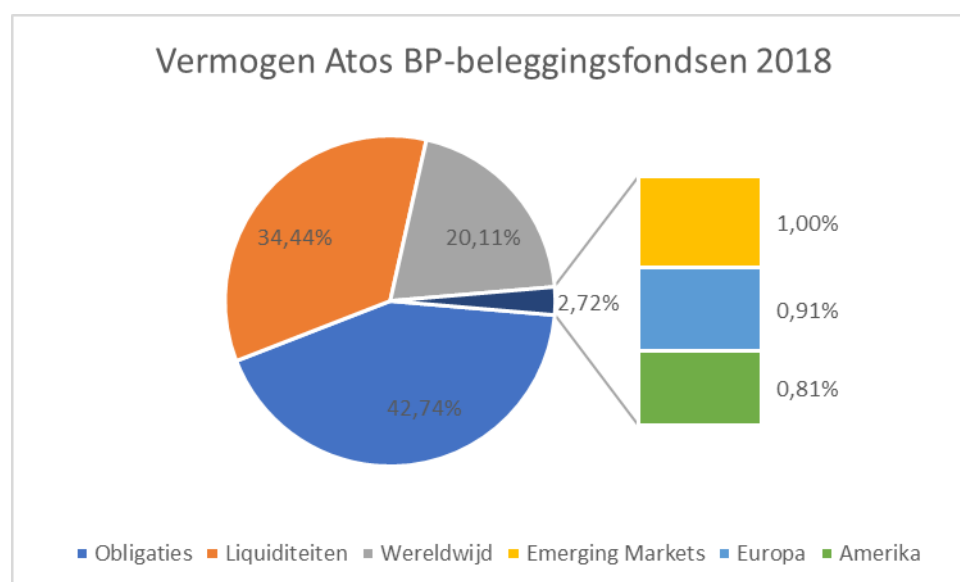
3.5.2 Overzicht vermogen in ATOS BP beleggingsfondsen

In de tabel hieronder wordt de waarde en het gewicht van de beleggingsfondsen in het totaal van het belegd vermogen in ATOS BP getoond. Het belegd vermogen was afgerond eind 2018 € 322,5 miljoen. De vastrentende waarden (het Liquiditeitenfonds en het Obligatiefonds), vertegenwoordigen ongeveer 77,2% van het belegd vermogen (circa € 248,9 miljoen). De reden hiervoor is dat deze twee beleggingsfondsen in de eindfase de kern vormen van het

Beleggingsprofiel Life Cycle. Meer dan 94% van de gewezen deelnemers met BP-kapitaal heeft gekozen voor het Beleggingsprofiel Life Cycle.

De waarde en het gewicht van de verschillende beleggingsfondsen ten opzichte van het totaal belegd vermogen in ATOS BP: 322.539.129 euro

Beleggingsfonds	Waarde (€)	% totaal
Obligaties	137.839.118	42,73%
Liquiditeiten	111.073.111	34,44%
Wereldwijd	64.868.282	20,11%
Emerging Markets	3.224.673	1,00%
Europa	2.921.230	0,91%
Amerika	2.612.716	0,81%

3.5.3 Ontwikkelingen per beleggingsfonds

Oriflex Obligatiefonds (42,74% van het totaal)

	2018	3-jaars rendement	5-jaars rendement	10-jaars rendement
Fonds	0,5%	1,6%	4,2%	4,5%
Benchmark	1,0%	1,4%	3,7%	4,0%

Hoewel het minder goed dan de benchmark presteerde (het verschil was 0,5%-punt) kende het Obligatiefonds een redelijk jaar. Voornamelijk het eerste en het laatste kwartaal van 2018 hebben ervoor gezorgd dat het rendement in 2018 positief is gebleven. Vanwege het beleid van de centrale banken en de zeer lage inflatie is de rente nog steeds laag en is het moeilijk om met obligaties nog een hoog rendement te halen. Ook voor de komende jaren moet er serieus rekening worden gehouden met lage of negatieve rendementen in dit fonds, omdat de rente wellicht per saldo alleen maar zal stijgen. Op de middellange en lange termijn rendeert het fonds beter dan de benchmark.

Oriflex Liquiditeitenfonds (34,44 % van het totaal)

	2018	3-jaars rendement	5-jaars rendement	10-jaars rendement
Fonds	-0,5%	-0,5%	-0,3%	0,5%
Benchmark	-0,5%	-0,4%	-0,2%	0,3%

Het Liquiditeitenfonds kende in 2018 een matig jaar: hoewel het resultaat gelijk was aan de benchmark, was het behaalde rendement negatief (-0,5%-punt). De crisis en het door de centrale banken gevoerde rentebeleid zijn er de oorzaak van dat er geen goed rendement is te maken op liquiditeiten of dat het rendement zelfs negatief is. Het fonds ontving ook in 2018 desondanks weer een flinke instroom van nieuwe gelden. Op een middellange termijn behaalt het fonds niet de benchmark, pas op de lange termijn wordt de benchmark verslagen. De benchmark is in dit geval de 3-maands depositorente. Liquiditeit wordt "duur" betaald; de zekerheid die het verschaft kost nu nog steeds geld. SPA waarschuwt de gewezen deelnemers voor dit risico, maar toch kiezen weinig mensen ervoor om hun beleggingen aan het liquiditeitenfonds te onttrekken.

Oriflex Aandelenfonds Wereldwijd (20,11% van het totaal)

	2018	3-jaars rendement	5-jaars rendement	10-jaars rendement
Fonds	-11,7%	2,8%	4,6%	10,0%
Benchmark	-9,8%	4,5%	5,6%	9,9%

Het Aandelenfonds Wereldwijd is een mix van de fondsen Europa, Amerika, Japan en Emerging Markets en de resultaten in deze fondsen zijn dus ook aanwezig in het Wereldwijd fonds. Het fonds

rendeerde in 2018 slechter dan de benchmark (het verschil was 1,9%-punt). Op een termijn van 3 en 5 jaar verslaat dit fonds de benchmark niet, maar op de langere termijn (10 jaar) wordt de benchmark wel verslagen.

Oriflex Aandelenfonds Emerging Markets (1,00% van het totaal)

	2018	3-jaars rendement	5-jaars rendement	10-jaars rendement
Fonds	-12,2%	6,3%	8,7%	14,0%
Benchmark	-10,9%	6,8%	7,6%	12,2%

Voor het Emerging Markets fonds was 2018, in tegenstelling tot 2017, een slecht jaar. Het over 2018 behaalde rendement was -12,2%, in 2017 werd nog 23,4% gehaald. De voornaamste oorzaak van dit slechte resultaat is de handelsoorlog tussen de VS en China. In relatieve zin deed het fonds het slechter dan de benchmark: het fonds haalde 1,3%-punt minder rendement dan de benchmark. Op lange termijn versloeg het fonds de benchmark ruim; het fonds haalt over 5 en 10 jaar gezien meer rendement dan wat de benchmark heeft bereikt. Relatief (dat wil zeggen ten opzichte van de benchmark) is dit fonds al meer dan 10 jaar op rij het best presterende fonds van de BP-regeling met de grootste outperformance t.o.v. de benchmark.

Oriflex Aandelenfonds Europa (0,91% van het totaal)

	2018	3-jaars rendement	5-jaars rendement	10-jaars rendement
Fonds	-13,2%	-1,7%	1,1%	8,0%
Benchmark	-10,1%	2,9%	4,3%	8,5%

Het Europa fonds presteerde in 2018 veel slechter (-13,2%) dan in 2017 (9,4%), en het fonds blijft ver achter bij de benchmark (-3,1%-punt). Dit resultaat is geheel te wijten aan het vierde kwartaal van 2018. De politieke gebeurtenissen in Frankrijk, Duitsland en Italië hadden een grote weerslag op de aandelenmarkten. Alleen op de hele lange termijn (10 jaar) benadert het fonds de benchmark (-0,5%-punt).

Oriflex Aandelenfonds Amerika (0,81% van het totaal)

	2018	3-jaars rendement	5-jaars rendement	10-jaars rendement
Fonds	-10,4%	6,3%	6,5%	10,7%
Benchmark	-7,2%	6,9%	7,0%	11,9%

Het Aandelenfonds Amerika behaalde in 2018 een slecht resultaat van -10,4%, dit is 3,2%-punt slechter dan de benchmark. Op de middellange termijn (3 en 5 jaar) blijft het fonds achter bij de benchmark, maar het verschil is niet significant te noemen. Ook op de 10 jaars termijn blijft het fonds achter bij de benchmark. Het is daarmee samen met het Europafonds het enige fonds dat op deze termijn achterbleef bij zijn benchmark. De beheerder kan op die termijn bezien dus beter de benchmark volgen.

3.5.4 Resultaat Beleggingsprofiel Life Cycle

Het resultaat van de deelnemer in Beleggingsprofiel Life Cycle wordt beïnvloed door de (en het moment van de) storting (a), de rebalancing op of omstreeks 30 september (b), zijn/haar leeftijd en in welk leeftijdscohort hij/zij zit (c) en natuurlijk het rendement van de fondsen in een bepaalde periode (d). Het resultaat op je beleggingen BP loopt dus niet 1 op 1 gelijk met het rendement dat de beleggingsfondsen in een heel jaar hebben gemaakt. Je 'breekt' gedurende het jaar in op het rendement:

- (a) Voor gewezen deelnemers met voortzetting geldt dat door iedere maand voor een bedrag aan participaties aan te kopen in een beleggingsfonds is vergelijking met het jaarrendement van dat beleggingsfonds niet mogelijk. Aangezien de waarde van de participaties op en neer gaat wordt het rendement bepaald door het moment van aanschaf.
- (b) Ieder jaar wordt op of omstreeks 30 september de verhouding aandelen/obligaties teruggebracht naar de verhouding die volgens de Life Cycle tabel hoort bij de leeftijd van de deelnemer. Dit betekent bijvoorbeeld dat als de aandelen goed hebben geredeneerd, de verhouding is verschoven naar méér aandelen en erbij rebalancing aandelen worden verkocht en obligaties worden gekocht. Met andere woorden: aandelenrendement wordt (deels) verzilverd. Andersom geldt dat er meer aandelen worden gekocht in een periode waarin de aandelenkoersen relatief laag staan.
- (c) Het rendement van een fonds wordt niet gelijkmatig over een jaar gemaakt; er zijn maanden waarin het rendement positief is en maanden waarin het negatief kan zijn. Afhankelijk van het moment van instappen in het fonds kan je persoonlijke rendement dus sterk afwijken van het jaarrendement van het fonds.

Iedere deelnemer ontvangt 1 keer per jaar een overzicht van zijn/haar behaalde rendement over het afgelopen jaar. Dit rendement is dus niet zondermeer te vergelijken met het rendement van de bovengenoemde beleggingsfondsen. Als iemand deze informatie per kwartaal wil dan kan hij dat verzoeken.

3.5.5 Kosten

Een van de belangrijkste onderwerpen bij de uitvoering van een beschikbare premieregeling zijn de kosten verbonden aan het beleggen. Eén van de uitgangspunten van SPA is om de kosten van het beheer van de beleggingsfondsen zo laag mogelijk te houden. Er zijn natuurlijk meer voorwaarden, zoals een optimale verhouding tussen risico en rendement, maar wel tegen zo laag mogelijke beheerkosten. Deze kosten gaan namelijk direct ten koste van het rendement van het beleggingsfonds.

De kosten voor het opzetten en in stand houden van een beleggingsfonds, zoals leges, notariële kosten en wettelijke kosten zijn voor rekening van SPA Atos als collectief. Voor rekening van de deelnemer zijn de beheervergoeding, performancevergoeding, switchkosten en transactiekosten.

4. Intern toezicht

4.1 Intern toezicht: Visitatierapport

Het bestuur heeft voor de vormgeving van een transparant 'Intern Toezicht' tot 2019 gekozen voor de optie om een externe Visitatiecommissie eens per jaar uit te nodigen om het Pensioenfonds te visiteren. Het bestuur heeft conform de Code Pensioenfondsen het Verantwoordingsorgaan een voordracht laten doen voor 3 Visitatiecommissie-leden.

Het bestuur heeft de voorgedragen Visitatiecommissieleden benoemd en over 2018 is een visitatie afgelegd m.b.t. het boekjaar 2018. Deze Visitatiecommissie heeft haar visitatierapport medio juni 2019 afgerond. Vanaf 2019 wordt het intern toezicht uitgevoerd door de Raad van Toezicht. De Visitatiecommissie zal conform de nieuwe governance-eisen daarom vanaf het nieuwe boekjaar niet meer de visitaties verrichten, nu de wet gewijzigd is en er voortaan een Raad van Toezicht verplicht is voor het fonds.

De door de Visitatiecommissie opgestelde samenvatting van het visitatierapport 2018 luidt als volgt:

"SAMENVATTEND OORDEEL

Hieronder een overzicht van de onderwerpen die wij op onze normen hebben getoetst, met een conclusie en belangrijkste aanbevelingen.

Het bestuursmodel is passend en functioneert. De visitatiecommissie verwacht dat het functioneren van het bestuursmodel door meer structuur en duidelijke taak- en rolverdeling verbetert en beveelt aan:

- 1. Periodieke evaluatie van het bestuursmodel en een toekomstanalyse met betrekking tot de invulling van de governance wordt door de visitatiecommissie aanbevolen.*
- 2. Meer structureren van de vergaderingen en een jaaragenda geeft overzicht hetgeen het functioneren ten goede komt.*

De bestuursagenda werd in 2018 grotendeels bepaald door de aanwijzing van DNB. Stappen worden gezet om meer onafhankelijk van het pensioenbureau te besturen. De visitatiecommissie heeft niet kunnen vaststellen of alle bestuursleden voldoende ruimte nemen tijdens de besprekingen.

Eind 2018 is een deskundigheids- en geschiktheidsplan opgesteld met de eisen die aan bestuursleden worden gesteld.

De visitatiecommissie heeft de volgende aanbevelingen:

- 3. Maak een haalbare vergaderplanning met duidelijke agenda die afgeleid is van een jaarplanning.*
- 4. Maak een standaard functieprofiel voor leden van organen dat ingeval van een vacature op maat kan worden gemaakt.*
- 5. Evalueer de vergadering aan het einde van elke bestuursvergadering om vast te stellen of een ieder voldoende ruimte neemt en/of krijgt bij de besprekingen.*

De argumenten bij besluiten zijn niet altijd herkenbaar in de notulen. Het doel van vergaderstukken (ter info, besluit, enz.) wordt aangegeven in de agenda. De visitatiecommissie adviseert:

- 6. Mede in het kader van risicomanagement is het raadzaam te werken met voorleggers bij bestuursstukken waarin wordt aangegeven wat het doel is van een stuk, welke risico's en belangen er (kunnen) spelen en wie geïnformeerd dan wel geconsulteerd moet worden.*

Het beleid is vastgelegd in de ABTN die periodiek wordt geactualiseerd. De jaarplanning bevat een aantal zaken die periodiek beoordeeld worden.

De missie bevat onder andere een toeslagambitie van 100 % van CPI afgeleid. Het fonds heeft sinds 2009 niet meer kunnen indexeren en gezien de dekkingsgraad lijkt het verlenen van toeslagen nog ver weg.

- 7. Het verdient aanbeveling een duidelijke beleidscyclus vast te stellen en deze te gebruiken als 'kapstok' voor de meer getailleerde jaarplanning.*
- 8. Herbeoordeel de toeslagambitie zoals die in de missie is opgenomen.*

In de besluitvorming is nog niet zichtbaar dat het bestuur expliciet rekening houdt met risico's het proces van risicobeheersing is nog niet (zichtbaar) organisatorisch ingebed.

Het verdient aanbeveling om in de ABTN in een apart hoofdstuk de risicohouding te beschrijven, immers dit is de kern van het beleid van het fonds. De informatie is nu verspreid te vinden door de ABTN heen.

Het verwachte pensioenresultaat vanuit de huidige dekkingsgraad is 100%. Dat lijkt uitermate onwaarschijnlijk. Allereerst is er al sprake van een achterstand in de toeslagverlening, maar daarnaast zal het vanuit de huidige dekkingsgraad nog wel enige tijd duren voordat er toeslag verleend kan worden.

De visitatiecommissie beveelt aan:

- 9. Beschrijf de totstandkoming van de risicohouding en de vastlegging van de korte en lange termijn risicohouding in een apart hoofdstuk van de ABTN.*

In de ABTN ontbreekt een 'inhoudsopgave' van de aanwezige maar ook van de vereiste en gewenste fondsdocumentatie. Indien een overzicht wordt gemaakt kan snel en overzichtelijk vastgesteld worden of de aanwezige fondsdocumentatie voldoet.

In de documentatie is niet altijd duidelijk wanneer beleid en reglementen zijn vastgelegd.

Versiebeheer en datering kan verbeterd worden.

De aanbeveling van de visitatiecommissie luidt:

- 10. Maak een overzicht van vereiste, gewenste en aanwezige fondsdocumentatie en de periodieke behandeling cq herziening daarvan.*
- 11. Maak een standaardprocedure met betrekking tot versiebeheer en datering documenten.*

De visitatiecommissie heeft moeite om de rooskleurige uitkomsten van enkele combivarianten uit de ALM studie en het strategisch beleggingsbeleid te duiden en acht het van belang dat het bestuur inzicht heeft in de achterliggende redenen waarom deze varianten tot een grote verschuiving in de kans op korten en pensioenresultaat leiden.

Samenvattend is de visitatiecommissie van mening dat het Strategisch Beleggingsbeleid geen complete beschrijving biedt van hetgeen in de praktijk wel wordt toegepast. Een compleet beleid beschrijft vanuit de risicohouding en Investment Beliefs op welke wijze de ambitie zou kunnen worden gerealiseerd.

De beschrijving van het dynamisch beleid ten aanzien van de strategische allocatie is geeft onvoldoende inzicht in de werking en toegevoegde waarde voor het fonds. Bovendien is het onzeker of het bijdraagt aan het gewenste (en vereiste) rendements-risicoprofiel van het fonds.

Ook de werking van het dynamische beleid en de toegevoegde waarde er van dient onderdeel te zijn van het Strategisch Beleid.

Dit leidt tot de volgende aanbevelingen:

- 12. Om het beleid compleet te maken en aan te tonen op welke wijze dit consistent is met de strategische doelen en ambitie van het fonds.*
- 13. Het dynamisch beleid (indien dit wordt voortgezet) strakker te beschrijven en de toegevoegde waarde aan te tonen.*
- 14. Herijk de beleggingsovertuigingen. Maak van de beschrijving van de processen een apart overzicht.*

Alle ondersteunende processen zijn uitbesteed en in uitbestedingsovereenkomsten vastgelegd. Voor zover ook persoonsgegevens worden verwerkt zijn daarvoor ook verwerkingsovereenkomsten gesloten. Alle uitbestedingspartners worden periodiek geëvalueerd.

In de ABTN wordt uitgebreid beschreven op welke wijze en aan de hand van welke criteria externe partijen dienen te worden beoordeeld. De visitatiecommissie heeft over 2018 niet kunnen waarnemen of de evaluatie van externe beheerders langs die lijnen heeft plaats gevonden. In de control cycle Beleggingsbeleid (Appendix C bij de ABTN) is hierover ook niets opgenomen.

De visitatiecommissie beveelt aan:

- 15. De externe vermogensbeheerders worden periodiek geëvalueerd volgens de richtlijnen van het fonds. Maar periodieke rapportage is niet opgenomen in de control cycle Beleggingsbeleid.*

Verschillende partijen leveren verschillende rapportages over het vermogensbeheer die door het pensioenbureau moeten worden samengevat. Een rapportage dashboard zou kunnen worden ontwikkeld.

De kosten van het vermogensbeheer zijn alleen zichtbaar in het bestuursverslag.

De visitatiecommissie heeft hier twee aanbevelingen:

- 16. Maak de rapportages inzichtelijker, zodat beter wordt aangesloten op de doelstellingen en uitgangspunten van het fonds en de voortgang hiervan kan worden gemonitord.*
- 17. De visitatiecommissie beveelt aan op meer transparante wijze gedurende het jaar te rapporteren over de kosten van het vermogensbeheer.*

Over het beleggingsbeleid kan worden geconcludeerd dat er veel zaken goed gaan. Maar op enkele punten dient het beleid, de uitvoering en/of de rapportage te worden verbeterd. Een duidelijker afbakening van het strategisch beleid en een betere afstemming van het strategisch beleid op de missie, visie, strategische doelstelling en ambities is noodzakelijk. Ook dient hierover transparanter te worden gerapporteerd.

De uitbesteding van de uitvoering en de inrichting van het fonds daaromtrent zou periodiek moeten worden geëvalueerd aan de hand van vooraf vastgestelde normen. De bijbehorende taak van het pensioenbureau dient helder omschreven te zijn.

De visitatiecommissie beveelt daarom aan:

- 19. Werk een RACI tabel verder uit in duidelijk beschreven processen.*

De uitgangspunten voor de inrichting van de compliance functie bij Pensioenfonds Atos zijn vastgelegd in een compliance charter dat onderdeel is van het risicomanagement framework. De compliance officer is een medewerker van het pensioenbureau. De visitatiecommissie wijst er, net als de visitatiecommissie vorig jaar, op dat dit geen optimale situatie is. Hoewel in het compliance charter is vastgelegd dat de compliance officer onafhankelijk is kan die onafhankelijkheid in het geding komen nu de medewerker van het pensioenbureau hiërarchisch valt onder de directeur van het pensioenbureau en als compliance officer rapporteert aan het bestuur.

De visitatiecommissie beveelt aan:

- 20. een externe compliance officer aan te stellen (wellicht naast de interne compliance officer) om onafhankelijkheid te borgen.*

Het risicomanagementbeleid en -proces zijn uitgebreid vastgelegd in de ABTN en praktisch uitgewerkt in het risicomanagement raamwerk dat na opmerkingen van de vorige visitatiecommissie verder is ontwikkeld. Hierin zijn alle risico's omschreven met

beheersmaatregelen, een risico eigenaar, weging van de zwaarte van het risico en de risk appetite. In 2018 heeft een update van de analyse plaatsgevonden.

Een bestuurslid (secretaris) is aangemerkt als sleutelfunctiehouder voor de risicomanagement-functie. Om een volledig overzicht van de risico's te hebben is het aan te bevelen ook bij andere voorstellen en besluiten dan uit de BAC een risico-opinie op te nemen.

- 21. Geef in voorleggers bij de onderwerpen op de bestuursagenda aan welke risico's van toepassing zijn.*

Het operationele proces van de uitvoering van de pensioenregeling en de financiële administratie zijn uitbesteed. Het bestuur evalueert de nakoming van de afspraken zoals die in de uitbestedingsovereenkomst zijn vastgelegd en beoordeeld het risicomanagement van de uitbestedingspartners door een uitvoerige analyse van ISAE3402 II verklaringen. De uitbestedingspartner wordt zo nodig aangesproken. Het risicomanagement proces is voor de niet-financiële risico's adequaat. Het bestuur is op dit punt in control.

Begin 2018 is een nieuw communicatiebeleid vastgesteld waarin opgenomen is dat het communicatiebeleid de verantwoordelijkheid is van het fonds maar dat veel van dit beleid door externe partijen, aan wie werkzaamheden uitbesteed zijn, uitgevoerd wordt.

De visitatiecommissie constateert dat de website afgelopen jaar veel aandacht heeft.

Aanbevelingen van de visitatiecommissie zijn:

- 22. De uitbestedingsovereenkomst met name op het gebied van communicatie te evalueren.*
- 23. De website (met hulp van het verantwoordingsorgaan) kritisch te doorlopen en waar nodig verbeteringen door te voeren.*
- 24. De mogelijkheden voor het interactief maken van de site te onderzoeken.*

Door het gesloten karakter van het fonds zijn er geen actieve deelnemers en is er geen sponsor met een ander belang dan dat van de deelnemers. De gewezen deelnemers en pensioengerechtigden worden gelijk behandeld bij de eventuele toekenning van toeslagen. De vastlegging van de evenwichtige belangenafweging die naar de mening van de visitatiecommissie wel plaatsvindt, is niet duidelijk zichtbaar in de verslagen van het bestuur.

De aanbeveling hierbij luidt:

- 25. Gebruik voorleggers om vastlegging van belangenafweging expliciet te maken.*

Het bestuur streeft naar naleving van de normen uit de Code Pensioenfondsen en legt daar in het bestuursverslag verantwoording over af. Enkele normen worden niet nageleefd en hiervoor is in het bestuursverslag een toelichting opgenomen. Het betreft met name de voorschriften omtrent diversiteit die niet worden nageleefd. De visitatiecommissie acht een periodieke beoordeling van deze toelichting noodzakelijk en beveelt een jaarlijkse check op alle normen uit de Code Pensioenfondsen aan de hand van de acht in de Code genoemde thema's aan.

De visitatiecommissie beveelt aan:

- 26. Maak de acht thema's van de Code Pensioenfondsen zichtbaar in de jaarplanning, zodat naleving cq bewustwording van de thema's van de Code Pensioenfondsen ingebed wordt in de beleidscyclus.*

Het bestuur heeft de aanbevelingen van de vorige visitatiecommissie in een actielijst opgenomen en de opvolging zo gemonitord. De vorige visitatiecommissie heeft een aantal aanbevelingen gedaan met betrekking tot de relatie met en de aanwijzing door de toezichthouder. Nu DNB heeft aangegeven dat aan de aanwijzing is voldaan, zijn deze aanbevelingen opgevolgd of niet meer relevant.

Andere belangrijke aanbevelingen betreffen het verantwoordingsorgaan en de relatie met het verantwoordingsorgaan. Ook deze zijn opgevolgd.

De aanbeveling met betrekking tot de informatievoorziening, binnen het bestuur maar vooral ook aan het intern toezicht, is deels opgevolgd. Inmiddels is het Share systeem van Atos in gebruik genomen waarop, bij wijze van test, stukken voor deze visitatiecommissie en Raad van Toezicht beschikbaar zijn gesteld.

De visitatiecommissie herhaalt de aanbeveling van de vorige visitatiecommissie:

- 27. Gebruik Share van Atos voor alle vergaderingen van bestuur, commissies, verantwoordingsorgaan en raad van toezicht, met per vergadering de agenda, notulen en achterliggende stukken.*

De voorbereiding van de implementatie van de nieuwe privacywetgeving is door het pensioenbureau gedaan. De notulen geven niet weer dat inhoudelijke discussie binnen het bestuur is gevoerd met betrekking tot de privacywetgeving. Aan de formele vereisten zoals een privacy beleid, een verwerkingsregister en verwerkerovereenkomsten is tijdig voldaan. Het verwerkingsregister is opgesteld door Syntrus Achmea. De visitatiecommissie beveelt aan de werking van het verwerkingsregister in de loop van 2019 te evalueren.

Het bestuur heeft een gedetailleerd actieplan opgesteld om tijdig aan de IORP II-wetgeving te voldoen. Het bestuur heeft eind 2018 besluiten genomen met betrekking tot de inrichting van de sleutelfuncties in het kader van IORP II. Het houderschap van de risicomanagement functie en de interne auditfunctie zullen worden uitgevoerd door bestuurders, voor de actuariële functie wordt de heer Wagenaar van Phenox Consultants aangesteld. Nadere uitwerking en invulling van de IORP II activiteiten wordt in 2019 opgepakt. De visitatiecommissie vraagt daarbij bijzondere aandacht voor de praktische werkwijze van de sleutelfunctiehouders en de te volgen rapportagelijnen."

4.2 Reactie bestuur op rapport van de Visitatiecommissie

Het bestuur dankt de Visitatiecommissie voor haar oordeel. Het bestuur zal in de tweede helft van 2019 de aanbevelingen uit het visitatierapport beoordelen en waar nodig en gewenst effectueren. Er zal een actielijst opgesteld worden die in de bestuursvergaderingen wordt besproken tot deze geheel is afgewerkt. Het bestuur mist in het rapport in een enkel geval wel een gefundeerde argumentatie en/of voorbeelden voor de stellingen dan wel oordelen, maar is van mening dat er een gedegen rapport ligt waarmee het bestuur zijn functioneren en het functioneren van het fonds verder kan verbeteren.

4.3 Intern toezicht: Raad van Toezicht

Het intern toezicht wordt vanaf 1 januari 2019 uitgevoerd door een nieuw aangestelde Raad van Toezicht (RvT). Het bestuur heeft conform de wet het Verantwoordingsorgaan een voordracht laten doen voor 3 RvT-leden. Het bestuur heeft de voorgedragen RvT-leden benoemd. De RvT heeft voor het bestuursverslag een kort verslag m.b.t. de verrichtingen tot op heden en de voornemens opgesteld dat onderstaand is opgenomen:

"Met ingang van 1 januari 2019 wordt het intern toezicht bij SPA vormgegeven door een raad van toezicht. De leden van de raad van toezicht worden voor vier jaar benoemd (met de mogelijkheid tot eenmaal herbenoeming) door het bestuur na een bindende voordracht door het verantwoordingsorgaan. Alle leden van de raad van toezicht zijn lid van de Vereniging Intern Toezichthouders Pensioensector (VITP) en conformeren zich aan de door de VITP opgestelde toezichtscodes.

De raad van toezicht is begin 2019 aan haar taak begonnen met het inlezen in de stukken van het fonds en het kennismaken met de andere organen. De raad van toezicht constateert dat de verschillende rollen worden vervuld en de taken worden uitgevoerd. De raad van toezicht zal zich in 2019 met name richten op de organisatorische aspecten en de kwaliteit van besluitvorming. De omvang en de werkzaamheden van het fonds zijn beperkt en de raad zal bij de uitoefening van haar taak rekening houden met het feit dat het een gesloten fonds is. Reeds in 2019 uitgeoefende bevoegdheden waren de goedkeuring van het functieprofiel van de voorzitter en de goedkeuring van het bestuursbesluit tot vaststelling bestuursverslag en de jaarrekening.

De raad van toezicht heeft een werkplan opgesteld waarin een normenkader is vastgelegd dat gehanteerd wordt bij het uitoefenen van het toezicht.

De raad van toezicht ziet uit naar een prettige en constructieve samenwerking met de overige organen van het fonds.”

4.4 Reactie bestuur op verslag van de Raad van Toezicht

Het bestuur dankt de RvT voor haar verslag en voor de goedkeuring van het bestuursbesluit tot vaststelling bestuursverslag en de jaarrekening. Het bestuur is zeer enthousiast over de start van de RvT en ziet eveneens uit naar een prettige en constructieve samenwerking.

5. Verantwoordingsorgaan

5.1 Verantwoording afleggen

Het bestuur van SPA legt over het boekjaar 2018 beleidsmatig verantwoording af aan het Verantwoordingsorgaan (VO). In januari 2018 is er een bijna geheel nieuw VO aangetreden. Het bestuur is verheugd dat de samenwerking daarmee goed loopt. Er zijn 7 overlegvergaderingen geweest. In Q1 2018 ging het met name over de beleggingsbeleidswijzigingen en de aanvangshaalbaarheidstoets. In mei was de jaarvergadering met de bespreking van het jaarverslag; Het VO heeft naar aanleiding van 5 in 2018 door het bestuur voorgelegde advies- dan wel 5 afstemmingsverzoeken 4 keer een advies aan het bestuur uitgebracht dan wel van haar instemming laten blijken.

Voorts heeft het VO in 2018 zowel een (bindende) voordracht gedaan voor de visitatiecommissie voor het boekjaar 2017 en voor de nieuwe raad van toezicht en heeft het bestuur de in het beleggingsbeleid opgenomen risicohouding (voor rekening van het fonds) van het fonds in 2018 met het VO afgestemd. Daarnaast heeft het VO ook nog een review gedaan van de website, waarna deze op een aantal punten is aangepast.

Het VO dient jaarlijks een algemeen oordeel te geven over:

- het door het bestuur in het verslagjaar uitgevoerde beleid en het handelen van het bestuur in het verslagjaar; en
- beleidskeuzes die betrekking hebben op de toekomst.

Het bestuur heeft het VO geïnformeerd d.m.v. het ter beschikking stellen van alle notulen van de bestuursvergaderingen. Daarnaast wordt het VO regelmatig geïnformeerd d.m.v. beleidsnotities bij adviesaanvragen, rapportages van de uitbestede activiteiten (i.c. vermogensbeheer en de administratie). Daarnaast heeft het VO altijd de beschikking over het jaarverslag, de jaarrekening en andere relevante informatie, waaronder de bevindingen van het intern toezichtorgaan. Het staat het VO vrij om meer informatie op te vragen.

Het VO oordeelt over het gevoerde beleid van het bestuur aan de hand van al deze informatie. Daartoe heeft het orgaan het recht op:

- overleg met het bestuur,
- overleg met de externe accountant en de externe actuaris,
- informatie,
- een schriftelijke en beargumenteerde reactie op het oordeel dat het heeft gegeven over het bestuur.

5.2 Algemeen oordeel VO

“Oordeel van het Verantwoordingsorgaan (VO) over 2018

Inleiding

Het VO is in januari 2018 in een nieuwe samenstelling aan haar opdracht begonnen.

Zoals in het vorige jaarverslag al werd aangegeven was de verhouding tussen het bestuur en het VO in 2017 uiterst moeizaam geworden en dat de samenwerking met het nieuwe VO in de loop van 2018 sterk verbeterd is

Het VO heeft zich in 2018 met begeleiding van een extern adviseur gebogen over haar rol. Het pensioenfonds is een rechtspersoon en heeft krachtens de wet en haar statuten een interne organisatie waarin vastgelegd is hoe de organen van het fonds zich tot elkaar verhouden.

Het VO heeft dat vertaald in een normenkader voor haar optreden.

Randvoorwaarden voor het effectief functioneren zijn dat het VO:

- a. zich moet houden aan zijn bevoegdheden zoals verwoord in wet en statuten;*
- b. richting het bestuur respectievelijk de Raad van Toezicht redelijk en billijk handelt, met respect voor elkaars positie, waarbij een welwillende houding jegens elkaar uitgangspunt is*
- c. binnen het VO men zich ook redelijk en billijk richting, tegenover en naar elkaar gedraagt.*

De informatie gebruikt bij het oordeel van het VO over het gevoerde beleid.

Het VO heeft bij het vormen van een oordeel de beschikking over het jaarverslag van het bestuur, het rapport van de visitatiecommissie, het rapport van de actuaris, het rapport van de certificerende actuaris en het rapport van de accountant. En verder over de verslagen van de bestuursvergaderingen, de aanwijzing van DNB, de rapportages van Kasbank en Achmea en de advies aanvragen met de onderbouwing van de voorgenomen besluiten.

In het kader van de jaarverslag cyclus is met het bestuur, de VC, de accountant, de actuaris en de certificerende actuaris gesproken en met de directeur van het fonds.

Samenvattend oordeel:

Het VO is in het algemeen positief over het gevoerde beleid.

Het VO betreft daarin dat het bestuur erkent dat het er slechts deels in geslaagd is in de missie, visie en strategie gestelde doelen te bereiken en de uitleg wat daarvan de oorzaken zijn.

In het onderstaande verslag wordt het oordeel verder toegelicht en komen ook enkele kritische punten naar voren die naar het oordeel van het VO aandacht en opvolging vragen.

Het VO stelt vast dat uit de gesprekken en de documentatie duidelijk is dat de operationele zaken zoals een zorgvuldige registratie van verplichtingen en bezittingen op orde zijn. Ook is het aantal klachten van belanghebbenden nihil.

Het VO stelt verder vast dat op grond van de verstrekte informatie in het jaarverslag, de bevindingen van de visitatiecommissie, het rapport van de accountant en de rapporten van de actuaris en de certificerende actuaris dat het bestuur een duidelijke verantwoording heeft afgelegd over het jaar 2018.

Het VO vertrouwt erop dat het bestuur de aanbevelingen in de diverse rapporten zal opvolgen en zal daarover stelselmatig met het bestuur in overleg treden.

Verdere samenwerking met het bestuur en de op 1 januari 2019 aangestelde Raad van Toezicht (RvT) ziet het VO met vertrouwen tegemoet, waarbij het VO graag een snellere communicatie met het bestuur zou willen zien.

De uitgangspunten van het VO bij het invullen van haar opdracht zijn hierboven geformuleerd. Wij nemen aan dat ook het bestuur en de RvT deze uitgangspunten delen.

Hieronder worden de belangrijkste aspecten uit de diverse verslagen en rapporten behandeld:

Jaarverslag bestuur:

Missie, visie en strategie

De missie, visie en strategie zijn in 2018 niet gewijzigd. Het VO merkt op dat dit vooral gaat over het Middelloon (ML) deel en minder over het Beschikbare Premie (BP) deel.

Aanwijzing DNB

Ook in 2018 heeft het bestuur continu overlegd met de toezichthouder DNB. De DNB was kritisch over de studie die ten grondslag lag aan het beleggingsbeleid en een aantal aspecten daarvan, met name de gehanteerde bandbreedten in dat beleid. Het VO heeft de ontwikkelingen rondom de aanwijzing die door DNB was opgelegd gevolgd conform ook de aanbevelingen van de VC in het vorige jaarverslag. Daarbij heeft het VO een voortgangsgesprek over de aanwijzing met het bestuur gevoerd en is verder over het verloop van de discussies op de hoogte gehouden. Ook het bezwaar dat het bestuur had aangetekend bij DNB is aan de orde geweest. Het bestuur heeft uitgelegd wat haar motivatie is en het VO uitgenodigd van de inhoud van het bezwaar kennis te nemen.

Zie ook het onderwerp "Het beleggingsbeleid en de risicohouding" verder in dit verslag voor de betrokkenheid van het VO.

In april 2019 heeft DNB laten weten dat de discussie over de aanwijzing is beëindigd zonder dat er verder consequenties aan de aanwijzing zijn verbonden. Het VO is verheugd over deze afloop en is positief over de inzet van het bestuur om dit onderwerp tot een goed einde te brengen.

Het bezwaar is door DNB ongegrond verklaard. Het bestuur heeft besloten hiertegen niet in beroep te gaan. Het bestuur heeft haar argumenten daarvoor toegelicht. Het VO heeft begrip voor deze argumenten.

Komst van de Raad van Toezicht (RvT)

Vanaf 1 januari 2019 kent SPA een RvT. Het bestuur heeft voorafgaand aan de installatie daarvan een advies aan het VO gevraagd betreffende de benodigde statutenwijziging en de profielschets, het reglement en het beloningsbeleid van de te benoemen RvT. Dit proces is in goede

samenwerking tussen bestuur en VO verlopen. Het VO heeft positief advies uitgebracht waarna de profielschets en de gewijzigde statuten zijn vastgesteld.

Vervolgens heeft het VO in samenwerking met de voorzitter van het bestuur een selectie proces op gang gebracht met als basis de profielschets wat uiteindelijk tot een voordracht voor de te benoemen RvT leden heeft geleid. Helaas heeft één van de voorgedragen kandidaten zich daarna teruggetrokken. Voor de vacature die daardoor ontstond is in maart 2019 na een nieuwe selectie ronde een kandidaat voorgedragen.

Het VO heeft in dat proces de aanbeveling gedaan om op een samenhangende manier in statuten en reglementen te regelen wat er moet gebeuren als een orgaan of een lid van een orgaan niet functioneert. De basis daarvan is de Code Pensioenfonds die duidelijke richtlijnen bevat. Het bestuur geeft in haar verslag aan dat zij voor wat betreft het VO afwijkt van die code.

Het VO is van mening dat de aangevoerde argumenten niet sterk zijn, vooral omdat door de komst van de RvT procedures beter op elkaar kunnen worden afgestemd en beveelt aan dat opnieuw te bezien. Daarbij merkt het VO op dat het ontslag van VO leden in 2017 geleid heeft tot vragen in de Tweede Kamer. Alle reden dus om dit onderwerp zo goed mogelijk te regelen.

Opgemerkt wordt ook dat in het VC rapport van 2017 de aanbeveling is gedaan om de code pensioenfonds jaarlijks op de agenda te zetten en hierbij het VO te betrekken. Deze aanbeveling is in 2018 niet opgevolgd.

Het VO gaat ervan uit dat dit in 2019 wel zal gebeuren en dat haar aanbeveling daarin wordt meegenomen.

Relatie met de Visitatie Commissie (VC)

Het VO heeft in begin 2018 een bindende voordracht gedaan voor de benoeming van de VC 2017.

Zij heeft diverse malen met de toenmalige VC gesproken over hun bevindingen over de gang van zaken in 2017 en het begin van 2018. Zie verslag 2017.

Ook voor het boekjaar 2018 bleek een VC nog nodig omdat de RvT als orgaan niet de rol van toezichthouder voorafgaand aan 1 januari 2019 kon invullen. Na overleg met het bestuur en de RvT heeft het VO Jacqueline Verhulst en Bert Oostdam -leden van de RvT- samen met Piet Molenaar voorgedragen als VC 2018. Zij zijn vervolgens benoemd door het bestuur.

De VC heeft in haar verslag over 2017 diverse aanbevelingen gedaan met betrekking tot het VO. Een belangrijk deel van die aanbevelingen is opgevolgd. De aanbeveling om een gestructureerde en toegankelijke elektronische archivering is voor het VO niet gerealiseerd in 2018.

Benoeming van een extern lid van het bestuur.

In 2017 was al bekend dat per januari 2018 een vacature zou ontstaan in het bestuur voor een zetel bestemd voor een gewezen deelnemer.

Volgens de toen geldende statuten moest het VO daarvoor via verkiezingen een kandidaat voordragen. Dat is vanwege de problemen met het VO niet gelukt en daarom besloot het bestuur zelf voor een opvolger te zorgen uit een lijst van kandidaten die zich voor de verkiezingen hadden opgegeven. In het voorjaar van 2018 trok de beoogde kandidaat zich terug. Het bestuur heeft na overleg met het VO besloten een externe bestuurder aan te trekken, die het bestuur zou kunnen versterken op het gebied van vermogensbeheer. Het VO ging hiermee akkoord omdat de vacature al zo lang openstond waardoor het bestuur te lang onvolledig was.

Daarbij heeft het VO gesteld dat het belangrijk was om zo spoedig mogelijk te regelen dat één en ander gedekt werd door de statuten door enerzijds de statuten aan te passen zodat het aanstellen van externe bestuurders - eventueel op tijdelijke basis - ook regulier mogelijk zou worden (de wet laat bij een paritair bestuur toe dat 2 externe bestuurders worden benoemd) en verder dat op

korte termijn verkiezingen zouden worden georganiseerd om de ontstane vacature door een gewezen deelnemer in te vullen. Wat betreft het eerste punt is geen actie bekend, het tweede wordt in het najaar 2019 geregeld. Het VO zal beide zaken nauwlettend volgen.

De beleggingen voor rekening en risico van het fonds

1: Het beleggingsbeleid en de risicohouding

In de aanwijzing van DNB van eind 2017 staat onder andere dat het bestuur zich aantoonbaar moest inspannen om met het VO over de risicohouding te overleggen. Het VO heeft daarop in het voorjaar van 2018 vier keer met het bestuur over de risicohouding overlegd. De onderbouwing van de risicohouding is gebaseerd op een ALM studie en de aanvangshaalbaarheidstoets. Op basis daarvan heeft het VO een positief advies gegeven.

In de discussie met DNB kwam later naar voren dat ook de vrijheid van de vermogensbeheerders te groot was en werden vragen gesteld over de invulling van de mandaten. Als gevolg van deze discussies zijn de mandaten aangepast. Het VO is niet bij deze discussies betrokken geweest en ook niet bij de vastlegging in de ABTN. Het VO heeft bij bestudering van de wijzigingen geen reden om het resultaat negatief te beoordelen.

2: Investment beliefs, beleggingsbeleid en resultaten

De beleggingsuitgangspunten (investment beliefs) zijn beleidsuitgangspunten die vastliggen in de ABTN. Bij het vastleggen van de risicohouding zijn ondergrenzen van de haalbaarheidstoets en het strategisch vereist eigen vermogen vastgelegd. Mede door de discussies rondom de aanwijzing tussen het bestuur en het VO is het beleggingsbeleid nu een goede vertaling van de risicohouding en voldoet aan de beleidsuitgangspunten. Het bestuur heeft voldoende inzicht gegeven in zijn keuzes met betrekking tot het strategische beleggingsbeleid en de renteafdekking. Bij de bespreking van de aanvangshaalbaarheidstoets zijn de uitkomsten (mediaan en in slecht weer) van de haalbaarheidstoets m.b.t. pensioenresultaat, risico's en herstelcapaciteit aan de orde geweest.

In haar jaarverslag heeft het bestuur uitgebreid de risico's en de behaalde resultaten van het beleggingsbeleid toegelicht.

Het beleid resulteert in een beperkte afdekking van het renterisico en het aanhouden van veel liquiditeiten. Dit beleid is gebaseerd op de "normale" samenhang van de ontwikkeling van de economie waarbij de inflatie toeneemt als de economie groeit, als gevolg daarvan de rente stijgt waardoor weer druk op de waarde van aandelen ontstaat. Door de actieve houding van de centrale banken, die resulteert in het laag houden van de rente is het al jaren niet zo dat deze "normale" samenhang optreedt. Het is heel moeilijk te voorspellen waar dit toe zal leiden, voorlopig is de waarschuwing van de experts dat de lage rentestand nog lang zal blijven. Maar een bekend feit is dat door de methodiek van de berekening van de rente curve waarbij de Ultimate Forward Rate (UFR) berekend wordt als een 10 jaars voortschrijdend gemiddelde de rentecurve ook bij constante rente nog enige tijd zal dalen waardoor de berekende verplichtingen nog verder zullen stijgen.

Het VO accepteert de verantwoording door het bestuur en beseft dat het een voortzetting is van het beleid van voorgaande jaren is maar wil met het bestuur verder overleg plegen over de te verwachten resultaten voor de komende tijd.

3: Duurzaam beleid beleggen

Het bestuur heeft haar beleid met betrekking tot het over maatschappelijk verantwoord en duurzaam beleggen niet veranderd. Het bestuur houdt in het beleggingsbeleid rekening met milieu en klimaat, mensenrechten en sociale verhoudingen. Het beleid kan worden gekarakteriseerd als volgend. Het VO wil samen met het bestuur in het komende jaar het beleid evalueren en bespreken of een meer actief beleid mogelijk is.

4: Toeslagbeleid

Het bestuur heeft advies gevraagd aan het VO betreffende het ambitieniveau van de toeslagverlening en daarbij haalbaarheid en evenwichtigheid betrokken.

De maatstaf is daarbij verhoogd van 75 % van het CPI tot 100%. De hoogte van de dekkingsgraad waarbij geïndexeerd mag worden is verlaagd van 115 naar 110, er is een andere staffel vastgelegd en een beleid met betrekking tot inhaal indexatie geformaliseerd.

Het VO heeft hierover positief advies uitgebracht. De inhaalindexatie zal voor iedereen per jaargang hetzelfde zijn en eerst wordt het laatste jaar waarin geen indexatie is verleend worden ingehaald.

De toeslagverlening blijft al langdurig achter bij de ambitie en het maximale gemis is nu ruim 19 %.

Het lijkt er ook niet op dat binnen afzienbare tijd inhaal indexatie mogelijk is. Dat is een teleurstellend vooruitzicht.

Het VO heeft invloed gehad over de communicatie van het toeslagbeleid richting deelnemers. Het heeft daarbij het voorstel gedaan om een duidelijk overzicht te maken van alle gemiste toeslagen in een tabel zodat elke belanghebbende kan zien wat voor hem/haar van toepassing is. Het bestuur heeft het voorstel overgenomen en de tabel op de website beschikbaar gesteld.

5: De beleggingen voor rekening en risico van de gewezen deelnemers.

Door gewijzigde regelgeving moet ook voor deze beleggingen een risicohouding worden vastgesteld. Het VO zal daarbij worden betrokken, het bestuur heeft daarvoor een afspraak gemaakt met het VO in 2019.

De beleggingsresultaten waren in 2018 niet positief. Dat was voor een belangrijk deel te wijten aan de ontwikkeling van de rente en de dip in de aandelenmarkten in het vierde kwartaal. Zorgelijker is dat een aantal fondsen de benchmark niet haalde, ook niet op langere termijn.

Terecht merkt het bestuur in haar verslag op dat in 2019 de prestatie van de vermogensbeheerder moeten worden geëvalueerd en bezien moet worden of wijzigingen moeten worden doorgevoerd.

Het VO zal het onderwerp op de agenda zetten voor bespreking met het bestuur.

Het VO heeft uit de aard van haar opdracht speciale aandacht voor de communicatie met de belanghebbenden. Door de nieuwe regels uit 2017 en 2016 worden de mogelijkheden en dus ook de keuzes die de belanghebbenden mogen/moeten/kunnen maken weer moeilijker. De vraag blijft hoe dit zo inzichtelijk mogelijk te maken en hoe de communicatie daarbij kan helpen.

Beloningsbeleid

Het VO heeft in 2018 positief advies uitgebracht over het beloningsbeleid voor de RvT. Dat beleid lijkt sober en marktconform.

Het VO heeft daarbij het advies gegeven om een samenhangend beleid te formuleren voor bestuur, RvT, VO en andere organen gebaseerd op vergelijkbare uitgangspunten mede omdat ook een beloningsbeleid is vastgesteld voor externe bestuurders. Het VO wil dit onderwerp in 2019 met het bestuur bespreken. Daarbij heeft het VO gesteld niet over het beleid ten aanzien van het VO te willen adviseren. Wel heeft het VO al informeel aangegeven dat de bepaling waarbij het aantal vergaderingen waarvoor presentiegeld wordt toegekend in het beloningsbeleid voor het VO niet passend is. Het VO is een zelfstandig orgaan dat zelf haar werkwijze moet kunnen regelen. Ook de argumentatie voor deze restrictie acht zij niet passend. Opgemerkt moet worden dat voor 2018 de restrictie niet is toegepast.

Klachten

Het jaarverslag van het bestuur geeft aan dat er in 2018 geen klachten zijn geweest. Het bestuur besteedt dat elk halfjaar aandacht aan dit onderwerp.

De uitvoerder registreert ook eventuele klachten.

Het VO heeft via haar informele kanalen geen klachten ontvangen. Het is positief dat er geen klachten zijn. De procedure om klachten in te kunnen dienen via de website acht zij voldoende duidelijk.

Kosten

De cultuur ten aanzien van uitvoeringskosten, kosten vermogensbeheer en beloningsbeleid van het fonds is te omschrijven als sober en doeltreffend. Wel heeft het bestuur aangegeven meer te gaan sturen op kwaliteit en minder op kosten. Het VO ondersteunt dit.

Rapport van de accountant

In 2018 heeft het VO nog een afzonderlijk gesprek gehad met name over de aanwijzing van DNB en hoe daar mee om te gaan.

Het VO heeft geen opmerkingen over het rapport van de accountant over 2018. De accountant heeft een goedkeurend oordeel over de jaarrekening uitgebracht waarbij aangegeven is dat voldoende aandacht is besteed aan risicobeheer, vermogensbeheer, bestuurlijke verantwoordelijkheden etc.

Rapport van de actuaris en certificerend actuaris

Het rapport van de actuaris is helder. Het is verheugend dat de afstemmingsproblemen rondom de jaarrekening zeer beperkt zijn. In het rapport van de certificerend actuaris zijn aanbevelingen opgenomen die opmerkingen die hierboven zijn gemaakt over het beleid ten aanzien van het beheer van het vermogen voor risico deelnemers (het DB kapitaal) onderstrepen. Ook de aanbevelingen ten aanzien van het toelichten van de interpretatie van de diverse dekkinggraden en het volledig omschrijven van de berekeningswijze van de dekkinggraden in de ABTN zijn belangrijk voor het begrip van jaarverslag en jaarrekening.

Verslag Visitatie Commissie 2018

De VC 2018 heeft in juni 2019 het verslag van haar bevindingen voorgelegd aan het VO en heeft daarmee verantwoording afgelegd over het uitvoeren van haar taken.

De VC constateert dat het beleid en de algemene gang van zaken op orde is en geeft op een aantal punten adviezen tot verdere verbeteringen. Het VO kan zich daarin vinden vooral ook waar het gaat over het strategisch beleggingsbeleid. De VC is ook van oordeel dat het bestuur een evenwichtige belangenafweging toepast. Het VO merkt daarbij op dat de vraag of van evenwichtige belangenbehartiging sprake is ook de evenwichtige behandeling per leeftijdscategorie omvat, zeker gezien in het licht van de huidige discussies over het intergenerationele belangenconflict. Hier is de VC niet op ingegaan.

Activiteiten VO

Samenstelling

Het VO bestaat uit zes leden. Begin 2019 heeft René Upperman te kennen gegeven het lidmaatschap te beëindigen. Zijn opvolger is Chris Bell. Wij danken René voor zijn bijdragen en inzet en verwelkomen Chris.

Activiteiten

In bovenstaande reacties is al impliciet ingegaan op de activiteiten van het VO.

Het VO heeft in 2018 zeventien keer vergaderd waarvan negen keer met het bestuur en twee keer met de VC.

Het VO zal een meer gedetailleerd verslag en een evaluatie van haar werkzaamheden publiceren op de SPA-website.

Namens het Verantwoordingsorgaan van de Stichting Pensioenfonds Atos

*Thomas van Kuipers
Voorzitter*

*Dick Koster
Secretaris*

24 juni 2019”

5.2 Reactie bestuur op oordeel van het Verantwoordingsorgaan

Het bestuur dankt het VO voor haar oordeel. Het bestuur herkent zich in de opmerking van het VO dat er nu sprake is van een goede relatie met het huidige VO. Het bestuur zal in de tweede helft van 2019 de ook in het oordeel opgenomen aanbevelingen beoordelen en waar nodig en gewenst effectueren. M.b.t. de inhoud van het oordeel merkt het bestuur op dat de code pensioenfonds in december 2019 op de agenda van het overleg met het VO wordt gezet. Het bestuur heeft de evaluatie van haar beleid met betrekking tot het maatschappelijk verantwoord en duurzaam beleggen voor Q4 2019 op de agenda staan en zal daarover in overleg treden met het VO. Voorts is een toegankelijke elektronische archivering voor het VO inmiddels ook gerealiseerd. Het bestuur merkt op dat er zijns inziens op grond van artikel 102 Pw er statutair voldoende ruimte is om - indien nodig - externen te benoemen op zetels van de geledingen. Het bestuur meent voorts dat haar procedures momenteel adequaat zijn om serieuze schendingen van integriteits- en governancenormen te voorkomen dan wel te corrigeren en ziet deze als noodzakelijk ook al heeft de code – overigens zonder consultatie van de markt – snel een norm toegevoegd op het gebied van benoeming en ontslag. Dit neemt niet weg dat het bestuur er van uit gaat dat de in casu relevante bepalingen nooit ingeroepen hoeven te worden en blijft nastreven om alle fondsorganen goed en naar tevredenheid te laten functioneren.

6. Vaststelling jaarrekening 2018

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds Atos heeft de jaarrekening 2018 vastgesteld op 24 juni 2019.

Amstelveen, 24 juni 2019

Namens het Bestuur,

**Frank Winnubst
Voorzitter**

**Arno Elshout
Secretaris**

7. Profiel en algemene gegevens

SPA voert een viertal gesloten pensioenregelingen uit. Daarnaast registreert SPA nog de rechten van 3 kleine gesloten regelingen die in het verleden zijn overgenomen (2 van KPMG en 1 van KPN). De twee grootste regelingen zijn zogenoemde hybride regelingen: de ATOS ML 65 (voorheen Oriflex ML) en de ATOS BP 65 (voorheen Oriflex BP) regeling alsmede de ATOS ML 62,5 en de ATOS BP 62,5. ATOS ML 65 is een middelloonregeling tot een inkomen van € 43.464 per jaar (grens per 2018, inclusief vakantiegeld en eventueel eindejaarsuitkering) met een voorwaardelijke toeslag. Daarboven geldt een beschikbare premiereregeling (ATOS BP 65). De pensioenrichtleeftijd is 65 jaar, maar het is mogelijk om eerder of later met pensioen te gaan. De ATOS ML 62,5 en de ATOS BP 62,5 regeling heeft eenzelfde opzet maar een pensioenrichtleeftijd van 62,5 jaar. Voorts zijn er nog twee eindloonregelingen: één met een pensioenrichtleeftijd van 65 jaar en één met een flexibele pensioenrichtleeftijd tussen 60 en 65 jaar.

De pensioenregelingen van SPA voorzien in een ouderdomspensioen en onder voorwaarden een wezenpensioen. Bovendien bestaat de mogelijkheid om het overlijdensrisico voor de partner af te dekken door middel van uitruil van ouderdomspensioen in nabestaandenpensioen. De pensioenregeling ATOS BP bood de mogelijkheid om bij te sparen om mogelijke pensioengaten te repareren, maar dat is nu ook gesloten.

De pensioenregeling kende een lage franchise (het bedrag waarover je geen pensioen opbouwt in verband met de AOW) en een relatief hoog opbouwpercentage met zo veel mogelijk pensioengevende inkomenselementen. Dit gebeurde mede om hieruit een mogelijk nabestaandenpensioen (na pensionering) te financieren.

Voor de toeslag (indexatie) is gekozen voor de zogenoemde D1-variant uit de Toeslagenmatrix van De Nederlandsche Bank (DNB).²¹ Deze variant houdt in dat de toeslag van het pensioen voorwaardelijk is. Er bestaat geen recht op toeslag en het is niet zeker óf en in hoeverre in de toekomst toeslag plaatsvindt. Er wordt geen geld voor de toeslag gereserveerd en er wordt geen premie betaald voor de toeslag; de toeslag wordt uit het beleggingsrendement gefinancierd.

In de pensioenreglementen, die de verhouding tussen de gewezen deelnemers (met voortzetting), gepensioneerden en SPA regelt, zijn de rechten en plichten voortvloeiend uit de oude, indertijd geldende, pensioenovereenkomst vastgelegd.

De algemene doelstelling van SPA is om de uit de voormalige pensioenovereenkomst voortvloeiende pensioenregeling en pensioenreglementen in overeenstemming met de Pensioenwet na te komen en uit te voeren voor de gewezen deelnemers en pensioengerechtigden.

De pensioenregelingen worden uitgevoerd voor 127 gewezen deelnemers met voortzetting, 13.841 gewezen deelnemers en 2.523 pensioengerechtigden. Doordat waardeoverdrachten weer mogelijk waren zijn er gewezen deelnemers weggegaan bij het fonds; ook zijn er weer mensen overleden. Dit gezamenlijk heeft het totaal aantal bij het fonds betrokkenen doen dalen ten opzichte van 2017, al is de daling beperkt (minder dan 1%).

Uitvoering van de pensioenregelingen en het grootste deel van het beheer van het vermogen is ondergebracht bij externe, professionele partijen. De dagelijkse uitvoerende werkzaamheden zijn in handen van het personeel van SPA. Het Pensioembureau heeft onder meer als taak het door het bestuur van SPA gevoerde beleid voor te bereiden en deels uit te voeren. Het Pensioembureau bestond in 2018 uit twee pensioendeskundigen en de directeur.

SPA hecht waarde aan een goede communicatie. Daarbij staat, gezien de complexiteit van het fenomeen pensioen, de persoonlijke benadering voorop. SPA communiceert via een eigen internetsite (www.pensioenfondsatos.nl), via een regelmatig verschijnende digitale nieuwsbrief en via haar bureau, waar iedereen per e-mail of telefoon terecht kan met vragen.

SPA heeft de rechtsvorm van een stichting en is gevestigd in Amstelveen. Het bestuur van SPA bestaat uit twee gewezen deelnemers (met voortzetting)-leden, één lid namens de

²¹ De Toeslagenmatrix is te vinden op de website van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (www.rijksoverheid.nl)

gepensioneerden en twee werkgeversleden. Voor de dagelijkse uitvoerende werkzaamheden heeft SPA personeel in dienst in het pensioenbureau.

De twee werkgeversleden in het bestuur worden voorgedragen door de werkgever. Het lid voor de gepensioneerde en de twee werknemersleden worden door middel van algemene verkiezingen verkozen. Het bestuur kiest de voorzitter, de secretaris en de vicevoorzitter. Het bestuur is te allen tijde eindverantwoordelijk voor het gevoerde beleid.

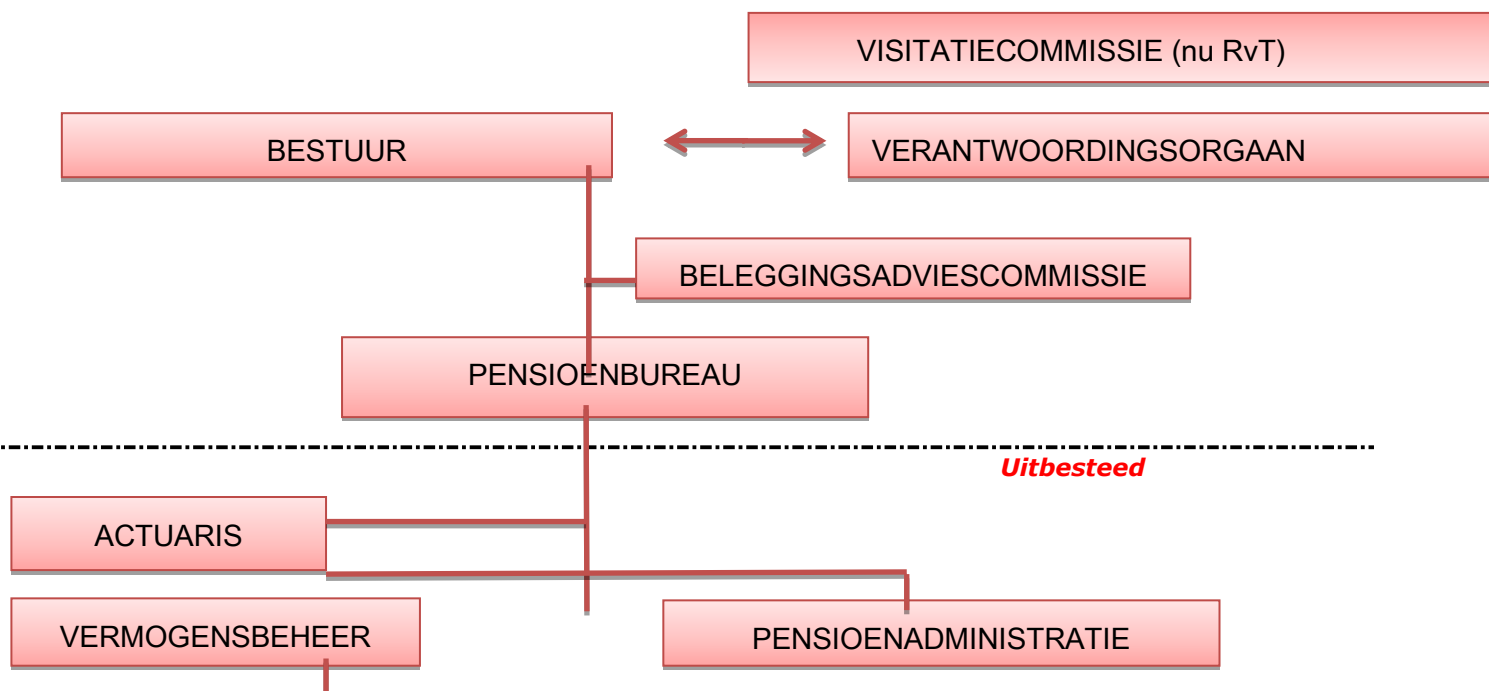
Naast het bestuur kent SPA een Verantwoordingsorgaan. Het Verantwoordingsorgaan werd in overeenstemming met de statuten en het reglement inzake het Verantwoordingsorgaan gekozen door de gewezen deelnemers en gepensioneerden. Het Verantwoordingsorgaan heeft naast de bevoegdheden genoemd in artikel 115 en 115b van de Pensioenwet een aantal extra bevoegdheden toegewezen gekregen.

Het Verantwoordingsorgaan geeft advies en een oordeel over het gevoerde beleid van SPA; dat oordeel wordt opgenomen in het jaarverslag van SPA. Het Verantwoordingsorgaan bestaat statutair uit 6 leden: 4 vertegenwoordigers van de gewezen deelnemers en 2 vertegenwoordigers van de gepensioneerden.

Het bestuur heeft een Beleggingsadviescommissie ingesteld. Deze Beleggingsadviescommissie adviseert het bestuur over het beleggingsbeleid in brede zin en toetst de beleggingsresultaten aan de doelstellingen van het beleggingsbeleid. De Beleggingsadviescommissie bestaat uit minimaal vier leden, waarvan minimaal twee beleggingsdeskundigen en minimaal één bestuurslid.

SPA heeft geen uitvoeringsovereenkomst met de onderneming Atos in Nederland. Wel zijn er afspraken tussen SPA en de onderneming over informatie-uitwisseling, ondersteuning en facilitering.

De organisatie van SPA in 2018

Algemene gegevens

Naam en vestigingsplaats

Stichting Pensioenfonds Atos is gevestigd te Amstelveen. SPA voert 4 gesloten pensioenregelingen uit voor

- gewezen deelnemers die a) medewerkers in dienst van de werkgever Atos in Nederland zijn (en daarbij aangesloten ondernemingen); of b) voormalige medewerkers van Atos in Nederland of haar voorgangers zijn (inclusief de medewerkers die in dienst zijn van SPA); en
- gepensioneerden die voormalige medewerkers van Atos in Nederland of haar voorgangers zijn.

Bestuur²²

De samenstelling van het bestuur is in 2018 gewijzigd. In Q1 2018 is Arend van Buuren teruggetreden als lid. De samenstelling per 31 december 2018 was:

Namens de werkgever:

Frank Winnubst, voorzitter
Ruud Duivenvoorden, lid

Namens de gewezen deelnemers (met voortzetting):

vacature, lid
Willo Peters, lid

Namens de gepensioneerden:

Arno Elshout, secretaris

Beleggingsadviescommissie

De Beleggingsadviescommissie bestond per 31 december 2018 uit:

Pim Baljet (voorzitter)
Edward Krijgsman
Jeroen Boot
Willo Peters
Gé Overdevest

Verantwoordingsorgaan²³

Het Verantwoordingsorgaan bestond per 31 december 2018 uit:

namens de gewezen deelnemers

- *Thomas van Kuipers (voorzitter)*
- *Lai Wu (plaatsvervangend secretaris)*
- *René Upperman*
- *Carlo Reijnders*

namens de pensioengerechtigden

- *Hans van der Horst (plaatsvervangend voorzitter)*
- *Dick Koster (secretaris)*

Pensioenbureau

Het Pensioenbureau bestond in 2018 uit:

Gé Overdevest, directeur
Henk van der Meij, pensioendeskundige
Erwin Vosse, pensioendeskundige

Verkiezingscommissie

De Verkiezingscommissie voor de VO-verkiezingen bestond in 2018 uit:

Henk van der Meij
Rene Baas
Thijs Gerrits

²² Het bestuur bestond eind 2018 uit 4 mannen. De mannen waren 57, 60, 61 en 70 jaar oud.

²³ Het Verantwoordingsorgaan bestond eind 2018 uit 5 mannen en 1 vrouw. Deze mannen waren 44, 79, 55, 57, 68 jaar oud en de vrouw was 39 jaar oud.

Peter Aarnoudse

Accountant

Baker Tilly N.V.

Actuaris en herverzekeraar in 2018

Uitvoerend actuaris: Achmea Pensioenservices

Waarmerkend actuaris: Ron Wagenaar, verbonden aan Phenox Consultants B.V.

Adviserend actuaris: Sprenkels & Verschuren

Herverzekeraar: Zwitserleven

Pensioenbeheer

Achmea Pensioenservices NV (onderdeel van Achmea BV)

Vermogensbeheer

BlackRock

Grantham, Mayo Van Otterloo (GMO)

Gottex

Beleggingsadviseurs

De beleggingsadviseurs waren in 2018:

Pim Baljet (Birdie beheer bv)

Jeroen Boot (InsingerGillissen)

Edward Krijgsman (Mercer)

Bewaarder/Custodian en beleggingsadministratie

Voor het beheer en bewaren van effecten, performance meting en rapportage, verbruikleen en de beleggingsadministratie maakt SPA gebruik van Kas Bank N.V., JP Morgan en The Bank of New York Mellon. Voor de beleggingsadministratie van de BP-regeling maakt het fonds ook nog gebruik van State Street.

Clearingmember en back-up clearingmember

Credit Suisse International en Citigroup Global Markets Limited.

GVAN

De gepensioneerden hebben zich verenigd in een 'Gepensioneerden Vereniging van Atos in Nederland' (GVAN). Een bestuurder van SPA heeft de gepensioneerden dag 2018 van de GVAN bezocht.

Compliance Officer

Erwin Vosse

Stichting Pensioenfonds Atos

Jaarrekening 2018

1 BALANS PER 31 DECEMBER

(na voorgestelde bestemming van het saldo van baten en lasten)

(x € 1.000)

	2018	2017
ACTIVA		
Beleggingen voor risico pensioenfonds (1)	2.382.086	2.562.573
Beleggingen voor risico deelnemers (2)	322.539	349.445
Vorderingen en overlopende activa (3)	221	231
Overige activa (4)	7.502	13.505
	<u>2.712.348</u>	<u>2.925.754</u>
PASSIVA		
Stichtingskapitaal en reserves (5)	87.904	197.401
Technische voorzieningen voor risico pensioenfonds (6)	2.081.347	2.061.780
Voorzieningen voor risico deelnemers (7)	322.539	349.445
Langlopende schulden (8)	1.341	1.384
Overige schulden en overlopende passiva (9)	219.217	315.744
	<u>2.712.348</u>	<u>2.925.754</u>

(*) De nummering verwijst naar de toelichting

	2018	2017
Dekkingsgraad op basis van FTK (in %)		
Actuele dekkingsgraad	103,7	108,2
Beleidsdekkingsgraad	107,5	107,7
Reële dekkingsgraad	89,9	89,7

2 STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(x € 1.000)

		2018	2017
BATEN			
Premiebijdragen voor risico pensioenfondsen	(10)	115	-
Premiebijdragen voor risico deelnemers	(11)	42	61
Beleggingsresultaten voor risico pensioenfondsen	(12)	-53.793	55.183
Beleggingsresultaten voor risico deelnemers	(13)	-9.559	15.826
Overige baten	(14)	17	240
		-63.178	71.310
LASTEN			
Pensioenuitkeringen	(15)	39.611	36.832
Pensioenuitvoeringskosten	(16)	1.332	1.281
Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfondsen	(17)		
C&P-garantie		110	-
Rentetoevoeging		-5.417	-4.337
Onttrekkingen voor pensioenuitkeringen		-39.574	-36.773
Onttrekkingen voor uitvoeringskosten		-1.332	-1.281
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten		-10.349	-751
Wijziging DNB rentetermijnstructuur		83.565	-29.974
Wijziging overige actuariële grondslagen		-20.627	-
Resultaat op sterfte		-849	453
Resultaat op arbeidsongeschiktheid		-90	-188
Pensioeninkoop uit beschikbare premieregeling		14.511	16.014
Overige resultaten		-381	-674
		19.567	-57.511
Mutatie voorzieningen voor risico deelnemers	(18)	-26.906	-1.158
Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen	(19)	-	19
Saldo waardeoverdrachten voor risico pensioenfondsen	(20)	9.762	586
Saldo waardeoverdrachten voor risico deelnemers	(21)	2.955	486

Herverzekeringen	(22)	-2	-12
		<u>46.319</u>	<u>-19.477</u>
Saldo van baten en lasten		<u>-109.497</u>	<u>90.787</u>

(*) De nummering verwijst naar de toelichting

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Bestemming van het saldo van baten en lasten		
Mutatie reserve algemene risico's	575	-2.312
Mutatie beleggingsreserves	25.602	-1.001
Mutatie overige reserves	-135.674	94.100
	<u>-109.497</u>	<u>90.787</u>

3 KASSTROOMOVERZICHT

(x € 1.000)

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

	2018	2017
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premiebijdragen voor risico deelnemers	43	62
Ontvangen waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	1.679	548
Ontvangen waardeoverdrachten voor risico deelnemers	54	-95
Betaalde pensioenuitkeringen	-39.161	-37.416
Betaalde/ontvangen herverzekeringen	2	20
Betaalde waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	-11.275	-1.355
Betaalde waardeoverdrachten voor risico deelnemers	-2.955	-486
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-1.318	-1.334
Overige baten en lasten	17	240
Langlopende schulden	-43	-62
	<u>-52.957</u>	<u>-39.878</u>
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Ontvangen inzake verkopen/aflossingen beleggingen	1.433.542	840.501
Betaald inzake aankopen/verstrekkingen beleggingen	-1.422.959	-845.347
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	57.093	37.901
Overige ontvangsten en uitgaven inzake beleggingen	-15.670	19.060
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-5.052	-4.569
	<u>46.954</u>	<u>47.546</u>
Mutatie liquide middelen	<u>-6.003</u>	<u>7.668</u>
Samenstelling geldmiddelen		
	2018	2017
Liquide middelen per 1 januari	13.505	5.837
Mutatie liquide middelen	-6.003	7.668
Liquide middelen per 31 december	<u>7.502</u>	<u>13.505</u>

4 ALGEMENE TOELICHTING

Inleiding

Stichting Pensioenfonds Atos (hierna 'SPA' of 'het pensioenfonds'), feitelijk en statutair gevestigd te Amstelveen, is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41184442.

Het doel van SPA is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden en nabestaanden in het geval van ouderdom en overlijden. Daarnaast verstrekt SPA uitkeringen aan arbeidsongeschikte deelnemers. Deze doelstelling is nader uitgewerkt in onder andere de statuten, het pensioenreglement en de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (ABTN).

Vanaf 1 januari 2014 is er geen actieve pensioenopbouw meer. Er zijn geen actieve deelnemers meer en er wordt geen premie meer door de sponsor afgedragen.

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld volgens de wettelijke bepalingen in Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving, in het bijzonder Richtlijn 610.

De bedragen in de jaarrekening zijn vermeld in duizenden euro's, tenzij anders is aangegeven.

Het bestuur heeft op 24 juni 2019 de jaarrekening vastgesteld.

Vergelijking met voorgaand verslagjaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van voorgaand verslagjaar, met uitzondering van de toegepaste schattingswijzigingen zoals opgenomen in paragraaf 'Schattingswijzigingen'.

Schattingswijzigingen

Prognosetafel en ongehuwden ouderdomspensioen

De actuariële grondslagen en veronderstellingen voor de berekening van de reële waarde van de pensioenverplichtingen worden periodiek beoordeeld en mogelijk herzien. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer het vergelijk van veronderstellingen voor sterfte, langlevens- en arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor zowel de gehele bevolking als specifiek voor de populatie van SPA. In september 2018 heeft het Koninklijk Actuarieel Genootschap (AG) de nieuwe Prognosetafel AG2018 gepubliceerd. Het bestuur heeft besloten de voorziening pensioenverplichtingen vanaf september 2018 te baseren op deze tafel. Dit heeft geleid tot een verlaging van de voorziening pensioenverplichting van € 18,0 miljoen.

Begin 2018 is de grondslag voor het ongehuwden ouderdomspensioen gewijzigd. Dit heeft geleid tot een verlaging van de voorziening pensioenverplichting van € 2,6 miljoen.

Deze resultaten zijn in de staat van baten en lasten opgenomen onder 'wijziging overige actuariële grondslagen'.

Presentatiewijzigingen

SPA belegt in beleggingsfondsen. Met het oog op transparantie is de toelichting op beleggingen gebaseerd op de beleggingen in de portefeuilles van deze beleggingsfondsen ('look through'). Toelichtingen in de paragraaf "Risicobeheer en derivaten" kunnen daarom afwijken van de balansposten. In de jaarrekening 2018 is een diepere 'look through' toegepast dan in de jaarrekening 2017, voor zowel de toelichtingen in de paragraaf "Risicobeheer en derivaten" over 2018 als over 2017.

ALGEMENE GRONDSLAGEN

Opname in de balans en staat van baten en lasten

Een actief is in de balans opgenomen, als het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar SPA zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar is vastgesteld.

Een verplichting is in de balans opgenomen, als het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de waarde daarvan betrouwbaar is vastgesteld.

Een actief of verplichting is niet (meer) in de balans opgenomen:

- Als door een transactie (nagenoeg) alle toekomstige economische voordelen en (nagenoeg) alle risico's van een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen.
- Vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde.

Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Hierdoor kan sprake zijn van een post 'nog af te wikkelen transacties', die zowel een actief als een passief kan zijn.

Baten zijn in de staat van baten en lasten opgenomen, als een vermeerdering van het economisch potentieel -samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting- heeft plaatsgevonden en de waarde daarvan betrouwbaar is vastgesteld.

Lasten zijn in de staat van baten en lasten opgenomen, als een vermindering van het economisch potentieel -samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting- heeft plaatsgevonden en de waarde daarvan betrouwbaar is vastgesteld.

Saldering van een actief en een verplichting

Een actief en een verplichting zijn gesaldeerd (netto) opgenomen, als er sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen én de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De hiermee samenhangende rentebaten en rentelasten zijn eveneens gesaldeerd opgenomen.

Reële waarde

Activa en verplichtingen zijn gewaardeerd tegen reële waarde, tenzij anders is aangegeven.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening volgens Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt, die van invloed zijn op de grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa, verplichtingen, baten en lasten.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren, die -gegeven de omstandigheden- als redelijk zijn beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen, die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen zijn opgenomen:

- in het verslagjaar waarin de schatting is herzien, als de herziening alleen voor dat verslagjaar gevolgen heeft, of
- in het verslagjaar van herziening en toekomstige verslagjaren, als de herziening gevolgen heeft voor zowel het verslagjaar als toekomstige verslagjaren.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er is geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief transactiekosten, provisies, valutakoersverschillen, e.d., zijn als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta zijn omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde.

Baten en lasten uit transacties in vreemde valuta's zijn omgerekend naar euro's tegen de koers per transactiedatum. Alle valutakoersverschillen zijn verwerkt in de staat van baten en lasten.

	31-12-2018	31-12-2017
Australische Dollar (AUD)	1,62	1,54
Canadese Dollar (CAD)	1,56	1,50
Zwitserse Frank (CHF)	1,13	1,17
Deense Kroon (DKK)	7,46	7,45
Brits Pond Sterling (GBP)	0,90	0,89
Hongkongse Dollar (HKD)	8,90	9,39
Japanse Yen (JPY)	125,42	135,27
Noorse Kroon (NOK)	9,90	9,82
Zweedse Kroon (SEK)	10,14	9,83
Singaporese Dollar (SGD)	1,56	1,60
US Dollar (USD)	1,14	1,20

SPECIFIEKE GRONDSLAGEN

GRONDSLAGEN VOOR DE WAARDERING VAN ACTIVA EN PASSIVA

Beleggingen voor risico pensioenfondsen

Algemeen

Beleggingen zijn gewaardeerd tegen de reële waarde per balansdatum, tenzij anders is aangegeven.

Derivaten zijn opgenomen als een afzonderlijke beleggingscategorie.

Participaties in beleggingsfondsen zijn gewaardeerd volgens de grondslagen voor de onderliggende beleggingen ('look-through'-benadering). Bij gemengde beleggingsfondsen is aangesloten bij de hoofdcategorie.

(Reële) waardebepaling

Voor de meerderheid van de reële waardebepaling van beleggingen is gebruik gemaakt van genoteerde marktprijzen. Dit is het geval als beleggingen verhandeld worden aan een effectenbeurs. Echter, bepaalde beleggingen zijn gewaardeerd door middel van waarderingsmodellen en -technieken:

1. Onafhankelijke taxaties: vastgoedobjecten worden jaarlijks getaxeerd door externe onafhankelijke taxateurs. De juistheid en volledigheid van de gebruikte informatie voor de taxaties wordt gecontroleerd.
2. Netto contante waarde (NCW-)berekeningen: de te ontvangen kasstromen zijn contant gemaakt op basis van de marktrente. In de waardering is rekening gehouden met het oninbaarheidsrisico.
3. Andere methode(n):
 - Geen directe marktnotering, maar andere uit de markt waarneembare data.
 - Een waardering gebaseerd op een transactie in een niet-actieve markt met een niet-significante prijsaanpassing (gebaseerd op aannames en schattingen).
 - Een waardering volgens waarderingsmodellen en -technieken gebaseerd op marktdata.
 - Een waardering niet gebaseerd op marktdata, maar op aannames en schattingen die de prijs significant beïnvloeden.
 - Een waardering gebaseerd op de intrinsieke waarde uit recente rapportages van fundmanagers en fund-to-fund managers. Hieronder vallen beursgenoteerde fondsen met een 'Net Asset Value'-koers.

Het is gebruikelijk en mogelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen.

Als de reële waarde van een belegging niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van de geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde als er geen sprake is van transactiekosten):

- Vorderingen en schulden uit beleggingen zijn gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs.
- Liquide middelen vermogensbeheer zijn gewaardeerd tegen nominale waarde.

Het verschil met reële waarde is bij deze posten in het algemeen gering als gevolg van het korte termijn karakter. In de toelichting zijn deze posten opgenomen onder 'genoteerde marktprijzen'.

Participaties in vastgoedbeleggingsinstellingen

- Beursgenoteerde participaties in vastgoedbeleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen de beurswaarde per balansdatum.
- Niet-beursgenoteerde participaties in vastgoedbeleggingsinstellingen zijn gewaardeerd op basis van de waarde van de onderliggende beleggingen.

Aandelen

- Beursgenoteerde aandelen zijn gewaardeerd tegen de beurswaarde per balansdatum.
- Niet-beursgenoteerde (participaties in) aandelen(fondsen) zijn gewaardeerd op basis van de intrinsieke waarde.

Vastrentende waarden

Vastrentende waarden zijn gewaardeerd tegen de reële waarde per balansdatum, inclusief opgelopen rente:

- Voor beursgenoteerde vastrentende waarden is dit de beurswaarde per balansdatum (mid price).
- Voor niet-beursgenoteerde (participaties in) vastrentende waarden(fondsen) is dit de intrinsieke waarde.

Derivaten

Derivaten zijn gewaardeerd tegen genoteerde marktprijzen of NCW-berekeningen.

Derivaten met een negatieve waarde zijn in de balans onder de overige schulden en overlopende passiva opgenomen.

Overige beleggingen

Overige beleggingen zijn gewaardeerd tegen de reële waarde per balansdatum:

- Voor beursgenoteerde overige beleggingen is dit de beurswaarde per balansdatum.
- Voor niet-beursgenoteerde overige beleggingen is dit de intrinsieke waarde.

Onder overige beleggingen zijn beleggingen opgenomen, die niet als één van de hiervoor benoemde beleggingen geassocieerd kunnen worden. Verder zijn onder overige beleggingen opgenomen nog af te wikkelen beleggingstransacties en liquide middelen beheerd door de vermogensbeheerder.

Collateral met een positieve waarde is opgenomen onder overige beleggingen.

Collateral met een negatieve waarde is onder de overige schulden en overlopende passiva opgenomen.

Securities lending

SPA neemt deel aan securities lending, waarbij beleggingen voor een korte periode worden uitgeleend aan andere marktpartijen. De uitgeleende beleggingen blijven op de balans van het pensioenfonds volgens de waardingsgrondslagen van het pensioenfonds.

De als onderpand ontvangen geldmiddelen zijn opgenomen onder beleggingen. Als het onderpand is herbelegd, dan zijn deze beleggingen opgenomen in de betreffende beleggingencategorie. De schuld voor het ontvangen onderpand is opgenomen onder de overige schulden en overlopende passiva.

Als beleggingen als onderpand zijn ontvangen, dan zijn deze beleggingen en de daarmee samenhangende verplichtingen niet in de balans van het pensioenfonds opgenomen maar in de toelichting vermeld.

Alle baten en lasten zijn volgens het toerekenbeginsel over de looptijd van de desbetreffende transacties verantwoord en opgenomen in de rentebaten en -lasten in de staat van baten en lasten.

Beleggingen voor risico deelnemers

Beleggingen voor risico deelnemers zijn middelen op rekeningen van deelnemers die zelf het beleggingsrisico dragen in het kader van de beschikbare premieregeling.

De waarderingsgrondslagen voor beleggingen voor risico deelnemers zijn gelijk aan die voor beleggingen voor risico pensioenfonds.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen en overlopende activa zijn bij de eerste verwerking gewaardeerd tegen reële waarde. Daarna tegen de geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde als er geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, als er sprake is van oninbaarheid.

Overige activa

Onder overige activa zijn liquide middelen opgenomen, voor zover dit onmiddellijk opeisbare banktegoeden zijn. Liquide middelen zijn gewaardeerd tegen nominale waarde.

Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties zijn opgenomen onder beleggingen.

Stichtingskapitaal en reserves

Stichtingskapitaal en reserves zijn bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle activa en verplichtingen, inclusief de (technische) voorzieningen voor risico pensioenfonds en voor risico deelnemers, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen. De reserves zijn:

- Reserve algemene risico's: gelijk aan het minimaal vereist vermogen.
- Beleggingsreserve: maximaal gelijk aan het vereist eigen vermogen.
- Overige reserve: het reservetekort of -overschot van het pensioenfonds, dat voortvloeit uit de toepassing van de rekenregels uit de ABTN.

Technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

De technische voorzieningen voor risico pensioenfonds zijn gewaardeerd op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen (reële waarde). Hierbij is het volgende van belang:

- Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en de onvoorwaardelijke (toeslag)toezeggingen.
- De contante waarde is bepaald met behulp van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur.
- Bij de berekening is uitgegaan van de op de balansdatum geldende actuariële en bedrijfstechnische nota en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken.
- Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of op de opgebouwde pensioenaanspraken toeslagverlening kan worden toegepast. Alle per balansdatum bestaande toeslagbesluiten (ook voor toeslagbesluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex ante condities) zijn in de berekening opgenomen. Er is hierbij geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.
- Bij de berekening is rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met arbeidsongeschiktheid op basis van de contante waarde van de toekomstige opbouw waarvoor premievrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid.
- Bij de bepaling van de actuariële grondslagen en veronderstellingen is uitgegaan van voor DNB acceptabele grondslagen, waarbij rekening is gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

In de technische voorzieningen zijn opgenomen:

- Voorziening C&P-garantie: een extra voorziening voor de toeslaggarantie van bepaalde oud-Philips-medewerkers.
- Voorziening Akzo-garantie: een extra voorziening voor de voorwaardelijke aanspraken van bepaalde oud-Akzo-medewerkers.

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen per 31 december 2018:

Rekenrente

De gemiddelde rekenrente per 31 december 2018: 1,4% (31 december 2017: 1,5%).

Overlevingstafels

De door het Koninklijk Actuarieel Genootschap gepubliceerde Prognosetafel AG2018, startkolom 2019 (2017: Prognosetafel AG2016, startkolom 2018). Deze tafel is gecorrigeerd voor het verschil tussen de gehele Nederlandse bevolking en de gewezen deelnemerspopulatie van SPA door gebruik te maken van de ervaringssterftetabel "Mercer Hoog".

Partnerschap

Voor alle gewezen deelnemers jonger dan 65 jaar is aangenomen, dat zij gehuwd zijn. In de overige gevallen is uitgegaan van de feitelijke burgerlijke staat.

Leeftijdsverschil man-vrouw

Voor partnerpensioen is aangenomen dat de partner 3 jaar jonger is dan de mannelijke gewezen deelnemer en 3 jaar ouder dan vrouwelijke gewezen deelnemer.

Leeftijdsbepaling

De leeftijdsbepaling gebeurt in maanden nauwkeurig.

Voorziening voor uitgesteld wezenpensioen

De voorziening voor uitgesteld wezenpensioen is gelijk aan 5% van de voorziening voor uitgesteld nabestaandenpensioen voor de slapers.

Voorziening voor toekomstige pensioenopbouw arbeidsongeschikten

De contante waarde van de vrijgestelde pensioenopbouw is voor 100% opgenomen in de technische voorzieningen.

Voorziening voor uitvoeringskosten

Er is een kostenopslag opgenomen van 2% van de technische voorzieningen voor toekomstige administratie- en excassokosten. Vanaf 2013 is een additionele kostenvoorziening opgenomen.

Voorziening voor ongehuwden ouderdompensioen

De factor voor het ongehuwden ouderdompensioen is gelijk aan de factor voor het ouderdompensioen vermenigvuldigd met '(1 - gehuwdheidsfrequentie op pensioendatum)'.
'

Voorzieningen voor risico deelnemers

De waardering van de voorzieningen voor risico van deelnemers is bepaald door de waardering van de tegenover deze voorzieningen aangehouden beleggingen.

Langlopende schulden

Langlopende schulden zijn bij de eerste verwerking gewaardeerd tegen reële waarde, inclusief de direct toe te rekenen transactiekosten. Daarna tegen de geamortiseerde kostprijs (het ontvangen bedrag met agio of disagio en onder aftrek van transactiekosten).

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva zijn bij de eerste verwerking gewaardeerd tegen reële waarde. Daarna tegen de geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde als er geen sprake is van transactiekosten).

Dekkingsgraad

- Actuele dekkingsgraad: $(\text{Totale activa} - \text{schulden}) / (\text{Technische}) \text{ voorzieningen voor risico pensioenfondsen \u00e9n risico deelnemers} * 100\%$.
- Beleidsdekkingsgraad: het gemiddelde van de actuele dekkingsgraad van de afgelopen 12 maanden. De beleidsdekkingsgraad fluctueert minder dan de actuele dekkingsgraad. Onder het FTK is de beleidsdekkingsgraad leidend voor alle beleidsmaatregelen.
- Re\u00eble dekkingsgraad: de verwachte stijging van de prijzen is meegenomen als pensioenverplichting. Een re\u00eble dekkingsgraad van 100% betekent dat het pensioenfonds theoretisch voldoende vermogen heeft om aan de pensioenverplichtingen te voldoen \u00e9n om de pensioenen volledig te verhogen met de verwachte stijging van de prijzen.
- Vereiste dekkingsgraad: de benodigde dekkingsgraad gelet op de beleggingsrisico's als gevolg van het strategisch beleggingsbeleid en volgens de wettelijke rekenregels.
- Minimaal vereiste dekkingsgraad: het strategisch vereist eigen vermogen in evenwicht afgezet tegen de beleidsdekkingsgraad.

GRONDSLAGEN VOOR DE RESULTAATBEPALING

Algemeen

Baten en lasten zijn toegerekend aan het verslagjaar waarop deze betrekking hebben. De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn sterk gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderinggrondslagen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten zijn opgenomen in het resultaat.

Premiebijdragen voor risico pensioenfondsen

Dit zijn de aan werkgever en deelnemers in rekening gebrachte en te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen. Premies zijn toegerekend aan het verslagjaar waarop deze betrekking hebben.

Premiebijdragen voor risico deelnemers

Dit zijn bijdragen van werkgever en deelnemers in het kader van de beschikbare premieregeling.

Beleggingsresultaten voor risico pensioenfondsen en risico deelnemers

De beleggingsresultaten voor risico pensioenfondsen en risico deelnemers zijn op dezelfde wijze vastgesteld. (In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop deze betrekking hebben.

Directe beleggingsopbrengsten

Directe beleggingsopbrengsten zijn rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten, e.d. Dividend is verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Indirecte beleggingsopbrengsten

Indirecte beleggingsopbrengsten zijn gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen en valutaresultaten:

- Er is geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen.
- Aankoopkosten zijn verwerkt in de re\u00eble waarde van de beleggingen.
- Verkoopkosten zijn verantwoord als onderdeel van de herwaarderingen.

Kosten van vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer zijn de externe kosten van vermogensbeheer opgenomen.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen, e.d.

Overige baten

Overige baten zijn toegerekend aan het verslagjaar waarop deze betrekking hebben.

Pensioenuitkeringen

Pensioenuitkeringen zijn de aan gewezen deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop deze betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

Pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan het verslagjaar waarop deze betrekking hebben.

Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds zijn de wijzigingen in de waarde van de technische voorzieningen, onder meer door:

C&P-garantie

Deze post bestaat uit de lasten van de in het verslagjaar toegekende toeslagen uit hoofde van de voorwaardelijke toeslagverlening voor bepaalde oud-Philips-medewerkers.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen zijn contant gemaakt tegen de nominale marktrente op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. De technische voorzieningen zijn in het verslagjaar opgerent met -0,260% (2017: -0,217%). Dit is de éénjaarsrente uit de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per 31 december 2017.

Ontrekkingen voor pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen zijn vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de technische voorzieningen. De afname van de voorzieningen is het bedrag dat vrijkomt voor de financiering van pensioenen in het verslagjaar.

Ontrekkingen voor uitvoeringskosten

In de technische voorzieningen is een voorziening opgenomen voor de dekking van toekomstige administratie- en excassokosten. Een deel van deze voorziening valt vrij door het doen van uitkeringen en door het maken van kosten in het verslagjaar.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Hieronder zijn opgenomen de aan het verslagjaar toe te rekenen overdrachtswaarde van de overgenomen respectievelijk overgedragen pensioenaanspraken met betrekking tot de actuariële waarde.

Wijziging DNB rentetermijnstructuur

Jaarlijks wordt per 31 december de reële waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur.

Wijziging overige actuariële grondslagen

Hieronder is opgenomen de overgang in het verslagjaar op de door het Koninklijk Actuarieel Genootschap gepubliceerde Prognosetafel AG2018 en de wijziging in het verslagjaar van de grondslag voor het ongehuwden ouderdomspensioen.

Pensioeninkoop uit beschikbare premieregeling

Uit de beschikbare premieregeling valt:

- bij overlijden voor pensioeninkoop een kapitaal vrij, dat wordt aangewend voor inkoop van nabestaandenpensioen;
- bij pensionering voor pensioeninkoop een kapitaal vrij, dat wordt aangewend voor inkoop van pensioen;
- bij ontslag een kapitaal vrij, dat kan worden aangewend voor inkoop van pensioen.

Overige resultaten

Een aantal oorzaken leidt tot overige resultaten:

- Vervroeging en uitstel van ingang van pensioen door hantering van sekse-neutrale vervroegings- en uitstelfactoren.
- Uitrust en omzetting van pensioensoorten (bijvoorbeeld uitrust van nabestaandenpensioen in een hoger ouderdomspensioen) door hantering van sekse-neutrale vervroegings- en uitstelfactoren.

Mutatie voorzieningen voor risico deelnemers

De mutatie voorzieningen voor risico deelnemers is bepaald door de mutatie in de waardering van de tegenover deze voorzieningen aangehouden beleggingen.

Saldo waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds en risico deelnemers

Dit is het saldo van overgenomen en overgedragen pensioenaanspraken.

Herverzekeringen

SPA had tot en met 2013 een risicoherverzekeringscontract met Zwitserleven voor de overlijdens- en arbeidsongeschiktheidsrisico's.

GRONDSLAGEN KASSTROOMOVERZICHT

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode:

- Alle ontvangsten en uitgaven zijn hierbij als zodanig gepresenteerd.
- Er is onderscheid gemaakt tussen kasstromen uit pensioen- en beleggingsactiviteiten.

5 TOELICHTING OP DE BALANS

(x € 1.000)

ACTIVA

1. Beleggingen voor risico pensioenfonds

SPA belegt in beleggingsfondsen. Met het oog op transparantie is de toelichting op beleggingen gebaseerd op de beleggingen in de portefeuilles van deze beleggingsfondsen ('look through'). Toelichtingen in de paragraaf 'Risicobeheer en derivaten' kunnen daarom afwijken van de balansposten. Over 2017 is een diepere 'look through' toegepast dan in de jaarrekening 2017.

Verloopoverzicht per beleggingscategorie

	Participaties in vastgoed- beleggings- instellingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2018	9.787	598.007	1.624.343	52.135	71.472	2.355.744
Aankopen	2.951	532.685	871.427	6.410	5.809	1.419.282
Verkopen	-13.199	-522.339	-847.853	-	-29.127	-1.412.518
Overige mutaties	-	-	1	-1.065	-61.738	-62.802
Waardemutaties	461	-80.798	1.152	-26.583	-256	-106.024
Stand per 31 december 2018	-	527.555	1.649.070	30.897	-13.840	2.193.682

Bij: Derivaten met een negatieve waarde

	188.404
	<u>2.382.086</u>

	Participaties in vastgoed- beleggings- instellingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2017	23.340	579.441	1.627.598	17.590	104.471	2.352.440
Aankopen	3.320	147.965	673.011	3.295	16.351	843.942
Verkopen	-15.670	-174.268	-621.076	-2.098	-9.000	-822.112
Overige mutaties	-	-	-1.194	436	-38.452	-39.210
Waardemutaties	-1.203	44.869	-53.996	32.912	-1.898	20.684
Stand per 31 december 2017	9.787	598.007	1.624.343	52.135	71.472	2.355.744

Bij: Derivaten met een negatieve waarde

	206.829
	<u>2.562.573</u>

Aan- en verkopen van derivaten zijn gesaldeerd opgenomen.

Overige mutaties zijn mutaties die niet het gevolg zijn van aankopen, verkopen en waardemutaties, maar van mutaties in beleggingsdebiteuren, -crediteuren en liquide middelen vermogensbeheer. Dit zijn bijvoorbeeld te vorderen dividend (-belasting), nog af te wikkelen transacties en lopende interest.

Derivaten en collateral met een negatieve waarde zijn onder de overige schulden en overlopende passiva opgenomen.

De beleggingen zijn als volgt op de balans opgenomen:

	31-12-2018	31-12-2017
-onder beleggingen voor risico pensioenfonds	2.382.086	2.562.573
-onder overige schulden en overlopende passiva (derivaten)	-188.404	-206.829
Subtotaal	2.193.682	2.355.744
-onder overige schulden en overlopende passiva (collateral)	-24.104	-102.576
	<u>2.169.578</u>	<u>2.253.168</u>

Onderpand (collateral) met betrekking tot derivaten

SPA belegt in derivaten. Afhankelijk van de waarde van de derivaten wordt onderpand (collateral) ontvangen of verstrekt. Bij een positieve waarde van de derivaten wordt onderpand ontvangen, bij een negatieve waarde wordt onderpand verstrekt.

Ultimo 2018 is € 32,1 miljoen (2017: € 102,6 miljoen) aan onderpand ontvangen in liquiditeiten (€ 24,1 miljoen) en (staats)obligaties (€ 8,0 miljoen) door een positieve waardeontwikkeling van de derivaten. Het ontvangen onderpand staat niet ter vrije beschikking.

Ultimo 2018 is € 2,4 miljoen (2017: € 64,8 miljoen) aan onderpand verstrekt in (staats)obligaties door een negatieve waardeontwikkeling van de derivaten. De verstrekte (staats)obligaties zijn opgenomen onder de vastrentende waarden.

Securities lending

SPA stelt een deel van de aandelen- en obligatiebeleggingen beschikbaar voor uitlening aan andere marktpartijen (securities lending). SPA behoudt het economisch eigendom. De uitgeleende beleggingen blijven op de balans van SPA volgens de waarderingsgrondslagen van SPA.

Reële waarde: waarderingsmethodiek op basis van Richtlijn 290

	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW- berekningen	Andere methode(n)	Totaal
Per 31 december 2018					
Aandelen	527.555	-	-	-	527.555
Vastrentende waarden	1.649.070	-	-	-	1.649.070
Derivaten	-	-	30.897	-	30.897
Overige beleggingen	-13.840	-	-	-	-13.840
Totaal	<u>2.162.785</u>	<u>-</u>	<u>30.897</u>	<u>-</u>	<u>2.193.682</u>
	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW- berekningen	Andere methode(n)	Totaal
Per 31 december 2017					
Participaties in vastgoed- beleggingsinstellingen	9.787	-	-	-	9.787
Aandelen	598.007	-	-	-	598.007
Vastrentende waarden	1.624.343	-	-	-	1.624.343
Derivaten	-140	-	52.275	-	52.135
Overige beleggingen	71.472	-	-	-	71.472
Totaal	<u>2.303.469</u>	<u>-</u>	<u>52.275</u>	<u>-</u>	<u>2.355.744</u>

Participaties in vastgoedbeleggingsinstellingen

Ultimo 2018 is de vastgoedpositie nihil. De vastgoedbeleggingen bestonden in 2018 en 2017 volledig uit beursgenoteerde participaties in vastgoedbeleggingsinstellingen.

Aandelen

De aandelen zijn als volgt gespecificeerd:

	31-12-2018		31-12-2017	
		In %		In %
Specificatie naar soort:				
Beursgenoteerde aandelen	-	-	79.297	13,3
Beursgenoteerde aandelenbeleggingsfondsen	527.555	100,0	518.710	86,7
	<u>527.555</u>	<u>100,0</u>	<u>598.007</u>	<u>100,0</u>

Ultimo 2018 zijn geen aandelen uitgeleend (2017: € 9,6 miljoen).

Vastrentende waarden

De vastrentende waarden zijn als volgt gespecificeerd:

	31-12-2018		31-12-2017	
		In %		In %
Specificatie naar soort:				
Staatsobligaties	562.185	34,1	562.988	34,7
Bedrijfsobligaties	-	-	7.386	0,5
Inflation linked bonds	-	-	6.241	0,4
Beleggingsfondsen	1.086.885	65,9	1.047.728	64,4
	<u>1.649.070</u>	<u>100,0</u>	<u>1.624.343</u>	<u>100,0</u>

De vastrentende waarden ultimo 2018 en 2017 bestaan volledig uit genoteerde vastrentende waarden.

Ultimo 2018 is een bedrag van € 337,6 miljoen (2017: € 278,8 miljoen) aan obligaties uitgeleend (securities lending). Voor het risico van niet-teruglevering zijn zekerheden in aandelen ontvangen tot een bedrag van € 337,6 miljoen (2017: € 288,3 miljoen).

Derivaten

De derivaten zijn als volgt gespecificeerd:

	31-12-2018	31-12-2017
Specificatie naar soort:		
Rentederivaten (renteswaps)	33.258	45.142
Aandelenderivaten (index opties)	-	-140
Valutaderivaten (valutatermijncontracten)	-2.361	7.133
	<u>30.897</u>	<u>52.135</u>

SPA gebruikt uitsluitend derivaten voor zover dit passend is binnen het beleggingsbeleid. De portefeuillestructuur en het risicoprofiel, berekend inclusief de economische effecten van derivaten, moeten zich binnen de door het bestuur vastgestelde grenzen (limieten) bevinden. SPA gebruikt derivaten om het valuta- en renterisico af te dekken.

Eén van de belangrijkste risico's bij derivaten is het kredietrisico. Dit is het risico dat tegenpartijen niet aan hun betalingsverplichtingen kunnen voldoen. Dit risico wordt beperkt door alleen transacties aan te gaan met partijen met een hoge kredietwaardigheid. Bovendien wordt zoveel mogelijk gewerkt met onderpand.

SPA maakt gebruik van onder meer de volgende derivaten:

- Renteswaps: met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het uitwisselen van rentebetalingen over een nominale hoofdsom. Met renteswaps wordt de rentegevoeligheid van de portefeuille beïnvloed.
- Index opties: deze opties geven de koper het recht de onderliggende index te kopen (call) of te verkopen (put) tegen een afgesproken prijs en voor een afgesproken datum. Met index opties worden prijsrisico's afgedekt.
- Valutatermijncontracten: met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot de verkoop van een valuta en de aankoop van een andere valuta, tegen een vooraf vastgestelde prijs en op een vooraf vastgestelde datum. Met valutatermijncontracten worden valutarisico's afgedekt.

De derivatenposities per 31 december 2018:

Type contract	Contract- omvang	Activa	Passiva
Rentederivaten (renteswaps)	1.571.225	218.458	185.200
Valutaderivaten EUR/GBP	23.826	360	-
Valutaderivaten EUR/USD	368.322	481	2.503
Valutaderivaten overig	25.118	2	701
		<u>219.301</u>	<u>188.404</u>

De derivatenposities per 31 december 2017:

Type contract	Contract- omvang	Activa	Passiva
Rentederivaten (renteswaps)	1.874.215	250.777	205.635
Aandelenderivaten (index opties)	1.077	318	458
Valutaderivaten EUR/GBP	24.254	59	2
Valutaderivaten EUR/USD	360.837	7.145	-
Valutaderivaten overig	59.410	665	734
		<u>258.964</u>	<u>206.829</u>

Derivaten met een negatieve waarde zijn onder de overige schulden en overlopende passiva opgenomen.

De derivaten zijn als volgt op de balans opgenomen:

	<u>31-12-2018</u>	<u>31-12-2017</u>
-onder beleggingen voor risico pensioenfondsen	219.301	258.964
-onder overige schulden en overlopende passiva	<u>-188.404</u>	<u>-206.829</u>
	<u>30.897</u>	<u>52.135</u>

Overige beleggingen

De overige beleggingen zijn als volgt gespecificeerd:

	<u>31-12-2018</u>	<u>31-12-2017</u>
Specificatie naar soort:		
Cash collateral	-	1.237
Commodities	-	23.575
Liquide middelen	-13.270	47.728
Beleggingsdebiteuren: Nog af te wikkelen transacties	-	63
Beleggingsdebiteuren: Dividend	70	132
Beleggingsdebiteuren: Overige	1	-
Beleggingscrediteuren: Nog af te wikkelen transacties	-641	-1.263
	<u>-13.840</u>	<u>71.472</u>

De negatieve liquide middelen ultimo 2018 betreffen de afwikkeling van valutatermijncontracten en een margin-rekening bestemd voor de centraal geclearde swaps.

Collateral met een negatieve waarde is onder de overige schulden en overlopende passiva opgenomen.

Het collateral is als volgt op de balans opgenomen:

	<u>31-12-2018</u>	<u>31-12-2017</u>
-onder beleggingen voor risico pensioenfondsen	-	1.237
-onder overige schulden en overlopende passiva	-24.104	-102.576
	<u>-24.104</u>	<u>-101.339</u>

2. Beleggingen voor risico deelnemers

	<u>2018</u>	<u>2017</u>
Stand per 1 januari	349.445	350.603
Premie en stortingen	3.677	1.405
Uitkeringen en onttrekkingen	-21.024	-18.389
Beleggingsresultaten voor risico deelnemers	-9.559	15.826
Stand per 31 december	<u>322.539</u>	<u>349.445</u>

De beleggingen voor risico deelnemer zijn als volgt gespecificeerd:

	<u>31-12-2018</u>	<u>31-12-2017</u>
Aandelenfondsen	73.678	95.137
Obligatiefondsen	138.064	146.256
Liquiditeitsfondsen	111.267	107.749
Beleggingsdebiteuren en -crediteuren	-470	303
	<u>322.539</u>	<u>349.445</u>

3. Vorderingen en overlopende activa

	<u>31-12-2018</u>	<u>31-12-2017</u>
Vordering op werkgever inzake premie	148	33
Vordering uit hoofde van waardeoverdrachten	73	198
	<u>221</u>	<u>231</u>

Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

4. Overige activa

	<u>31-12-2018</u>	<u>31-12-2017</u>
Liquide middelen	<u>7.502</u>	<u>13.505</u>

Onder liquide middelen zijn opgenomen kasmiddelen en onmiddellijk opeisbare banktegoeden, die niet het karakter van beleggingen hebben.

Daarnaast is onder liquide middelen de Escrowrekening ING-hiaat opgenomen. ING heeft het totaalbedrag aan pensioenhiaat van alle ingestroomde medewerkers beschikbaar gesteld aan SPA. SPA heeft dit bedrag ondergebracht in een depot, de Escrowrekening ING-hiaat. SPA zorgt voor de overheveling van het pensioenhiaat, inclusief renteopbrengsten, vanuit het depot naar de pensioenvoorziening van de medewerkers.

Bankrekeningen die beheerd worden door de vermogensbeheerders zijn onder overige beleggingen opgenomen.

Er zijn geen kredietfaciliteiten van toepassing.

Het kredietrisico van banken wordt gemitigeerd door gebruik te maken van banken met een zo hoog mogelijke rating.

Door de sectorbrede ratingverlaging van banken kan AAA niet meer worden gehanteerd, omdat er dan te weinig partijen zijn voor de vereiste transacties (m.n. swaps). Er wordt gespreid (meerdere tegenpartijen) zaken gedaan met zeer grote, gerenommeerde banken met minimaal een A-rating.

De banktegoeden worden zo laag mogelijk gehouden.

PASSIVA

5. Stichtingskapitaal en reserves

Mutatieoverzicht eigen vermogen

	Beleggings- reserve	Overige reserve	Reserve algemene risico's	Totaal
Stand per 1 januari 2018	218.371	-106.935	85.965	197.401
Uit bestemming saldo van baten en lasten	25.602	-135.674	575	-109.497
Stand per 31 december 2018	<u>243.973</u>	<u>-242.609</u>	<u>86.540</u>	<u>87.904</u>

	Beleggings- reserve	Overige reserve	Reserve algemene risico's	Totaal
Stand per 1 januari 2017	219.372	-201.035	88.277	106.614
Uit bestemming saldo van baten en lasten	-1.001	94.100	-2.312	90.787
Stand per 31 december 2017	<u>218.371</u>	<u>-106.935</u>	<u>85.965</u>	<u>197.401</u>

	31-12-2018		31-12-2017	
		In %		In %
Solvabiliteit				
Aanwezig vermogen (totaal activa - schulden)	2.491.790	103,7	2.608.626	108,2
Af: (technische) voorzieningen voor risico pensioenfonds én risico deelnemers	2.403.886	100,0	2.411.225	100,0
Eigen vermogen	87.904	3,7	197.401	8,2
Af: vereist eigen vermogen	330.513	13,8	304.336	12,6
Vrij vermogen	-242.609	-10,1	-106.935	-4,4
Minimaal vereist eigen vermogen	86.540	3,6	85.965	3,6
Actuele dekkingsgraad		103,7		108,2
Beleidsdekkingsgraad		107,5		107,7
Reële dekkingsgraad		89,9		89,7

Voor het bepalen van het vereist eigen vermogen (de solvabiliteitstoets) maakt SPA gebruik van het standaardmodel van het besluit FTK. Het bestuur acht het gebruik van het standaardmodel passend voor de risico's van het pensioenfonds. De uitkomsten van de solvabiliteitstoets zijn opgenomen onder toelichting 'Risicobeheer en derivaten' vanaf pagina 109.

Als de beleidsdekkingsgraad lager is dan de minimaal vereiste dekkingsgraad, dan bevindt SPA zich in een situatie van dekkingstekort. Als de beleidsdekkingsgraad lager is dan de vereiste dekkingsgraad, maar wel tenminste gelijk is aan de minimaal vereiste dekkingsgraad, dan bevindt SPA zich in een situatie van reservetekort.

Ultimo 2018 bevindt SPA zich in situatie van een reservetekort.

Het verloop van de actuele dekkingsgraad is als volgt:

	2018	2017
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	108,2	104,3
Uitkeringen	0,1	0,1
Beleggingsresultaat	-2,0	2,4
Wijziging DNB rentetermijnstructuur	-3,6	1,3
Overige oorzaken	1,0	0,1
Dekkingsgraad per 31 december	103,7	108,2

Onder "overige oorzaken" is in 2018 onder meer het effect van de overgang op de Prognosetafel AG2018 en de wijziging van de grondslag voor het ongehuwden ouderdomspensioen opgenomen.

Reële dekkingsgraad

In de reële dekkingsgraad is de verwachte stijging van de prijzen meegenomen als pensioenverplichting. Een reële dekkingsgraad van 100% betekent dat het pensioenfonds theoretisch voldoende vermogen heeft om aan de pensioenverplichtingen te voldoen én om de pensioenen volledig te verhogen met de verwachte stijging van de prijzen. De reële dekkingsgraad ultimo 2018 is 89,9%.

Herstelplan

Het pensioenfonds heeft sinds 2015 een reservetekort en heeft bij DNB een herstelplan ingediend. Uit de op 20 maart 2019 ingediende evaluatie van het herstelplan blijkt dat herstel nog altijd wordt verwacht binnen de gestelde hersteltermijn zonder aanvullende maatregelen. De belangrijkste genomen herstelmaatregel is dat er voorlopig wordt afgezien van indexatie.

Ultimo mei 2019 bedraagt de beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds 105,4%.

6. Technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

Mutatieoverzicht technische voorzieningen

	Technische voorzieningen
Stand per 1 januari 2018	2.061.780
Mutatie technische voorzieningen	19.567
Stand per 31 december 2018	2.081.347
	Technische voorzieningen
Stand per 1 januari 2017	2.119.291
Mutatie technische voorzieningen	-57.511
Stand per 31 december 2017	2.061.780

Mutatie technische voorzieningen

	2018	2017
C&P-garantie	110	-
Rentetoevoeging	-5.417	-4.337
Onttrekkingen voor pensioenuitkeringen	-39.574	-36.773
Onttrekkingen voor uitvoeringskosten	-1.332	-1.281
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-10.349	-751
Wijziging DNB rentetermijnstructuur	83.565	-29.974
Wijziging overige actuariële grondslagen	-20.627	-
Resultaat op sterfte	-849	453
Resultaat op arbeidsongeschiktheid	-90	-188
Pensioeninkoop uit beschikbare premieregeling	14.511	16.014
Overige resultaten	-381	-674
	<u>19.567</u>	<u>-57.511</u>

Het effect door de overgang op de Prognosetafel AG2018 en de wijziging van de grondslag voor het ongehuwden ouderdomspensioen is opgenomen onder 'wijziging overige actuariële grondslagen'. Dit heeft geleid tot een verlaging van de voorziening pensioenverplichtingen van € 20,6 miljoen.

Zie voor de toelichting van de overige posten de toelichting van de mutatie technische voorzieningen in de staat van baten en lasten.

Specificatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds:

	31-12-2018	31-12-2017
Gewezen deelnemers met voortzetting	25.119	27.915
Gewezen deelnemers	1.312.656	1.329.934
Pensioentrekkenden	726.639	685.160
Schadereserve	4.978	5.499
Voorziening C&P-garantie	4.725	5.256
Voorziening Akzo-garantie	259	337
Additionele kostenvoorziening	6.971	7.679
	<u>2.081.347</u>	<u>2.061.780</u>

Vanaf 1 januari 2014 is er geen actieve pensioenopbouw en zijn er geen actieve deelnemers meer.

Naar hun aard hebben de technische voorzieningen in het algemeen een langlopend karakter.

Korte beschrijving van de pensioenregeling

De per 1 januari 2014 gesloten pensioenregeling was een hybride regeling:

- ATOS ML: een middelloonregeling die gold voor het inkomen tot € 43.356 per jaar (inclusief eindejaarsuitkering en/of vakantiegeld).
- ATOS BP: boven dit inkomen gold een beschikbare premieregeling.

De pensioen(richt)leeftijd is 65 jaar, maar het is mogelijk om eerder of later met pensioen te gaan.

Eerder zijn al de ATOS ML en BP (62,5) - een regeling met eenzelfde opzet, maar met een pensioen(richt)leeftijd van 62,5 jaar - en de twee eindloonregelingen gesloten.

De pensioenregelingen voorzien in een ouderdomspensioen, onder voorwaarden een wezenpensioen en de mogelijkheid om het overlijdensrisico voor de partner af te dekken door uitruil van ouderdomspensioen in nabestaandenpensioen. ATOS BP bood de mogelijkheid om bij te sparen.

Toeslagverlening

ATOS ML heeft een voorwaardelijke toeslagverlening. Er is geen recht op toeslag en het is niet zeker óf en in hoeverre in de toekomst toeslagverlening plaatsvindt. Voor de toeslagverlening wordt geen geld gereserveerd en geen premie betaald. De toeslag wordt uit het beleggingsrendement gefinancierd.

7. Voorzieningen voor risico deelnemers

	2018	2017
Stand per 1 januari	349.445	350.603
Premie en stortingen	3.677	1.405
Uitkeringen en onttrekkingen	-21.024	-18.389
Beleggingsresultaten voor risico deelnemers	-9.559	15.826
Stand per 31 december	<u>322.539</u>	<u>349.445</u>

8. Langlopende schulden

	31-12-2018	31-12-2017
Escrowrekening ING-hiaat	<u>1.341</u>	<u>1.384</u>

Onder liquide middelen is de Escrowrekening ING-hiaat opgenomen. ING heeft het totaalbedrag aan pensioenhiaat van alle ingestroomde medewerkers beschikbaar gesteld aan SPA. SPA heeft dit bedrag ondergebracht in een depot, de Escrowrekening ING-hiaat. SPA zorgt voor de overheveling van het pensioenhiaat, inclusief renteopbrengsten, vanuit het depot naar de pensioenvoorziening van de medewerkers.

Het merendeel van de schuld heeft een looptijd van langer dan 5 jaar.

9. Overige schulden en overlopende passiva

	31-12-2018	31-12-2017
Derivaten met een negatieve waarde	188.404	206.829
Ontvangen collateral	24.104	102.576
Reservering omzetbelasting	3.351	3.139
Afdracht loonheffing en premies	913	866
Uitkeringen	534	343
Te betalen adviseurskosten	56	48
Te betalen vermogensbeheerkosten	1.537	1.726
Te betalen overige kosten	25	19
Verzekeringsmaatschappij	186	186
Waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	41	-
Waardeoverdrachten voor risico deelnemers	66	12
	<u>219.217</u>	<u>315.744</u>

De derivaten zijn met name renteswaps, afgesloten voor de rentehedge. Door rentedalingen hebben deze een negatieve waarde (2018: € -188,4 miljoen; 2017: € -206,8 miljoen). Voor dezelfde rentehedge zijn ook renteswaps afgesloten die bij rentedaling een positieve waardeontwikkeling laten zien (2018: € +219,3 miljoen; 2017: € +258,9 miljoen). Het saldo van deze twee posities is in 2018 afgenomen (2018: € +30,9 miljoen; 2017: € +52,1 miljoen).

Afhankelijk van de waarde van de derivaten wordt onderpand (collateral) ontvangen of verstrekt. Bij een positieve waarde van de derivaten wordt onderpand ontvangen, bij een negatieve waarde wordt onderpand verstrekt. Ultimo 2018 is € 24,1 miljoen aan onderpand in liquiditeiten ontvangen en is geen onderpand in liquiditeiten verstrekt. Het ontvangen onderpand dient als zekerheid en moet worden terugbetaald als het contract is nagekomen en de zekerheid niet moet worden ingeroepen. Om die reden staat deze zekerheid als schuld op de balans.

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Risicobeheer en derivaten

Solvabiliteitsrisico

Het doel van SPA is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden, nabestaanden en arbeidsongeschikte deelnemers. Om dit doel te realiseren streeft SPA naar een toereikende solvabiliteit op basis van de reële waarde van de pensioenverplichtingen. SPA wordt hierbij geconfronteerd met risico's.

Het belangrijkste risico is het solvabiliteitsrisico. Dit is het risico dat SPA niet over voldoende vermogen beschikt voor dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten op basis van algemeen geldende normen en specifieke door het FTK opgelegde normen. Als de solvabiliteit zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat er geen ruimte is voor toeslagverlening. In het uiterste geval moet SPA de verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten verminderen.

Uit onderstaand overzicht blijkt dat SPA over minder vermogen beschikt dan vereist.

	31-12-2018	31-12-2017
Het tekort op FTK-grondslagen is als volgt:		
(Technische) voorzieningen voor risico pensioenfonds én risico deelnemers	2.403.886	2.411.225
Buffers:		
S1 Renterisico	104.013	114.254
S2 Risico zakelijke waarden	179.091	145.316
S3 Valutarisico	95.577	77.033
S4 Grondstoffenrisico	-	-
S5 Kredietrisico	101.951	100.892
S6 Verzekeringstechnisch risico	62.648	63.090
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actief beheerisico	35.336	34.508
Diversificatie effect	-248.103	-230.757
Totaal S (vereiste buffers)	330.513	304.336
Vereist vermogen (artikel 132 Pensioenwet)	2.734.399	2.715.561
Aanwezig vermogen (totaal activa - schulden)	2.491.790	2.608.626
Tekort	-242.609	-106.935

SPA heeft voor de afdekking van risico's derivaatcontracten afgesloten. Hiermee is bij het bepalen van de vereiste buffers rekening gehouden. Bij de berekening van de buffers past het SPA het standaardmodel van het besluit FTK toe, waarbij uitgegaan wordt van het vereist vermogen in evenwichtssituatie, gebaseerd op de strategische asset mix. Verondersteld wordt dat niet alle risico's zich op hetzelfde moment zullen manifesteren (diversificatie). Dit diversificatie-effect zorgt voor een vermindering van het totaal aan vereiste buffers.

Beleid en risicobeheer

In de Pensioenwet zijn solvabiliteitsregels bepaald. Het FTK geeft invulling aan deze regels, zoals de wijze waarop solvabiliteit wordt getoetst.

Het bestuur heeft met ALM-studies een beleidskader vastgesteld, gebaseerd op de doelstellingen van SPA. Het beleidskader geeft maatregelen aan bij een benodigde verbetering van de solvabiliteit. Het beleidskader is integraal opgezet (risico's worden niet afzonderlijk maar in relatie tot elkaar beoordeeld) en geeft de ruimte (risicobudget) aan voor het beleggingsbeleid. De beleggingscommissie geeft verder uitvoering aan het beleggingsbeleid, zoals met richtlijnen en rapportagestructuren.

Het solvabiliteitsrisico is één van de belangrijkste risico's.

Het is vooral de beweging van de marktrente die de solvabiliteit (in de wettelijk voorgeschreven beleidsdekkingsgraad) van SPA in gevaar kan brengen. Dit is het renterisico.

De beleggingsportefeuille bestaat uit twee delen:

- De Risk Control (RC)-portefeuille heeft als doel de waardeontwikkeling van de pensioenverplichting voor een bepaald percentage te volgen.
- De Return-portefeuille heeft als doel waarde toe te voegen aan de totale portefeuille.

Door de opzet en inrichting van de RC-portefeuille wordt het renterisico (onderdeel van het marktrisico), voor een (strategisch) deel beperkt. Omdat na 2015 de kans op een rentestijging op de wat langere termijn hoger wordt ingeschat dan de kans op een rentedaling, was het renterisico in de portefeuille ultimo 2018 voor 20% (UFR) afgedekt. Er wordt daarmee om strategische redenen bewust een korte termijn solvabiliteitsrisico gelopen.

Een risico is dat de pensioenverplichting zich anders ontwikkelt dan de RC-portefeuille. Aan de pensioenverplichtingskant wordt dit risico beperkt door minimaal een keer per kwartaal de actuele kasstromen te berekenen, die dan als actuele benchmark gelden. Aan de beleggingskant wordt dit risico beperkt door deze actualisatie van de benchmark en door een beperkt aantal staatsobligaties toe te staan in de RC-portefeuille. De ontwikkeling van de pensioenverplichtingen en de RC-portefeuille wordt gevolgd met rapportages, waarbij wordt beoordeeld of de strategische renteafdekking werkt en wat de effecten zijn van diverse ontwikkelingen met ex post afwijkingen (zoals spread-ontwikkelingen).

Het doel van de Return-portefeuille is extra rendement te realiseren ten opzichte van de RC-portefeuille. Het extra rendement moest tot en met september 2018 behaald worden binnen de grenzen van het risicobudget (de tracking error) van het mandaat. De doelstelling was een totaal verwacht minimum rendement van 2,8% (na kosten) boven de yield. Vanaf oktober 2018 is de doelstelling een totaal verwacht rendement van minstens de performance vergelijkingsbenchmark, die samengesteld is uit een gewogen vijftal benchmarks van de verschillende asset categorieën. Om het risico van een (te) eenzijdige visie op de markten te voorkomen is de Return-portefeuille verspreid over meer dan één vermogensbeheerder en vijf portefeuilles.

Over de beleggingsportefeuille wordt marktrisico gelopen.

S1 - S4 Marktrisico's

Het marktrisico omvat het renterisico, het prijs(koers)risico en het valutarisico. Marktrisico omvat de mogelijkheden voor winst of verlies door een verandering van marktfactoren. Marktfactoren zijn bijvoorbeeld marktprijzen van aandelen, vastgoed en private equity (prijsrisico), maar ook valutakoersen (valutarisico) en rentes (renterisico).

De strategie van SPA met betrekking tot het beleggingsrisico wordt bepaald door de beleggingsdoelstellingen. Het marktrisico wordt op dagelijkse basis beheerst volgens de aanwezige beleidskaders en richtlijnen. De overallmarktposities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

De mate waarin de beleggingsportefeuille gevoelig is voor het rente, prijs- en valutarisico is hierna toegelicht. Vervolgens zijn de overige risico's toegelicht.

S1 Renterisico

Het renterisico is het risico dat de waarden van de vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen wijzigen als gevolg van veranderingen in de marktrente. Dit risico bestaat doordat beleggingen en verplichtingen niet in dezelfde mate gevoelig zijn voor rentebewegingen. Het renterisico neemt af naarmate de looptijd van de beleggingen meer overeenkomt met de looptijd van de verplichtingen.

De rentegevoeligheid kan worden gemeten met duration. Duration is de (met de contante waarde van de kasstromen) gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren. De duration geeft aan hoeveel procent bij benadering de reële waarde verandert bij een parallelle verschuiving van de rentecurve met 1 procentpunt. Een hoge duration geeft een hoge gevoeligheid voor rentebewegingen weer.

	31-12-2018		31-12-2017	
	Balanswaarde	Duration	Balanswaarde	Duration
Vastrentende waarden (excl. derivaten)	1.649.070	5,5	1.624.343	5,1
Vastrentende waarden (incl. derivaten)	1.679.967	5,5	1.676.618	5,3
Technische voorzieningen voor risico pensioenfondsen	2.081.347	17,9	2.061.780	18,4

Een verschuiving van 1 procentpunt naar boven of beneden van de gemiddelde rente betekent een verandering van de omvang van de pensioenverplichtingen van circa 17,9% (2017: circa 18,4%).

Ultimo 2018 is de duration van de beleggingen aanzienlijk korter dan de duration van de verplichtingen ('duration-mismatch'). Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van de beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de reële marktrentestructuur), waardoor de dekkingsgraad stijgt. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt.

Renterisico's kunnen worden afgedekt met renteswaps en vastrentende waarden. Zoals aangegeven wordt het renterisico in de RC-portefeuille voor een (strategisch) deel afgedekt. SPA heeft de afdekking van het renterisico sinds 2016 verlaagd naar 20% (UFR).

De samenstelling van de vastrentende waarden naar looptijd op basis van 'look-through' is als volgt:

	31-12-2018		31-12-2017	
		In %		In %
Resterende looptijd < 1 jaar	486.035	29,3	536.906	33,1
Resterende looptijd > 1 en < 5 jaar	534.326	32,3	509.222	31,4
Resterende looptijd > 5 jaar	635.665	38,4	576.252	35,5
	<u>1.656.026</u>	<u>100,0</u>	<u>1.622.380</u>	<u>100,0</u>

S2 en S4 Prijsrisico

Het prijsrisico is het risico van waardewijzigingen door prijsontwikkelingen, veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Omdat alle beleggingen zijn gewaardeerd tegen reële waarde (waardewijzigingen direct in het saldo van baten en lasten verwerkt), zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Het prijsrisico wordt gemitigeerd door spreiding en beperking van het risicobudget.

	31-12-2018		31-12-2017	
		In %		In %
Specificatie participaties in vastgoedbeleggingsinstellingen naar sector op basis van 'look-through':				
Kantoren	-	-	350	1,7
Winkels	-	-	524	2,6
Woningen	-	-	112	0,6
Participaties in vastgoedmaatschappijen	11.187	100,0	19.245	95,1
	<u>11.187</u>	<u>100,0</u>	<u>20.231</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2018		31-12-2017	
		In %		In %
Specificatie participaties in vastgoedbeleggingsinstellingen naar regio op basis van 'look-through':				
Europa EU	483	4,3	5.396	26,7
Europa niet EU	397	3,6	1.335	6,6
Noord-Amerika	3.711	33,2	7.475	37,0
Midden- en Zuid-Amerika	22	0,2	180	0,9
Azië, excl. Japan	1.255	11,2	862	4,3
Pacific	4.727	42,3	4.836	23,9
Overige	592	5,2	147	0,6
	<u>11.187</u>	<u>100,0</u>	<u>20.231</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2018		31-12-2017	
		In %		In %
Specificatie aandelen naar sector op basis van 'look-through':				
Basismaterialen	33.946	6,7	42.371	7,1
Communicatie diensten	15.466	3,1	22.560	3,8
Cyclische consumptiegoederen	56.153	11,1	74.554	12,4
Defensieve consumptiegoederen	46.574	9,2	53.410	8,9
Energie	32.359	6,4	31.330	5,2
Financiële dienstverlening	92.341	18,3	111.280	18,5
Gezondheidszorg	59.160	11,7	57.070	9,5
Industrie	55.991	11,1	78.696	13,1
Nutsbedrijven	9.544	1,9	12.655	2,1
Technologie	93.647	18,6	106.515	17,7
Overige	9.057	1,9	10.341	1,7
	<u>504.238</u>	<u>100,0</u>	<u>600.782</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2018		31-12-2017	
		In %		In %
Specificatie aandelen naar regio op basis van 'look-through':				
Europa EU	110.910	22,0	249.466	41,5
Europa niet EU	49.676	9,9	41.337	6,9
Noord-Amerika	167.626	33,2	127.186	21,2
Midden- en Zuid-Amerika	5.438	1,1	6.630	1,1
Azië, excl. Japan	88.838	17,6	106.036	17,7
Pacific	69.990	13,9	62.515	10,4
Overige	11.760	2,3	7.612	1,2
	<u>504.238</u>	<u>100,0</u>	<u>600.782</u>	<u>100,0</u>

S3 Valutarisico

Het valutarisico is het risico dat de waarde van de vreemde valuta ten opzichte van de euro daalt. Dit geldt voor beleggingen met een prijs niet in euro's.

Het beleid van SPA voor de middelloon- en eindloonregeling is dat het valutarisico voor tussen de 47,5% en 52,5% wordt afgedekt. Dit gebeurt door het afdekken van alle vastrentende waarden in Amerikaanse Dollar, Britse Pond en Japanse Yen. Als de totale valutaexposure dan nog niet voor minimaal 47,5% is afgedekt, dan wordt de aandelenexposure in Amerikaanse Dollar, Britse Pond en Japanse Yen afgedekt tot een dusdanige hoogte dat alsnog minimaal 47,5% van de totale valutaexposure is afgedekt.

Het beleid van SPA voor de beschikbare premiereregeling is volledige afdekking van de risico's voor Amerikaanse Dollar, Japanse Yen en Britse Pond door het afsluiten van valutatermijncontracten.

De vreemde valutapositie per beleggingscategorie na afdekking door valutaderivaten op basis van 'look-through':

	31-12-2018	31-12-2017
Participaties in vastgoedbeleggingsinstellingen	10.862	15.736
Aandelen	449.180	423.224
Vastrentende waarden	487.605	405.883
Derivaten	-453.962	-439.309
Overige beleggingen	5.562	43.516
	<u>499.247</u>	<u>449.050</u>

De valutapositie voor en na afdekking door valutaderivaten op basis van 'look-through':

	Positie voor afdekking	Valuta- derivaten	Nettopositie na afdekking 2018	Nettopositie na afdekking 2017
Euro (EUR)	1.242.338	452.667	1.695.005	1.906.525
Australische Dollar (AUD)	10.887	-4.489	6.398	886
Canadese Dollar (CAD)	6.986	3.587	10.573	773
Zwitserse Frank (CHF)	15.595	-6.560	9.035	5.958
Deense Kroon (DKK)	10.385	-6.912	3.473	2.170
Brits Pond Sterling (GBP)	56.448	-43.087	13.361	26.712
Hongkongse Dollar (HKD)	34.215	-	34.215	25.176
Japanse Yen (JPY)	99.799	-64.055	35.744	42.172
Noorse Kroon (NOK)	5.258	4.165	9.423	9.602
Zweedse Kroon (SEK)	13.230	900	14.130	9.660
Singaporese Dollar (SGD)	1.004	-166	838	524
US Dollar (USD)	562.973	-338.993	223.980	224.946
Overige	138.260	-183	138.077	100.470
	<u>2.197.378</u>	<u>-3.126</u>	<u>2.194.252</u>	<u>2.355.574</u>

S5 Kredietrisico

Het kredietrisico is het risico dat een tegenpartij niet in staat is aan zijn (betalings)verplichting te voldoen. Dit risico speelt vooral bij vastrentende waarden. SPA heeft zijn vermogensbeheer volledig uitbesteed. In het uitbestedingsbeleid zijn maatregelen genoemd om dit kredietrisico te beperken c.q. uit te sluiten. De kredietwaardigheid van de tegenpartij en de spreiding over meer partijen is bijvoorbeeld een belangrijke voorwaarde om dit risico te beperken.

	31-12-2018		31-12-2017	
	In %		In %	
Specificatie vastrentende waarden naar soort op basis van 'look-through':				
Staatsobligaties	928.516	55,9	894.404	55,2
Bedrijfsobligaties	658.205	39,8	626.884	38,6
Hypotheken	11.449	0,7	8.738	0,5
Inflation linked bonds	23.932	1,5	79.543	4,9
Repo's (Repurchase agreements)	-	-	12.811	0,8
Geldmiddelen	33.924	2,1	-	-
	<u>1.656.026</u>	<u>100,0</u>	<u>1.622.380</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2018		31-12-2017	
		In %		In %
Specificatie vastrentende waarden naar regio op basis van 'look-through':				
Europa EU	1.098.848	66,4	1.143.988	70,5
Europa niet EU	29.339	1,8	35.597	2,2
Noord-Amerika	351.178	21,2	370.282	22,8
Midden- en Zuid-Amerika	31.185	1,9	22.130	1,4
Azië, excl. Japan	18.393	1,1	6.717	0,4
Pacific	79.285	4,8	35.383	2,2
Overige	47.798	2,8	8.283	0,5
	<u>1.656.026</u>	<u>100,0</u>	<u>1.622.380</u>	<u>100,0</u>

De kredietwaardigheid van debiteuren van de vastrentende portefeuille op basis van 'look-through' is in het volgende overzicht weergegeven:

	31-12-2018		31-12-2017	
		In %		In %
AAA	58.739	3,6	60.804	3,8
AA	654.888	39,6	594.019	36,6
A	490.967	29,7	332.365	20,5
BBB	259.398	15,7	452.928	27,9
Lager dan BBB	98.339	5,9	62.786	3,9
Geen rating (m.n. deposito's of repo's die van nature geen rating hebben)	93.695	5,5	119.478	7,3
	<u>1.656.026</u>	<u>100,0</u>	<u>1.622.380</u>	<u>100,0</u>

Kredietrisico speelt ook een grote rol bij derivaten. Dit risico wordt onder meer beperkt door strikte toepassing van het uitbestedingsbeleid. Daarnaast heeft SPA in het mandaat van de beheerder van de RC-portefeuille voorwaarden opgenomen die de risico's bij derivaten voldoende beperken. Een belangrijke voorwaarde daarbij is de vereiste van collateral (onderpand) voor de openstaande positie. Ultimo 2018 is € 32,1 miljoen (2017: € 102,6 miljoen) aan onderpand ontvangen in liquiditeiten (€ 24,1 miljoen) en (staats)obligaties (€ 8,0 miljoen). Ultimo 2018 is € 24 miljoen (2017: € 64,8 miljoen) aan onderpand verstrekt in (staats)obligaties.

S6 Verzekeringstechnisch risico

De belangrijkste verzekeringstechnische risico's zijn het langlevens-, overlijdens-, arbeidsongeschiktheids- en toeslagrisico.

Langlevensrisico

Het belangrijkste verzekeringstechnische risico is het langlevensrisico. Dit is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld bij de bepaling van de technische voorzieningen. De opbouw van het pensioenvermogen volstaat dan niet voor de uitkering van de pensioenverplichting. Door toepassing van Prognosetafel AG2018 met adequate correcties voor ervaringssterfte (ervaringssterfte-tabel "Mercer Hoog") is het langlevensrisico nagenoeg geheel verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Overlijdensrisico

Het overlijdensrisico betekent dat SPA in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen, waarvoor geen voorzieningen zijn getroffen. Dit risico is uitgedrukt in risicokapitalen. Het overlijdensrisico is niet herverzekerd.

Arbeidsongeschiktheidsrisico

Het arbeidsongeschiktheidsrisico is het risico dat SPA voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen (schadereserve). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien.

De risico's verbonden aan premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid zijn niet herverzekerd.

Toeslagrisico

Het toeslagrisico is het risico dat de ambitie van het bestuur om toeslagen op pensioenrechten en -aanspraken te geven niet kan worden gerealiseerd. Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat de toeslagverlening voorwaardelijk is.

S7 Liquiditeitsrisico

Het liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen. Hierdoor kan SPA op korte termijn niet aan haar verplichtingen voldoen. Het gaat hierbij dus om de kortere termijn, bij de overige risico's vooral de langere termijn (solvabiliteit).

Het liquiditeitsrisico wordt beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er wordt eveneens rekening gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten. De beleggingsportefeuille is heel liquide.

S8 Concentratierisico

In het algemeen geldt dat concentratierisico kan optreden als een adequate spreiding van activa en passiva ontbreekt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen. Een portefeuille van beleggingen die sterk sectorgebonden is, kan door deze sectorconcentratie een verhoogd risico lopen. Als aandelen in dezelfde sector worden aangehouden is sprake van een cumulatief concentratierisico.

Grote posten zijn een vorm van concentratierisico. Een grote post is een post die meer dan 2% van het balanstotaal is. Om dit te bepalen, moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur (land of tegenpartij) worden gesommeerd. De grote posten zijn in het volgende overzicht weergegeven:

	31-12-2018	31-12-2017
Franse staat	120.824	118.707
Italiaanse staat	98.619	104.022
Oostenrijkse staat	201.215	200.989
Spaanse staat	101.646	100.998
BlackRock ICS Euro Liquidity Fund (Vastrentende waarden)	207.230	300.463
BlackRock ICS Euro Assets Liquidity Fund (Vastrentende waarden)	148.437	149.045
BlackRock Global Funds (Vastrentende waarden)	285.740	247.623
GMO Asset Allocation Bond Fund (Vastrentende waarden)	-	79.096
GMO Core Plus Bond Fund (Vastrentende waarden)	62.675	75.729
GMO Emerging Country Debt Fund (Vastrentende waarden)	74.397	-
GMO US Treasury Fund (Vastrentende waarden)	-	58.628
iShares (Vastrentende waarden)	64.955	-
GMO Emerging Markets Fund (Aandelen)	103.682	115.243
GMO International Equity Fund (Aandelen)	131.858	129.925
GMO Quality Fund (Aandelen)	55.134	51.812
iShares (Aandelen)	89.434	52.152

Dit zijn weliswaar beleggingen die aan de definitie van grote post voldoen, maar die niet leiden tot een concentratierisico waarvoor extra buffers of maatregelen nodig zijn. Het zijn zeer degelijke Europese staatsobligaties en zeer liquide en breed gespreid belegde beleggingsfondsen, waaronder liquiditeitsfondsen.

SPA had in 2018 een hoge concentratie van beleggingen in enkele BlackRock ETF's (€ 641,4 miljoen), namelijk BlackRock Institutional Cash Series Euro Liquidity Fund (2 verschillende beleggingsfondsen), BlackRock Institutional Cash Series Euro Assets Liquidity Fund en BlackRock Global Funds. Dit zijn zeer liquide en breed gespreid beursgenoteerde beleggingsfondsen. Deze concentratie is feitelijk cash en near cash, gespreid in meer dan 3000 kortlopende titels. Van een materiële concentratie is daarom geen sprake.

De risico's van deze concentraties werden lager ingeschat dan de risico's van verdere spreiding, wat beleggen in minder veilige landen of in landen met extreem lage rente zou betekenen. Het kredietrisico en marktrisico van alternatieve landen werd als meer bezwaarlijk gezien dan het concentratierisico.

S9 Operationeel risico

Het operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Deze risico's worden beheerst door hoge kwaliteitseisen te stellen aan de bij de uitvoering betrokken organisaties op het gebied van interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit geautomatiseerde systemen, enzovoorts. Deze kwaliteitseisen worden periodiek getoetst door het bestuur.

De beleggingsportefeuille is ondergebracht bij BlackRock (71,91% van de portefeuille), Grantham, Mayo Van Otterloo (GMO; 27,04% van de portefeuille) en overige vermogensbeheerders en bankrekeningen (1,05% van de portefeuille). Met deze partijen zijn overeenkomsten en service level agreements (SLA) afgesloten. De afhankelijkheid van deze partijen wordt beheerst door de bewaring van stukken uit de beleggingsportefeuille bij KAS BANK N.V. (custodian).

De pensioenuitvoering is uitbesteed aan Achmea Pensioenservices N.V. Met Achmea Pensioenservices N.V. is een overeenkomst en een SLA afgesloten.

Het bestuur beoordeelt jaarlijks de kwaliteit van de uitvoering van de vermogensbeheerders, custodian en pensioenuitvoerder met performancerapportages (alleen vermogensbeheerders), SLA-rapportages en onafhankelijk getoetste internebeheersingsrapportages (ISAE-rapportages).

Omdat hiermee sprake is van adequate beheersing van de operationele risico's, zijn hiervoor geen buffers aangehouden in de solvabiliteitstoets.

Systeemrisico

Het systeemrisico is het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor SPA niet beheersbaar.

S10 Actief beheerrisico

Het actief beheerrisico heeft betrekking op de ruimte om bij de uitvoering van het beleggingsbeleid af te wijken van de strategisch nageleefde portefeuille. De mate van actief beheer is bepaald aan de hand van de tracking error ten opzichte van de voor de portefeuille vastgestelde benchmark. De mate van het actief beheerrisico is bepaald aan de hand van de total expense ratio.

Verbonden partijen

Identiteit van verbonden partijen

Er is een relatie tussen SPA en Atos Nederland B.V. De belangrijkste afspraken die sinds 27 november 2014 met Atos nog gelden, zijn enkele afspraken over samenwerking, informatie-uitwisseling en het faciliteren van diverse materiële en immateriële ondersteuning.

Transacties met bestuurders

Een bestuurslid ontvangt een vergadervergoeding van SPA. Er zijn geen leningen verstrekt aan en er zijn geen vorderingen op (voormalige) bestuurders.

Niet in de balans opgenomen rechten en verplichtingen

Langlopende contractuele verplichtingen

SPA heeft per 1 januari 2017 een nieuwe pensioenbeheerovereenkomst afgesloten met Achmea Pensioenservices N.V. voor 7 jaar. Deze overeenkomst eindigt per 31 december 2023. SPA heeft de mogelijkheid tot tussentijdse opzegging bij een besluit tot ontbinding. De jaarlijkse vaste vergoeding bedroeg in 2018 € 0,6 miljoen (2017: € 0,6 miljoen). De totale verplichting voor de resterende looptijd ultimo 2018 is € 3,0 miljoen (ultimo 2017: € 3,6 miljoen).

Belangrijke gebeurtenissen na balansdatum

Er zijn na de balansdatum geen gebeurtenissen geweest van dien aard dat een wezenlijk ander beeld zou ontstaan van de financiële positie per einde 2018 dan op grond van dit jaarrapport kan worden verkregen.

Concentratie beleggingen

Het pensioenfonds had in 2018 een hoge concentratie van beleggingen in enkele beleggingsfondsen en in Europese staatsobligaties. De BlackRock ETF's (€ 641,4 miljoen) maken hier een groot deel van uit. Dit betreffen weliswaar beleggingen die aan de definitie van grote post voldoen, maar die niet leiden tot een heel risicovol concentratierisico. Het betreffen immers fondsen die beursgenoteerd, zeer liquide en breed gespreid belegd zijn. Deze concentratie is feitelijk cash en near cash, gespreid in meer dan 3000 kortlopende titels. Van een materiële concentratie is daarom geen sprake. In de eerste helft van 2019 is de grootste positie € 285,7 miljoen in een zeer breed gespreid liquiditeitsfonds van BlackRock (het BlackRock Global Funds - Euro Short Duration Bond), gevolgd door het BlackRock Institutional Cash Series Euro Liquidity Fund waarin € 207,2 miljoen is belegd. Ook dit betreft een zeer breed gespreid fonds dat ook zeer liquide (near cash) is, maar een iets langere duration heeft dan de liquiditeitsfondsen van BlackRock en daarom ook een wat hoger rendement geeft. In beide gevallen is er geen sprake van een materiële concentratie. Ook de GMO-fondsen zijn zeer liquide en breed gespreide beleggingsfondsen. De concentraties in Europese staatsobligaties zijn zeer degelijke staatsobligaties. Dit concentratierisico wordt minder risicovol geacht dan spreiding naar andere landen, die of geen rendement geven of meer risicovol zijn.

6 TOELICHTING OP DE STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(x € 1.000)

10. Premiebijdragen voor risico pensioenfonds

	2018	2017
Premiebijdragen van werkgever	115	-

Vanaf 1 januari 2014 is er geen actieve pensioenopbouw meer. Er zijn geen actieve deelnemers meer en er wordt geen premie meer door de sponsor afgedragen. De premiebijdragen van de werkgever in 2018 is de premie voor oud-Philips-medewerkers (C&P), afhankelijk van de indexatie van Philips.

11. Premiebijdragen voor risico deelnemers

	2018	2017
Premiebijdragen van werknemers	42	61

De premiebijdragen van werknemers zijn de overheveling van het pensioenhiat, inclusief renteopbrengsten, vanuit het depot (Escrowrekening ING-hiaat) naar de pensioenvoorziening van de medewerkers.

12. Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds

	Directe beleggings-opbrengsten	Indirecte beleggings-opbrengsten	Kosten van vermogens-beheer	Totaal
2018				
Participaties in vastgoedbeleggingsinstellingen	269	461	-20	710
Aandelen	28.343	-80.798	-1.650	-54.105
Vastrentende waarden	26.011	1.152	-3.057	24.106
Derivaten	-2.361	-26.583	-84	-29.028
Overige beleggingen	4.879	-256	-50	4.573
Overige opbrengsten en lasten	-48	-	-1	-49
	57.093	-106.024	-4.862	-53.793
2017				
Participaties in vastgoedbeleggingsinstellingen	637	-1.203	-22	-588
Aandelen	21.682	44.869	-1.087	65.464
Vastrentende waarden	20.650	-53.996	-1.955	-35.301
Derivaten	-755	32.912	-	32.157
Overige beleggingen	-4.170	-1.898	-52	-6.120
Overige opbrengsten en lasten	-143	-	-286	-429
	37.901	20.684	-3.402	55.183

De negatieve beleggingsopbrengst op derivaten in 2018 is met name veroorzaakt door het negatieve resultaat van de valutaderivaten voor de afdekking van de positie in de US Dollar.

De kosten van vermogensbeheer zijn de kosten die door de custodian en vermogensbeheerders direct bij het pensioenfonds in rekening zijn gebracht. De kosten voor 2018 bestaan voor € 3,6 miljoen (2017: € 2,1 miljoen) uit beheervergoedingen en voor € 1,3 miljoen (2017: € 1,3 miljoen) uit overige vermogensbeheerkosten (o.a. kosten voor advies, bewaarloon en beleggingsadministratie). De beheervergoedingen 2018 zijn onder meer hoger door de vrijval in 2017 van te hoge inschattingen van nog niet ontvangen facturen BlackRock over 2016.

De transactiekosten zijn de kosten die gemaakt worden om de effectentransactie tot stand te brengen en uit te voeren. Deze zijn onderdeel van de indirecte beleggingsopbrengsten en bedragen over 2018 € 1,3 miljoen (2017: € 1,0 miljoen).

13. Beleggingsresultaten voor risico deelnemers

2018	Directe beleggingsopbrengsten	Indirecte beleggingsopbrengsten	Kosten van vermogensbeheer	Totaal
Beleggingsresultaten voor risico deelnemers	-	-8.464	-1.095	-9.559
2017	Directe beleggingsopbrengsten	Indirecte beleggingsopbrengsten	Kosten van vermogensbeheer	Totaal
Beleggingsresultaten voor risico deelnemers	-	16.833	-1.007	15.826

In 2018 is aan management fee € 0,8 miljoen over 2017 en € 0,3 miljoen over 2016 (nihil over 2018) in rekening gebracht. In 2017 was aan management fee € 0,4 miljoen over 2017 en € 0,6 miljoen over 2016 in rekening gebracht.

14. Overige baten

	2018	2017
Overige baten door kostenbesparing aan- en verkopen beleggingen risico deelnemers	17	240

15. Pensioenuitkeringen

	2018	2017
Vroegpensioen	58	119
Ouderdompensioen	34.246	31.449
Partnerpensioen	4.575	4.410
Wezenpensioen	327	399
Arbeidsongeschiktheidspensioen	353	413
Afkopen	52	42
	39.611	36.832

De post afkopen is de afkoop van pensioenen die lager zijn dan € 474,11 (2017: € 467,89) per jaar overeenkomstig de Pensioenwet (artikel 66).

De toeslag op de uitkeringen per 1 januari 2018, zoals vastgesteld door het bestuur, is 0% (2017: 0%).

16. Pensioenuitvoeringskosten

	2018	2017
Salaris- en administratiekosten	894	925
Adviseurs- en controlekosten	173	121
Overige kosten	265	235
	<u>1.332</u>	<u>1.281</u>

Honoraria onafhankelijke accountant

	Onafhankelijke accountant	Overig netwerk	Totaal
2018			
Controle van de jaarrekening	46	-	46
Andere controlewerkzaamheden	-	-	-
Fiscale advisering	-	-	-
Andere niet-controle diensten	-	-	-
	<u>46</u>	<u>-</u>	<u>46</u>
	Onafhankelijke accountant	Overig netwerk	Totaal
2017			
Controle van de jaarrekening	45	-	45
Andere controlewerkzaamheden	-	-	-
Fiscale advisering	-	-	-
Andere niet-controle diensten	-	-	-
	<u>45</u>	<u>-</u>	<u>45</u>

Bovenstaand is opgegeven de in het verslagjaar ten laste gebrachte honoraria voor controle van de jaarrekening en verslagstaten en de honoraria voor andere controleopdrachten, uitgevoerd door de onafhankelijke accountant. Deze werkzaamheden zijn voor 2018 en 2017 uitgevoerd door Baker Tilly Netherlands N.V.

Naleving wet- en regelgeving

Overeenkomstig artikel 96 van de Pensioenwet wordt vermeld dat SPA in het verslagjaar 2018 geen dwangsommen en boetes zijn opgelegd.

Personeelsleden

Bij SPA waren ultimo 2018 2 werknemers (2,0 FTE) in dienst.

Bezoldiging bestuurders

Een bestuurslid ontvangt een vergadervergoeding van SPA (€ 400,- per vergadering).

17. Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

	2018	2017
C&P-garantie	110	-
Rentetoevoeging	-5.417	-4.337
Onttrekkingen voor pensioenuitkeringen	-39.574	-36.773
Onttrekkingen voor uitvoeringskosten	-1.332	-1.281
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-10.349	-751
Wijziging DNB rentetermijnstructuur	83.565	-29.974
Wijziging overige actuariële grondslagen	-20.627	-
Resultaat op sterfte	-849	453
Resultaat op arbeidsongeschiktheid	-90	-188
Pensioeninkoop uit beschikbare premieregeling	14.511	16.014
Overige resultaten	-381	-674
	<u>19.567</u>	<u>-57.511</u>

C&P-garantie

Deze post bestaat uit de lasten van de in het verslagjaar toegekende toeslagen uit hoofde van de voorwaardelijke toeslagverlening voor bepaalde oud-Philips-medewerkers.

Rentetoevoeging

De technische voorzieningen zijn in het verslagjaar opgerent met -0,260% (2017: -0,217%). Dit is de éénjaarsrente uit de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per 31 december 2017.

Onttrekkingen voor pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen zijn vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de technische voorzieningen. De afname van de voorzieningen is het bedrag dat vrijkomt voor de financiering van pensioenen in het verslagjaar.

Onttrekkingen voor uitvoeringskosten

In de technische voorzieningen is een voorziening opgenomen voor de dekking van toekomstige administratie- en excassokosten. Een deel van deze voorziening valt vrij door het doen van uitkeringen en door het maken van kosten in het verslagjaar.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

De hieronder opgenomen afname van de technische voorzieningen is het saldo van overgedragen pensioenverplichtingen (uitgaande waardeoverdrachten) en overgenomen pensioenverplichtingen (inkomende waardeoverdrachten).

Wijziging DNB rentetermijnstructuur

Het verloop van de technische voorzieningen is gebaseerd op de rentetermijnstructuur per 1 januari 2018. Ultimo verslagjaar vindt een omrekening plaats naar de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per 31 december 2018. Het effect van deze omrekening is hieronder opgenomen.

Wijziging overige actuariële grondslagen

Hieronder is opgenomen de overgang in het verslagjaar op de door het Koninklijk Actuarieel Genootschap gepubliceerde Prognosetafel AG2018 en de wijziging in het verslagjaar van de grondslag voor het ongehuwden ouderdomspensioen.

Resultaat op sterfte

Door overlijden valt het deel van de technische voorzieningen met betrekking tot ouderdomspensioen vrij. Maar door overlijden gaan nabestaandenpensioenen in, waarvoor een toevoeging aan de technische voorzieningen nodig is. Per saldo nemen de technische voorzieningen door overlijden af.

Resultaat op arbeidsongeschiktheid

Bij arbeidsongeschiktheid wordt de toekomstige pensioenopbouw voortgezet en kan een arbeidsongeschiktheidspensioen toegekend worden. De ontstane schade vanuit arbeidsongeschiktheid is minder dan verondersteld en zijn de technische voorzieningen afgenomen.

Pensioeninkoop uit beschikbare premieregeling

Uit de beschikbare premieregeling valt:

- bij overlijden voor pensioeninkoop een kapitaal vrij, dat wordt aangewend voor inkoop van nabestaandenpensioen;
- bij pensionering voor pensioeninkoop een kapitaal vrij, dat wordt aangewend voor inkoop van pensioen;
- bij ontslag een kapitaal vrij, dat kan worden aangewend voor inkoop van pensioen.

Overige resultaten

Een aantal oorzaken leidt tot overige resultaten:

- Vervroeging en uitstel van ingang van pensioen door hantering van sekse-neutrale vervroegings- en uitstelfactoren.
- Uitruil en omzetting van pensioensoorten (bijvoorbeeld uitruil van nabestaandenpensioen in een hoger ouderdomspensioen) door hantering van sekse-neutrale vervroegings- en uitstelfactoren.

18. Mutatie voorzieningen voor risico deelnemers

	2018	2017
Premie en stortingen	3.677	1.405
Uitkeringen en onttrekkingen	-21.024	-18.389
Beleggingsresultaten voor risico deelnemers	-9.559	15.826
	<u>-26.906</u>	<u>-1.158</u>

19. Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen

	2018	2017
Mutatie verslagjaar	-	19

20. Saldo waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds

	2018	2017
Inkomende waardeoverdrachten	-1.638	-615
Uitgaande waardeoverdrachten	11.400	1.201
	<u>9.762</u>	<u>586</u>

Dit is de ontvangst van of betaling aan pensioenfonds of pensioenverzekeraar van respectievelijk de vorige of nieuwe werkgever van de contante waarde van premievrije pensioenaanspraken van deelnemers die tot de ontslagdatum zijn opgebouwd. De ontvangen koopsommen zijn aangewend voor de inkoop van extra dienstjaren.

Pensioenfondsen mogen volgens de Pensioenwet geen waardeoverdrachten uitvoeren als de dekkingsgraad lager dan 100% is.

	2018	2017
Wijziging technische voorziening inzake overdracht van rechten:		
-toevoeging aan de technische voorzieningen	1.568	568
-onttrekking aan de technische voorzieningen	-11.917	-1.319
	<u>-10.349</u>	<u>-751</u>

	2018	2017
Het resultaat op de waardeoverdrachten is als volgt:		
-overgenomen pensioenverplichting	70	47
-overgedragen pensioenverplichting	517	118
	<u>587</u>	<u>165</u>

21. Saldo waardeoverdrachten voor risico deelnemers

	2018	2017
Uitgaande waardeoverdrachten	<u>2.955</u>	<u>486</u>

22. Herverzekeringen

	2018	2017
Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen	<u>-2</u>	<u>-12</u>

Vanaf 1 januari 2014 zijn de risico's voor kortleven en arbeidsongeschiktheid niet meer herverzekerd.

Belastingen

De activiteiten van SPA zijn vrijgesteld van belastingheffing in het kader van de vennootschapsbelasting.

Bestemming van het saldo van baten en lasten

Het resultaat over 2018 is volledig gemuteerd in de reserves van het pensioenfonds. Er zijn geen statutaire bepalingen inzake de resultaatverdeling. In de ABTN is vastgelegd dat jaarlijks, nadat de voorzieningen en reserves op een voldoende peil zijn gebracht, het resultaat van het pensioenfonds ten gunste dan wel ten laste van de overige reserve wordt gebracht.

Vaststelling van de jaarrekening door het bestuur

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds Atos heeft de jaarrekening 2018 vastgesteld in de vergadering van 24 juni 2019.

Amstelveen, 24 juni 2019

Stichting Pensioenfonds Atos
Het bestuur

Frank Winnubst
Voorzitter

Arno Elshout
Secretaris

Willo Peters
Plaatsvervangend voorzitter

Ruud Duivenvoorden
Plaatsvervangend secretaris

Peter Mannaert
Lid

OVERIGE GEGEVENS

OVERIGE GEGEVENS

1 Uitvoeringsovereenkomst

De uitvoeringsovereenkomst met de werkgever Atos Nederland B.V. is per 27 november 2014 door de werkgever opgezegd. De belangrijkste afspraken die sinds 27 november 2014 met Atos nog gelden, zijn enkele afspraken over samenwerking, informatie-uitwisseling en het faciliteren van diverse materiële en immateriële ondersteuning.

2 ACTUARIËLE VERKLARING

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Atos te Amstelveen is aan Phenox Consultants B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2018.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaire ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Atos, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds. Dit geldt tevens voor andere actuarissen en deskundigen die werkzaam zijn bij Phenox Consultants B.V.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 17.442.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 1.246.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materieële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendeckende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken, en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar hoger dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132 van de Pensioenwet omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen en met uitzondering van artikel 135 van de Pensioenwet, en omdat de onderbouwing van toepassing van de prudent-person regel bij de premiereregelingen op onderdelen ontbreekt.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch hoger dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Atos is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

Rotterdam, 24 juni 2019

R. Wagenaar AAG

Verbonden aan Phenox Consultants B.V.

3 CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT

Aan het bestuur van Stichting Pensioenfonds Atos

A. Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2018

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2018 van Stichting Pensioenfonds Atos te Amstelveen gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds Atos per 31 december 2018 en van het resultaat over 2018 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

1. de balans per 31 december 2018;
2. de staat van baten en lasten over 2018;
3. het kasstroomoverzicht; en
4. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Atos zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

B. Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- bestuursverslag;
- overige gegevens;
- bijlage verloopoverzicht deelnemers.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW vereist is.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

C. Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de stichting.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;

- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bevestigen aan het bestuur dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met het bestuur over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Den Haag, 24 juni 2019

Baker Tilly (Netherlands) N.V.

mr. drs. W.J. Huizinga RA

BIJLAGE

1 VERLOOPSTAAT DEELNEMERS

	2018		2017	
	Aantal	Aantal	Aantal	Aantal
Deelnemers				
Stand vorig verslagjaar		141		150
Ingang pensioen	-9		-7	
Arbeidsongeschiktheid	-		2	
Revalidering	-4		-1	
Overlijden	-1		-3	
		-14		-9
Stand einde verslagjaar		127		141
Gewezen deelnemers				
Stand vorig verslagjaar		14.255		14.547
Ingang pensioen	-247		-232	
Arbeidsongeschiktheid	-		-2	
Revalidering	4		1	
Overlijden	-29		-30	
Waardeoverdrachten	-140		-28	
Afkopen	-3		-3	
Andere oorzaken	1		2	
		-414		-292
Stand einde verslagjaar		13.841		14.255
Pensioentrekkenden				
Stand vorig verslagjaar		2.258		2.011
Ingang pensioen	256		239	
Toekenning nabestaandenpensioen	54		51	
Overlijden	-30		-23	
Afkopen	-13		-7	
Andere oorzaken	-2		-13	
		265		247
Stand einde verslagjaar		2.523		2.258
		16.491		16.654